

HID

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
MEGJELENIK MINDEN HÓNAP KÖZEPÉN.

SZERKESZTI:

CSANÁDY GYÖRGY

Tartalom: Oláh Gábor: Ady költészete. — Szabó Lőrinc: Az istenes Ady. — Szentimrei Jenő: Ady portré a Szent Anna-tó tükreben. — NOVELLÁK: Tamási Áron, Szabó Mária. — VERSEK: Juhász Gyula, Zsindely Ferenc, Áprily Lajos, Oláh Gábor, Simon Andor, Csanády György. — Kós Károly: Varjú nemzettség (Kronika, 6—7. közlemény). — IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Collegium Transsilvanicum kiadása.

I. évfolyam, 8. szám.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Hajós-utca 17. sz.

Budapest, 1927. november

Ára 150 pengő

TARTALOM:

JUHÁSZ GYULA: Adyra gondolok (vers)	417
TAMÁSI ÁRON: A legényfia kivirágzik (nov.)	418
ZSINDELY FERENC: Vadlúd kiált (vers)	426
OLÁH GÁBOR: Ady költészeté (tan.)	427
APRILY LAJOS: Beethoven halála (vers)	438
SZABÓ MÁRIA: Csak egyetlen egyszer (nov.)	433
OLÁH GÁBOR: Jákób harca az Angyallal	447
SZABÓ LŐRINC: Az isténes Ady (tan.)	448
CSANÁDY GYÖRGY: Vénasszonyok nyarán (vers)	456
SIMON ANDOR: Egyetlenem; Most a falu gyermeke dalol (vers)	456
KÓS KAROLY: Varjú-népszétség (krónika, 6—7 közl.)	457
SZENTIMREI JENŐ: Ady-portré a Szent Anna-tó tükrében	470
FEJA GÉZA: Hajnali meditáció. Ajtay Miklós margójára	474
PASINT ÖDÖN: Két Bethlen könyv	475
FEJA GÉZA: Felvidéki regények: Tamás Mihály: Szép Angyóllka háza; Reményi József: Emberek ne sírjátok	477
ILLÉS ENDRE: Hatvány Lajos, a kritikus és Ady barátja	478
KOVÁCS LÁSZLÓ: Erdély kövei, Kós Károly linoleum metszetei..	483
FIALA FERENC: Vázlatkönyvön ceruzajegyzetek II.	486
KALDOR LÁSZLÓ: Kossuth; Hegedűs Lóránt drámája a Nemzeti Színházban	488
5 reprodukció.	

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ:

HAJDÚ DÉNES

A következő írók írásai jelentek meg a **HID**-ban:

Ajtay Miklós (Páris)	Mécs László (Nagykapus)
Aasztalos Miklós (Pécs)	Nyirő József (Kolozsvár)
Aprily Lajos (Kolozsvár)	Oláh Gábor (Debrecen)
Bartalis János (Alsókosály)	Pásint Ödön (Budapest)
Bányai Kornél (Eastergom)	Paál Árpád
Bosán Endre (Budapest)	Ravasz László
Darkó István (Kassa)	Reményik Sándor (Kolozsvár)
Féja Géza (Eastergom)	Simon Andor (Sajókaza)
Fiala Ferenc (Budapest)	Szabó Lőrinc (Budapest)
Finta Zoltán (Temesvár)	Szentimrei Jenő (Kocsavár)
P. Gulácsy Irén (Nagyvárad)	Szokolay Béla (Pestszentlőrinc)
Imre Sándor (Budapest)	Tamás Lajos (Pozsony)
Illés Endre (Debrecen)	Tamási Áron (Kolozsvár)
Juhász Gyula (Szeged)	Tompai László (Székelyudvarhely)
Kacsó Sándor (Brassó)	Várkonyi Nándor (Pécs)
Makkai Sándor (Kolozsvár)	Zsindely Ferenc (Komárom)
Kós Károly (Kolozsvár)	

RODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
DAPEST, 1927. NOVEMBER I. ÉVFOLYAM. 8. SZÁM

Adyra gondolok.

*Adyval vitézkedtem egykor én még
És virrasztottam Adyval sokat,
Fiatalságunk csókos, boros éjén
És most idézi őt az alkonyat:
Ó hova lett a régi, furcsa mámor
És mire ment a régi viadal?
Egy hant mered rám: itt pihen a bátor
Isten vitéze és sír az avar.
Igaz, a dal szól és száll egy világnak,
Megérte lassan kelet és nyugat,
Megdöngeti az új botondi bánat
És betöri az aranykapukat.
De jaj, hová tűnt ama büszke Holnap
És merre van a végső diadal
S akit imádtunk átkozódva, ó jaj,
Mivé lett fajtánk, a szegény magvar?*

Szeged.

Juhász Gyula.

A legényfa kivirágzik.

Tamási Áron.

Kerek órája is van, hogy mosdik, keféli csizmáját, fésüli fejét s babrálja magát kicsi Móka. Közben fészkelődik: itt leül, ott lefekszik, ablakba kihajol, legyeket riaszt, majd szabad levegőre megy, de helyét sehogyan sem leli. A gondolatok csokorban teremnek buksi fejében, villognak, futkorásznak s ha meg akarja fogni őket, akkor elrebbenek, mint a társkereső kicsi madár.

— Így se járék! — békétlenkedik a szoba közepén, majd a karjait hátraveti, ahogy töprengő papok szokták és sétára fogja a dolgot.

Az édesanyja félszemmel lesi és titkon mosolyog. Alig kétszer fürdeti meg szemében kicsi fiát, már tudja, hogy a férfitermészet ütött ki azon. Kicsit elidőzik, nézvén vergődését, majd egy hunyorintással így rebbenti fel:

— Mikor töltöd a tizenhatot, Móka?

— Én-e? — fontoskodik a gyermek, megtűrvén szőrtelen álla alatt a bőrt és kivágja a pontos időt:

-- Aprószentek napján.

— Ma Istán kiráj van.

A legényke nem feleli meg a szót, csak izeg-mozog ismét és berzenkedik belsejében, mintha selyem fűszállal birizgálnák a véréit.

A lámpa szelíden ég. Fénye elfolyik a falon, mint a tej.

— Hosszú a nap — szól az asszony.

— Megvan a hossza.

A macska gürüzdöl az ágy tetején. Az eperfa ágai belesnek az ablakon.

Csend üli meg a házat, mint a szín a virágot.

Egyszer a kalapját veszi kicsi Móka, megkeféli ügyesen s az ujjasát is bégombolván, kettőt kilépi peckesen s úgy teszen, mint a kakóca a tavaszi napsütésben.

— Eresszen el, édesanyám! — akadozza ki elveresedve.

Egymásra néznek, ahogy soha még.

Nem tudja most kérdéssel bántani édesfiát az asszony, csak dolgos két kezével, mint kifeslett virággal, megilleti arcáját és megcsókolja meleg indulattal, mondván:

— Osztláss haza, fiam.

Az este derült.

Fák és virágok illata házfedélre hull és piheg a falu, mint a pihenő királyfiú.

Csodadolog, amilyen könnyen esik most kicsi Mókának a járás. Ül vágyának a hátán és illan az úton.

— Ma guzsalyasba megyek — tömörül szóba a világ.

Észre se veszi s Sándor Péterék előtt hirtelen megáll. Csak áll és révedezik. Egyszerre hangot ad a kert s alig két araszra egymástól, két kutya mérgesen átugrik a fején. Sebesen lekap a földre s utánuk nyír egy követ. Aztán a ház felé fordul s magában így szól:

— Vajjon Sándor Peti itthon van é?!

Látszik a szeme szúrásán s homloka ráncán, hogy gondolkozik erősen: vajjon egyedül lásson-e el a leányhoz, vagy hírt adjon Petinek is? Éles füttyentéssel elfújja a kérdést és bélépik a barna kapun. Kicsit tart valamitől és bátortalan. Máskor pedig úgy jött ide, mintha haza menne. A tornác alatt fülel és lassít. Majd az ajtónál megáll, a falhoz lapul és hallgatódzik. Egyszer nagyot sóhajt odabent Sándor Péter, az idős:

— Hejh, hol vagy István kiráj, téged magyar kíván!

Utána megint csend.

Móka áll s éppen azt figyeli, hogy minő bolondul zsong a feje, amikor megcsikordul az ajtó. Mint az árnyék, úgy ragad a falhoz. Meghökkenve lesi a jövőt és szusszanni se mer.

Egy alak megjelenik s a tornác fájánál megáll s így beszél a csillagokkal szembe:

— A kecskebéka eszik túróspuliszkát örökké . . .

Móka rögtön megismeri s hátbakapja egy hanggal:

— Peti!

A fiú megrezdül, hirtelen a zsebéhez kap és keményen hátrafordul.

— Ki az, mert megölöm.

— Tánem?! — közelít Móka.

— Hát te vagy?

— Jősz-e, Peti?

— Hova a sújba?

— Guzsajasba.

Rögtön kitetszik, hogy a gondolat Peti előtt sem idegen, csak furcsálja, hogy ilyen egyszerre lett sietős Mókának a dolog. Látszik rajta, hogy gondolatai hullámzanak s hamarjában nem tudja, hogy lekacagja-e a tervet, vagy egyenesen reáálljon.

Egyik is szót vár, másik is szót vár: így nézik egymást jónéhány percig. Végre kicsi Móka halálos komolyan így szól:

— Én nem bolonkodom. Nem bizonisten.

— S hova gondoltad? — egyezkedik Peti.

— Én Bálint Pannához.

— Annak szereteje van, te!

— Nem esküttek meg.

Megint bedugultak mindaketten.

Hátul az udvaron valami felriasztotta a tyúkokat. Az uccáról ének hallatszott.

Peti is kitette a jobbik lábát erre.

— Jó no — adta meg a hangot s egy pillantás alatt künn voltak az úton. Itt kicsi Móka nyakon ölelte társát s remegve kínlódott a beszéddel:

— Hejh, te Peti!

— Tán valami talála?

— Hadd el, ne is kérdezd.

Mókát sütötte a belső tűz s vergelődött, hogy elmondja-é, ne-é? Mert ha elmondja, akkor elrepíti a titkos jónak ízét, ha pedig nem bolygatja, reggelig kirágja az oldalát.

— Jó nap volt a mai nap, — kezdte.

— Tán leányra kaptál?

— Azt éppen nem, csak láttam, ahogy lehangeredett a buglyáról.

— Kit, te?

— Én osztán Pannát.

— S milyen vót? — tátozott feléje Peti.

Móka behunyta az egyik szemét s kacagott:

— Hát olyan, hogy most megyünk guzsajasba hozza.

A képzeletük dolgozni kezdett, ahogy hallgatva mentek tovább. Érezték, hogy születésük után most cselekszik a legnagyobb dolgot. Mert az első vizitábamenés olyan, mint a csikónak a rétreszabadulás, vagy a madárfiúnak az első repülés.

A legényfa bimbájára ilyenkor süt az első napsugár. Császárok öröme szégyen ehhez képest és országok sorsa törpe.

— Itt vagyunk! — vetette meg a lábát Móka.

— Jól ég a lámpa.

— Minket hivul, jere csak. S ha osztán bent lehetünk, egyet se félj, hanem mondj bátrakot s pöffedezzel, mintha nagylegény volnál.

Egészen beléveresedtek a nagy készülődésbe. Mint amikor nagy terüvel hágó alá ér a szekeres ember, nyugtattak ők is s egy kicsi hallgatással erőt gyűjtöttek maguknak.

Aztán oldalt billentette a kalapját Móka és nagy vitézséggel szólt:

— No, most jere bátran!

— Hát eccerre menjünk mégis?

— Úgy hát. Nagyobb lesz a térfoglalás.

Megindultak. Az ajtó előtt megállott Peti.

— Elegen vadnak.

— Még kettővel többen lesznek — vetette oda kicsi Móka s erre nyomban koppintott az ajtón s belépett s bé utána Peti is.

— Jestét adjon Isten.

Mindenki visszaköszönt a bátor szóra illedelmesen.

Móka ment elől s tempósan kezét fogott mindegyikkel. Peti is a nyomában s pontosan úgy tett, mint a másik, de a leány előtt meg akarta mutatni, hogy ő is tud valamit s idétlenül azt találta mondani, hogy:

— Mű es eljövénk.

— Lássuk — fakadott ki erre nagy kacagással Márton Zsiga, aki a leánynak szereteje. A többiek is reákacagtak.

Kicsi Mókát elfutotta a méreg, helyből a legény felé fordult s mintha a magasból beszélne lefelé, így szólt:

— Jól mondja Peti, hogy eljövénk s nagy értelme van annak, mert a dolog annyiból áll, hogy kocsival akartuk ehhez a módos házhoz elhozatni magunkat, de tekéntettel arra, hogy te tudós nagy legény vagy s mégis gyalog járogatsz el ide: gondoltuk, hogy nem teszünk túl mű se rajtad.

Egyszeribe csend lett. A respektus nagyra nőtt egy pillantás alatt. Még a háziak figyelmét is úgy felverte Móka a közönséges hangulatból, hogy elfelejtették leüléssel kínálni. De ő egy perc alatt feltalálta magát s komótosan lehúzódott egy kurtalábú székre s maga mellé húzta a másikat is, intvén az állva szorongó Petinek:

— Jere ülj le Peti, mert Márton Zsiga még meg talál ijedni, hogy elakarsz menni.

— Úgy, úgy. Vegyüljetek el — mordult meg a vénember, mire ismét belé kaptak a rendes csapásba s megindult a beszélgetés.

Öten voltak legényekül. Zsiga vitte a szót s mintha az égvilágán semmi sem történt volna az előbb, ismét megeresztette nagy száját s tempós bölcselkedéséből hat ökörrrel sem lehetett volna kihuzatni.

A leánynak tetszett-forma a dolog, mert a kacagása felrebbent egy-egy puffanó szóra.

A vén házigazda olyan volt, mint a bagoly, amelyik annáljobban gubbaszt, minél nagyobb a csárogás körüle. Az öreg asszony pedig mindenre pisojgott, mint az árokba kívánkozó alma.

Az idő vigan döcögött az éjfé felé.

Egy legény elment.

El a másik is.

Száradni kezdett a forrás is, ahonnét a gondolathordó szavak bugyognak. Egyszerre nagy hangon, mintha felfedezést tett volna, találós kérdéseket vetett fel Márton Zsiga.

— Mi az, hogy ülőkém szereti ülőkédet?

— Az éppen a szék — találta el Móka.

Jóízút kacagtak.

— Hát az mi, hogy erdön termik, a város bolondjait összegyűjti s nyerít is nekik?

Móka legyintett:

— Hiszen akármelyik cigánnak van.

A leány nagy örömmel vágta ki:

— Az akkor purdé.

— He-he-he — kacagott Móka — mert a purdét erdön vágják éppen!

Zsiga erőltetett vígsággal legyezett:

— Panna ne tudná, aki egy kicsi mozsikaszóra kiszökik a bőriből?! Hiszen még azt is kitalálja ő, hogy melyik volna a három közül a nagyobbik baj: az-é, ha minden pap elveszne, vagy az, ha minden menyecske elveszne, vagy éppen az, ha minden szamár veszne el?

Egyszerre nagy csend lett. Aztán végtelen boldogsággal Peti mosolyogta el magát, hogy most ő is visszaadhatja Zsigának a csúfságot.

— Megmondom én — szólt.

— Hallám! — pöffeszkedett Zsiga.

— Hát — kezdette nagy figyelem között Peti — az volna a legnagyobb baj, ha a szamarak elvesznének, mert a diákokból leszen pap elég s igen a leányokból is menyecske elég, de szamár csak Márton Zsigából leszen.

A kacagástól mindenki lógni kezdett ülőhelyén, csak a Zsiga orratöve sárgult el a méregtől; egyet nagyot nyelt s szúrósan így szólt:

— Könnyű dolog mindent összegalatyolni, de olyan kérdéseket feladni, amilyeneket én adok fel, ahhoz esz is kell.

— Tán azt akarod mondani, hogy neked igen is sok van? — kérdezte egy játékos fordulattal Móka.

— Találatik egy kicsi -- kevélykedett Zsiga, — tám kölcsön akarsz kérni?

— Métt ne? . . . csak éppen jusson belőle.

— Jut is, marad is.

A hányaveti szóra megfészkelte magát ültében Móka s szúrósan mosolyogva így szólt:

— A kipróbált emberek azt mondják, hogy a tett bizonyít: éppen azért csak azt a kűs tételt adom fel neked, hogy: *mit nem lát az Isten?*

— Az osztán mindent lát — nyilatkozott Zsiga.

— Ha látna, nem kérdezném.

— Pedig lát.

— Hát hogy látna, amikor nem lát!

— Ejszen téged nem lát — gúnyoskodott a legény.

Móka kedélyes biztonsággal felelt:

— Nono, közelítesz hozzá, de még messze vagy tőle.

— Hát te tudsz olyant, amit Szentfelsége csakugyan nem lát?

— Hogy a sujba ne tudnék. Tán kínoználak én tégedet másképp?

— Akkor mondd meg, lám!

— Eccóval nem tudod?

— Fogjuk reá — legyintett Zsiga.

— Hohó! apertén beszélj: tudod vagy nem tudod?

— Hát nem tudom.

— Akkor hallgass ide — emelte fel a mutatóujját Móka — az Úristen mindent lát, csak egyetlenbenegyét nem.

— Mit?! — torzult el mérgében Zsiga.

— Nálánál nagyobb urat — tagolta bölcsen kicsi Móka.

Az arcokon derű villámlott át.

Mindenki nagyot szusszant.

Márton Zsiga ülőhelyébe visszarogyott.

— Hát ennek is te látod javát, — mondotta Móka az elsáppadt legény felé — mert megtanótad, hogy kölcsönt pénzben is, de észben ugyanvalóst az ígérjen, akinek van — s azzal felállt s odavetvén egy ropogós köszöntést, kiment.

A leány utána.

Künn a lányhoz húzódott erősen.

— Vajjon kezdjek-é valamit? — tusakodott a setétben. Szive erősen vert, a vér rózsaszínre festette arcát és elévillant egyszerre a délutáni emlék s érezte, hogy most, most üti le a lábáról. Szerencsére a falnak támaszkodott hirtelen s a hűvös érintésre helyrejött egészen. Néhány csipkedő szót odamondott Pannának s aztán oda engesztelésül egy meleg jéccakát s elment.

Künn az udvaron várt

Peti is jött egyszeribe.

— Várj! — intett Móra.

— Mit akarsz?

— Ezt a Zsigát istenesen eligazítók, s most jere, azt hallgassuk ki, hogy a leány előtt is lerontottuk-é?

— Észrevesznek — óvatoskodott Peti.

— Ne félj te attól!

Körülnéztek. Mókának a szeme egyszerre megcsillant. Mutatóujjával a házrahajló nagy eperfára intett.

— Felhágunk a fára.

Mászni is kezdtek nyomban. Kicsit nehezen ment, mert vastag és sima volt a fa törzse, de vakartak mint a macska.

Elhelyezkedtek. Peti az eresz felőli nagy ágon, Móra a tornác felett.

Csintalan jókedvükben jóízű szavakat váltottak és vártak.

Egyszer megnyílt az ajtó.

— Jőnek — jelentette Peti.

— Csak ne félj semmit.

Az ereszben megállt a leány. Zsiga megfogta a karját s húzta.

— Jere, te! Jere no!

Csakugyan hátramentek a tornácba. Móra éppen felettük lebegett, s a holdvilágon pompásan kivett mindent.

Zsiga a leányt átölelte s a csendesen piruló fejet a mellére vonta.

— Ész nélkül is szereti — állapította meg Móra s hát éppen akkor látja, hogy javában csókolóznak.

— Kháár — hangzik az eperfáról.

Zsiga — felkapta a fejét.

— Varjú lesz — mondta — jere csókolj meg, Panna.

— Khá-á-ár — hangzik újra, mire Peti elköhintette magát. A legény rögtön észrevett mindent. Mérgében hamar elbúcsúzott, nehogy Panna is rá találjon jőni a csúf dologra.

Dühödten jött ki az ajtón. Az eperfa alatt megállott s felhorkant mérgesen :

— Jertek le, mert száz darabban szedlek le!

— Jóhejt vagyunk — mondta Móka.

— Jertek le, mert a fát is kivágom.

— A lesz a legjobb — felelt megint Móka.

Sokáig így felelgettek egymásnak, míg a legény mégis megunt a nyakmeresztő hívogatást és ledőlt a fa alá.

— Majtég lejötök reggelig — mondta mérget nyelve és kiterült az éggel szembe. Jól esett a kinyújtózás neki, mert a két eltött éjszakaán egy szikrát sem aludt a szekeresség miatt.

Elmúlt egy félóra. El egy egész.

— Fogadjunk, aluszik — mondta Móka.

— Vaj teszi magát.

— A nem osztán. Jere, szálljunk le!

— Hátha megfog?!

— Hezzaverjük a földhöz — vitézkedett Móka és csendesen leereszkedett a fáról. Lábujjhegyen megkerülte a legényt.

— Jere, mert úgy aluszik, hogy fel sem lehetne köteni.

Leszállott Peti is.

Közös erővel is megkerülték a legényt. Aztán melléje térdepeltek, föléje hajoltak, mint a doktor, töviről-hegyire megvizsgálták s még az ujjokbegyivel is megdöfödték egy-egy kicsit.

Ha e nem aluszik, akkor senki — jelentette ki Móka.

— Eléggé lipinkázik a mejje — dünnyögte Peti is s egyben valamit gondolt, eloldotta a harisnya-szijját s hát húzza kifelé.

— Te micsinálsz?

— Megkössük a lábát.

Tetszett a találmány. Jót kacagtak rajta.

— Meg azt, a kezit is — tüzelt Móka s kivonta ő is a szijjat.

Megkötözték istenesen S Zsiga türte, mint a bárány, csak a melle hullámozott nagyokat az illatos légben.

Ahogy készen voltak, végignézett mégegyszer Móka a legényen s meglátta a nagy bokkrétát a földre húzott fekete kalapban.

— Ezt is vizbe tesszük — szólt s azzal kivette a bokkrétát a fejből s a Zsiga tátott szájába beléültette.

— Ezt felcifráltuk.

— Ne mondja, hogy árva szegén.

Hirtelen elhatározással az ablak alá lépett Móka és koppintott.

A negyedik zajverésre lelépett a vénember az ágyról s lassú medve-gázolásban az ablakhoz jött s egy laposat pillantva így szólt:

— Mia?!

— Hallgassa meg kied, valami tolvaj megkötözte Márton Zsigát.

— Hol te?

— Ahajt fekszik az eperfa alatt.

— Henye!

Hallották, ahogy nyílt az ajtó. Kettőt ugrottak s már az úton voltak. Ott félkézzel megfogták korcban a harisnyát, hogy le ne suvadjon, a másikkal pedig megölelték egymást.

Boldogan összekacagtak.

Aztán nótára zendítettek, hirdetvén, hogy a hajnal szerelmében virágzik immár a legényfa.

Kolozsvár, 1927 január.

Vadlúd kiált.

Vadlúd kiált az éjszakában,

Csapzott, didergő, kósza lélek.

Fagyos vizek, halott vidék,

Felhőbe fulladt, messze rétek:

Felsír vigasztalan, magában.

Elindult elszánt némaságban

Nyarat keresni. Ifju volt még.

És nincsen ég, se nap, se nyár,

Se fészke nincs, se kedv, se szándék:

Vadlúd kiált az éjszakában.

Ady költészete.

Oláh Gábor.

Ady költészetéről a nem jóhiszemű emberek azt mondják: „érthetetlen“; a rosszakaratúak azt, hogy „nem magyar“; a felszínesek azt, hogy „beteg“.

Mind a három ítélet relatív, mert Adyt nem önmagával méri, hanem — talán Petőfivel. Petőfihez mérten a más stílussal dolgozó Ady sokszor bizony nem könnyen érthető; a hajrá-magyar, paszomántos és kiteremtettzett magyarkodókhoz mérve másfajta magyar; s a túlságosan egyszál-lelkűek között talán beteges, ha ez túlfinomodást jelent.

Mi ne hasonlítsuk Ady Endrét senkihez. Próbáljuk magában fölfogni s önmagával magyarázva érteni meg. A megértéshez egy kis rokonszenv is kell, mert a megismerésnek mindig közeledés, azaz szeretet a kapunyitója. Ez a rokonszenv csak annyi, hogy ahol a költő érthetlenné kezd válni előttünk, ne Adyt okoljuk oktalánul, hanem okosan inkább magunkban keressük azokat a gátakat, amelyek megértésében akadályoznak.

*

Ady Endre rendkívüli költő. ennyit talán mindenki elfogad. Rendkívüli, mert engesztelhetetlen gyűlölői és fanatikus imádói vannak. Közömbös dolgoknál nem szoktak az emberek fölhevülni. Adyban valami különös hatalom rejlik, amely egyeseket eltaszít (s ezért haragusznak rá), másokat pedig vonz (s ezért imádják).

Ady Endre másképpen ír, másképpen dalol, mint valamennyi előtte élt magyar költő. Ezért idegen eleinte a megszokás rabjainak. Az irodalmi hagyomány épp oly konvenció, mint pl. a köszönés formája; ha valaki máról holnapra megváltoztatja a köszönés formáját: először kinevetik, ha követői akadnak: kigúnyolják és haragusznak reá; ha pedig az új köszönési formát el akarják fogadtatni a régi módisan köszönőkkel: kitör a forradalom.

Ady Endre forradalmat keltett a magyar költészetben, mert megváltoztatta a megszokott formákat.

Jelentőségét a könnyebb áttekinthetés okából pontokba foglalom; nem szabad szám szerint érteni, lehet hét pont, lehet tizenhét.

1. Ady új költői nyelvet teremt.
2. Új formát ad gondolatainak a szimbolizmussal.
3. Új költői mithológiával gazdagítja költészetünket.

4. A lírai verizmussal kibővíti költészetünk határait.
5. Magyarsága az egyetemes emberiség végtelenébe olvad.
6. A tudat alatt lappangó lelki elemeket először törí versekbe.
7. A vatesnek, az igazi költőnek, egy új, modern alakjával ajándékoz meg bennünket — magában.

Nézzük ezeket a pontokat egyenkint :

1.

Ha verseit olvassuk, először is *nyelvébe* ütközünk.

Új, szokatlan szó-összetételek (lrán-szagú sereg); újszerű szavak (ellovan — elfut, mint a ló), új mondatfűzések labirintjába tévelyedünk s elvesztjük útunkat, ámulunk és bosszankodunk. A nyelv mindig a költő lelelkét jelenti; ez lelkének az arca is, amely látható, sőt hallható. Ady Endrére négy sorából rá lehet ismerni, tehát minden más magyar költőtől elütő nyelvet alkotott magának. Hogy történt ez a rendkívüli dolog? Hiszen tudjuk, nincs lassabban épülő építménye az embernek az élő nyelvénél, s itt egy pár évről van szó, amelynek elfutása alatt Ady szokatlan és ritka dolgot művelt. Ez a nyelvalkotás a fantázia újszerű képvetítésétől függ, a fantázia jellemét pedig az érzések milyen volta határozza meg. Ez annyit jelent, hogy az új nyelv megalkotása nem egészen tudatos. Van Adynak két diákkori kis verses kötete, amelyben nyoma sincs még új stílusnak. (Ezért tetszett ez még az öreg Budapesti Szemlének is.) Csak Párisba kikerülése után, 1996-ban megjelenő „Új versei“-ben találkozunk először újszerűségekkel. Ady látóköre kitágult, érzései új régiókat értek el, betegséget is szerzett, emiatt mámorral kezdi ölni öntudatát; Páris halhatatlan élete, nagysága, szépsége, mint villanyáram fut át idegein —, mindez összejátszik, hogy képzelete szokatlan sinekre váltódjék s még be nem futott utakon fusson. Kinyílik szimbolizmusának sejtelmes virága s ennek az új növénynek új szinei: az új szavak és képek, illata: az újszerű, eddig eltemetettnek hitt sejtelmek, hangulntok.

Tehát képben magyarázva, ilyesmi történt:

Van egy vetítógép, ez — mondjuk — az Ady agya. Kigyúl a fény, a vetítő üvegének mezejébe jutott képet nagyítva kisugározza a térbe; ez rendes agymunka. Most piros vagy lila üveget teszünk a normális fehér üveg helyébe: a mámor piros ködét, vagy a szomorúság kéksötét felhőjét, s a vetített kép hangulata, színe megváltozik. Az elemek a régiek, de át vannak izzasztva valami ragyogástól, vagy le vannak tompítva valami homálytól. Szóval a kép: más. Amint a költő ezt

észreveszi, kalmárja lesz saját lelkének ; most már tudatosan is törekszik arra, hogy ezt a véletlenül sikerült átszinezést megtartsa, sőt kifejlessze. A többi már a manier dolga. Lehet kombinált színű üvegeket használni : pirosat kékkel, lilát sárgával, zöldet arannyal stb. A szín: hangulatot jelent, a hangulat szavakon keresztül ér hozzánk, tehát a szavak változása mutatja a lélek, a fantázia megváltozását.

Így támadnak az ilyen sorok: „Dühödt, lázongó szívverésem gologotai bazaltra vésem“ — ez: piros + fekete; mert a „szívverés“ piros színeképzetet kelt a vér fogalma útján, a „bazalt“ pedig feketét. Vagy: „Hűvös park, őszi reggelek, dérittasan leszállingóznak valakire vörhenyes tölgyfa levelek s cseng a szive: hallelujah, szép aranyok“ — ez: sárga + szürke + aranyvörös + piros + arany, mert az „őszi“ szónak sárga szint keltő hatalma van, a dérnék szürke, a vörhenyes tölgyfalevélnek aranyvörös, a szívnek piros és az aranyoknak arany. Ezt meg lehet hangokkal is csinálni a Rimbaudi törvények szerint. Később gondolatokkal, képekkel, egész versekkel. S kész van egy új nyelv és kész van egy új költészet.

2.

Ez az új nyelv gyönyörű ruhája annak a *szimbolizmus*-nak, amely Ady költői művészetét jelenti. Minden a valóságból került ide, csak hogy átváltozott. Ez a költői világ oly gazdag, mint a valóság, sőt kétszerte gazdagabb, mert minden reális mögött egy irreális rejtőzik s mindennek kettős képe van. Ady legszebb költeményei olyanok, mint ha két vagy három tagozódású szinpadok volnának; az előtér valami reális egyszerű képet jelent, de hirtelen föllebben a hátsó függöny s új fényben új kép ömlik át az előtér szintelenebb és megfoghatóbb képébe; sokszor még itt sincs megállás: a hátsó függöny újra szétlebben s egy harmadik mélysége támad az eredeti eszmének.

A tömérdek példából vegyünk csak egyet, egy igen egyszerűnek látszó verset, címe:

Az elátkozott vitorla.

Riadt madár felhőkben vész el,
S ő forog, a kis szél-vitorla.
Öreg tornyon vén szepegéssel
Forog, forog a szél vitorla.

Keleti szél oldalba vágja,
Sírva fordúl, nem menekülhet.

Most délről veri szélnek szárnya,
Visszafordúl, nem menekülhet.

Merre mutasson : sohse tudja,
Nem nézhet arra, merre vágyik,
Muszáj, bús, rab forgás az útja,
Nem mehet arra, merre vágyik.

Madár volt, egyszer nagyon fázott
S elgubbasztott a templom-tornyon.
Megláncolta a madár-átok
S ott forog most a templom-tornyon.

Ha szószerint vesszük ezt a verset : költői ötlet az egész, bizonyos meseszerűséggel, hogyan lett élő madárból halott szélvitorla a tornyon. Bizarr, de érdekes. — De nézzünk mélyebbre : a költő, a lírikus, rendszeren a maga lelkét szimbolizálja verseiben, hátha Adyt jelenti ez a kis költemény? Igen, az ő lelke az a forgó szélvitorla, aki rabja lett egy országnak, egy népnek s nem menekülhet, nem szállhat a többi szabad madárral, a nagy nemzetek világhírű és világjáró szellemeivel. — Ha tovább tünődünk, eszünkbe jut, hogy Magyarországon a templom-tornyok szélvitorlája rendszeren egy bádoggal, mégpedig a kálvinista templomokon; Ady maga is kálvinista, tehát ez a kis vers lehet a kálvinistaság maradandóságának, konzervativizmusának is a szimboluma; azt a forgó vitorlamadarat nem engedi szabad utakra az „eleve elrendelés“, az absoluta praedestinatio kánona. A kép tehát egyre bővül, már a harmadik jelentéséhez jutottunk. — Még tovább is mehetünk. Minthogy templom-toronyról van szó, a templom jelentheti az egész Egyházat s akkor mi ennek a költeménynek az értelme? Az, hogy az Egyház lelke, a körbenforgó és leláncolt dogmák nyűge miatt, soha nem szállhat szabadon. Ez egy szabadgondolkozó költőnél nem is olyan ritka gondolat. — Végül, benne sejthetjük e versben az egész Emberiség tragikumát. Az ember isteni szellemet hord magában, mely a végtelenségbe röpíthetné; de teste van, földi teste, amely idekötí a körben forgó élet tornyához és nem menekülhet!

Íme, egy tizenhat soros kis versből öt hatalmas költemény nő ki. Benne van ez az ötszörös szimbolum abban a kis versben? Benne is van, nincs is benne. Ha jó a lelkünk szeme, valamennyit látjuk; ha vakok vagyunk, semmit sem látunk belőle. Legyen ez az egy példa Ady egész költészete megértésének szimboluma.

Ha csak a címét nézzük át annak a kilencszáz versnek, amely

kilenc kötetében zsibong, elámulunk a szimbolumok hallatlan gazdagságán. Csak a maga személyét hány alakba, hány képbe öltözteti! A leggyönyörűbb költői metamorfózis regés erdejébe tévedünk: minden lépés meglepetés, minden perc új csoda. Egyszer a Halál rokonának látjuk, máskor az Élet túsának; egyszer a gazdagok palotája előtt síró Lázárnak, máskor aranyakat csörgető Mámor-fejedelemnek. Egyszer pogány Apollónak, máskor keresztyén Jézusnak. Agg Nero álarcában nézi: hogy veszik át örökét, hatalmát és szerelmét a fiatalok. Dalok ifjú Isteneként rohan Illés tüzes szekeren a magasságos égbe. Néha magas vártorony foglyaként bámulja az alatta zsibongó életet; máskor mint a szerelem briganti-hajója vitorláz titkos tengereken, ahol lecsavarják az ég rossz lámpáit, mert Napok gyanánt lángolnak a csókok. Ő a szűz ormok vándora, aki még soha nem járt havasokra hág. Ő az, akit a Hold platánfának bűvöl egy babonás éjen s aki leveleket sír fájdalmában. És ő az új Argirus királyfi, aki a jövedő virágos méhében alszik, kis fiúk és kis leányok hajnali lelkében „Mindenkinek másnak más legyenek“ — mondja magáról tudatosan.

A szimbolizmus a világszemlélet végtelenségéből magyarázható. A költő oly távolról nézi magát s magán keresztül az életet, hogy nem összetevő részleteiben, hanem összeforradt egészében látja. Tehát elvonatkozásról van itt szó, amelyben a távoliség, a tárgytól való messzeség fogalma lappang. A létnek ilyen merész és mély nézése alig fejezhető ki rendes gondolatok vagy képek láncolatával, mert szinte elvész érzéki volta. A szimbolista költő magában érzi a megfoghatatlanságot és a végtelenséget s lényének a mindenséggel való egyvoltát szimbolizálja azokban a rejtelmes vonatkozásokban, képekben, amelyek nem jelölik, hanem jelentik a fogalmat, az eszmét.

Ady szimbolizmusa vizionárius és drámai. Vizionárius, mert látomásokban vetíti elénk lelke mozgalmait. Drámai, mert e látomások rohanó képek mozgó csoportjában, igazi akcióban lépnek át fantáziájából a verssorokba.

A Hóvár bércek alatt című verse remek mozgókép, tele dallammal, színnel, hangulattal, rejtelemmel. Értelme az, hogy a költő áthidaló Én-je roskadozik a rajta átvillanó, átzúgó emberérzések súlya alatt; önélküle még a kétnembeliek vágya sem találna egymásra. A szimbolum alapeleme egy kép: zuhogó patakon átfekvő híd; ebből nő ki a Hóvár bércek alatt, vagyis a végtelenségben elterülő holdfényes erdő, maga az élet. — *A szivárvány halála*: a költészet földfelettségének szimboluma, átöleli szent abroncsával az egész világot s a földiek

(parasztok, barmok, madarak) bámulják értetlenül, míg meg nem unják. Az alapfogalom, a szivárvány, a maga testetlen tünemény voltában, megfoghatatlan szépségében frappáns jelentője a költészetnek. Az égre-vetettsége: a távoliség, a végtelenség fogalmát rejti magában. — *Vörös szekér a tengeren*: a közelgő szociális forradalomnak a szimboluma; a vörös színben ott lappang a vérnek és az erőnek egész rémessége; s hogy a tenger horizontján feltűnő vízi szekérnek szárnya is van: gyors száguldását és gondolatiságát, eszmeiségét jelenti. A tenger itt újra a végtelenség, az élet képe. *Harc a Nagyúrral* című verse a pénz-telen Lélek harcát jelenti a pénzes lelketlenséggel, a szegénység és a gazdagság örök csatáját. Hogy a gazdagságot disznó alakjában tünteti fel, azzal a pénz dúrvaságát, szívtelenségét és pizkosságát érzékíti; de egyúttal rámutat a költő képzettársító erejére, amely egy triviális mondásból („disznó szerencséje van“, a „disznó“ pénzt is jelent) meg-rázó szimbolumot tud teremteni. A vers: kis dráma, a két ellenfél halálos küzdelme. A végtelenség hangja szól e sorában: „A zúgó Élet partján voltunk.“ Igen, itt is az egész élet képe van összesűrítve.

Ady szimbolizmusa tehát fogalmilag így határozható meg: a költő az élet legmélyebb, legegységesebb kérdéseit, talányait kis drámákba sűrítve, mozgó képek szimbolikus játékában tünteti föl, csaknem mindig a maga valóján keresztül. Valószínű, az alapelemek mutatják, hogy ez a szimbolizmus külsőleg, a kifejezés módját tekintve, a képes beszédből fejlődik ki (pl. a Hóvár bércek patakhídja, amely a költő Én-jét jelképezi); belsőleg pedig a költő lelkének rendkívüli finomságából, elvonatkozó erejéből, amely oly távolból tudja szemlélni az életet, mint mi földlakók a Mars csillagot; hatalma van rá, hogy a végtelent végesítse, a szétszórtságot egyesítse, a sejtethőt megéreztesse. A szimbolizmus művészi jelentősége az, hogy többértésével hatalmas forrongást ver föl fantáziánkban; elhallgatásai: ezer lehetőséget jelentenek, fél kimondásai az olvasó képzeletmunkáját hívják föl s így alkotó művész és befogadó közönség együttes lelki munkájából áll elő a végső eredmény: az esztétikai élvezet.

3.

A szimbolumok költője természetesen átalakítja az egész világot s Ady új *mithológiát* teremt; nem vallásosat, hanem költőit. Legfrissebb szépségeire itt bukkanunk. Ez az élet: egy nagy labdatér, labdák vagyunk, az Úristen ver bennünket innen amoda. Itt az ő sűrűkből remete kanokként jönnek ki a szerelmek és a dühök.

Itt lappang a Csönd herceg, a tíz öles óriás, aki halkán követi áldozatát s ha elbáméskodik, rátapos. Itt kavarnak a fürge, kevészavú, rosszszemű törpék: az Álomfickók, kezükön táncolva s fekete koporsón dobolva. Itt jár a Mámor, az ős Kaján, bíborpalástosan s pohárcsatákat, bortornákat vív a vendégeivel. Itt alszik a lihegő nagy csókpalota, ahová csak hím embernek lehet eljutni halálon innen, életem túl. A Csókcsatateren minden éjjel testetlen szép fehér lovagok tűnnek fel, akik összeszedik az elhullott halottakat, viszik a kék hegyek mélyére s ott, ahol szent és tiszta a szerelem, ott kapnak új életet. Itt bűvölnek a babonás Hóvár bércek, holdfényes erdő fölött, ahol szerelmes leánycsapatok rohannak át a költő élő testéből feszített hídon a rájuk váró fiúkhoz, míg alattuk zúg a bérci patak s az erdők álomsűrűjéből ezer csókmesze kacag. Itt jár a Gőg, a veszélyek Istene, aki fölkapja emberét és égredobón nyilként hajítja el. Az Idő, a hatalmas gazda, itt csépel; egyre csépeleli a testek és lelkek magvait, mert minden embernek törött szalma-sors lesz a sorsa. Holdvilágos éjjeleken, fehér úton ügetnek a Halál lovai, nyergeltek és gazdátlanok; megállnak egy-egy ház előtt s aki előtt megállnak: elsápad és nyeregbe száll, fehér úton nyargal vele új utasokért a Halál...

4.

A szimbolizmus átfinomodást jelent: az anyagiságot eszmeiséggé emeli. Ebből az következne, hogy Ady költészete csupa elvontság, mint például Stefan George német szimbolizmusa. Csakhogy nem így van. Ady szimbolizmusának az élet nyers anyaga a takarója. Az elemek, amelyekből mitológiáját vagy képeit szövi, a mindennapi élet raktárából valók. A zártlelkűséget, a haligatag titokzatosságot így érzékíti: „Lelkünk redőnye néha leeresztve.” Unatkozó lelkét elárvelt pipereasztalhoz és falnak fordított tükörhöz hasonlítja. Egyszer ezt írja: „Sustorgó ázott fák a tűzben, panasszal égünk, hangtalan.” Tehát a legfinomabb lelki rezzenéseket a legvaskosabb valóság képeivel fejezi ki. Ez a külső nyereség, a szavaknak ez az élet-vize vezet át bennünket költészetének *verizmusához*.

Ady *verista* lírikus, nemcsak hangjában, hanem fölfogásában és látásában is. Ez mintha ellenmondás volna szimbolizmusának, de ez csak látszólagos; olyan ez, mint az ember lényege: dúrva, földi nyers anyag a test, de amit ez a gép lejátszik, megfoghatatlanul finom, az maga a gondolat, maga az érzés. Ady verizmusa tulajdonképpen egy ősi jellemvonás kibővítése: az őszinteségé. Az őszinteség mindent bevall, a *minden*-ben

a jó és a szép mellett sok rossz és sok csúf dolog is van; Ady magát illetőleg nem hallgat el semmit. Egész költészete vallomás, vagy ha tetszik: gyónás; legelrejtettebb érzéseit is elsusogja, legmélyebb titkait is kibeszéli. Nem rosszabb ember, mint más költő, de kegyetlenebb magához, mint Szabolcska, aki csak a jól éneklő magából. Innen van az, hogy az ú. n. „moralisták“ és „nemzet-pedagógusok“ nem akarják Adyt beengedni a magyar költők pantheonába, mert féltik bűnökkel tarkázott élete példájától az ifjúságot — mintha bizony költőkből tanulná romlandó fiatalságunk a rosszat. Ady bevallja, hogy hangja rekedt, gerince rossz, lába fáradt, feje lóg, álma nincs, túlságosan gyűlöl, túlságosan szeret, mámor-tornákat vív, megbánt olyanokat, akik becsülik. — Szerelme is egész testiségében megy át költészetébe, nem úgy, mint Petőfié. Nála a szerelem: a birhatás, nem a vágy. „Őrjít ez a csókos valóság“ — éneklő Lédáról. Bevallja, hogy „néembercsordák bitangoltak át életén.“ És bizony az ő durva vágya a nő testének közeles bársonyát összezilálja. Ezer csatában omlott vére a csókcsatátéren s érzi, hogy az ilyen szerelem út a halálhoz. Ezért remeg minden szerelmes versének az alján valami szomorúság: a halálsejtelelem. Az élet maga: égés, a szerelem: az égésnek égése, elhamvadás. Itt bukkanunk rá Ady új gondolatának a nyitjára: Élet és Halál, bár különök, mégis nagy rokonok. Az élet legforróbb, legfelsőbb akarása már az elmúlásba hanyatlás kezdete. Ezt az élettani nyers igazságot meri bevinni az etikettes szerelmi költészet rokkó szalonjába a Vér és Arany költője. Az a vad tiltakozás, mely ezt a hangot először fogadta, sejteti: milyen merész dologról van itt szó.

Nem kevesebb bátorsággal veszi fel költői bárkájára az átkozott *Pérez* művészietlennek látszó témáját. A tárgy maga a legreálisabb, a legveristább s a szimbólumok milyen ragyogásával teszi elölgadhatóvá, érdekessé, költőivé. „Mi Urunk!“ így szólítja meg a pénzt. E földön vágyainknak egy szárnya van: az arany; míg cseng az arany: úr a nevünk; ha elfut a pénzünk: semmik vagyunk. Galád az élet, galáddá teszi az embert: Krisztusát is eladja Judás-pénzen, mert az életnek ilyen ára van. A vagyoni jólétnek ez a boldogság-alapul való látása, a mindennapi kenyér döntő fontossága nemzetek és egyének előretörésében nagy szociális gondolat Adynál; ez a reálistan költői tétele a jövőbe mutat. Hogy a nyomorúságnak romantikája volna: hazug mese; a kanári madár is akkor énekel, ha kendermagja bőven van. „Tegnap Dantét őrte meg agyunk“ — mert volt pénzünk: s ha „tegnap Istennél több voltunk, ma gyáva rím-

kutyák vagyunk“ — mert nincs pénzünk. Hogy világnézetünk kialakuljon, ahhoz világot kell látnunk, a világlátáshoz pedig pénz kell. Tehát hogy valaki ma nagy költő lehessen, pénzének is kell lennie.

5.

Ady Endre *magyarságához* ma már szó sem férhet. Pedig megtagadták tőle azt is, hogy költő, azt is, hogy magyar. Költőnek új, de magyarnak sem a régi. „Az én magyarságom — mondja — mindennél keserűbb, mindennél igazabb.“ Veri fáját, mint az eldobott kő, amely feldobójának esik a fejére. Utálatos, szerelmes nemzetét azért ostromozza, hogy felriadjon szörnyű dermedtségéből és belássa tengődő életét. Ez a fáját féltés és imádás (hiszen még a magyar vétkeket is bíborban látja!) először kikergeti a szép élet és szabad műveltség új Athénjébe, Párisba; tehát negatív módon nyilatkozik. Később pedig az újítk, a reformerek élére röpíti, hogy szilaj és megrázó hangokon hirdesse az új Március eljövételét.

Ady úgy látja és érzi nemzete sorsát, mint az Emberiség egy kis részének a végzetét, az ő magyarsága kiszélesül az egyetemes emberiség végtelenébe s a mi sorsunkat mintegy sub specie aeternitatis, az örökkévalóság szempontjából értékeli és félti. Ez magyarázza meg egyéni hangoltságán kívül, miért oly pesszimista itt a hangja. „Mit ér az ember, ha magyar?“ — kiált fel keserűen már első híres kötetében. Ezen nem lehet csodálkoznunk, ha tudjuk azt, hogy Ady Éndre éveken át rejtőzködött Páris embersűrűs gigászi vadonában, ült az antik Róma kövein; a Rajnánál germán regéket hallgatott és egy új élet gépezetének káprázatos munkáját bámulta mindig nyitott szemmel és nyílt szívvel; Milano dómja előtt andalított; San Remonál olvasta a kék tenger fehér habok sorával rótt sorsüzenetét; bolyongott Itáliában, Azúrországban; verte Spanyolország napja; s a Rivierák havasában meglátta a gazdag puhaságot öntestével védő zord tömegeroőt. Mivé törpül a mi kis szegény Magyarországnak ilyen messzeségből, ilyen magasságból? Csaknem minden magyar reformátor külföldön járásakor döbben elmaradottságunk, szegénységünk tudatára s ez a magunkra döbbenés meret új és nagy dolgokat itthon. Ady, a költő, a lelki megfordulásnak ugyanazt az útját futotta be, amit Széchenyi, a politikus. Az ő költői érdeme, hogy magyarságunk vágya, kétségbeesése és hite úgy szólal meg költészetében, mint a világ minden művelt népével szolidáris nemzet testvéri éneke.

6.

Ady mindig korának a fia volt, ha előtte járt is.

Az a művészi stíl, amely a huszadik század beköszöntésével diadalát ülte: az *impresszionizmus* költészetében is nyomot hagyott. Az átfutó sejtelmeknek, a tisztán szavak szuggeszciójával keltett hangulatoknak, a tudat alatt lappangó elemek versbe tördelésének első magyar énekese. Soha nem volt igazán l'art pour l'art költő, akinek a költészete művészet, semmi más; ő konfossziókat tett rímekben lelke éjszakáiról és hajnalairól s magában mindig a magyarságot látta. Különösen költői pályája második felében áll mindinkább nemzete szolgálatában művészetével, hiszen legnagyobb megrázkódásunknak, a forradalomnak, ő a pacsirta-álcás sirálya. De magábatekintésének rejtelmes pillanataiban eddig ki nem dalolt lélekrengésekről is ad hírt, amelyek csak a költőt jelentik, senki mást. Egyéniségének kettészakadását, ezt a legújabbban fölfedezett, idegbetegeknél tapasztalt lelki jelenséget: impresszionista modorban dalolja „A föl-támadás szomorúsága“ című versében; régi Én-jére nem ismer rá, mikor a Tátra ölen belenéz egy tóba, mint Rip van Winkle, aki húsz évet átaludott és nem ismer magára. Egy másik lélektitkot a „Valaki útravált belőlünk“ című versében vall be: minden férfiben van egy asszonyi rész s mikor nőt imádunk, tulajdonképpen ezt a részét szeretjük magunknak; mikor ez a rész kiszakad belőlünk: elhagy ösztönzönk, igazi valónk. „Nagy termeink üresen kongnak, ingunk s mint rossz tornyok bedőlünk.“ — Az egyedülvalóság, a Csönd nyomasztó rémületét többször szavakba lehel; ez is az idegességnek egy művészbibb fajtája, amely embrióban megvan a gyermek lelkében is. Ady-nak úgy van alkotva a szeme, hogy befele néz magába és lelkének sötét kamrájában látja a külső világnak benne tükröző képét is. Mindig belülről indul el s rendesen magába tér vissza. Érzései differenciáltak; az egységes nagy érzéseket pl. a szerelmet, a faji érzést szétbontja s pszichologusokat meglepő gazdagsággal viszi végbe önlelkének művészi elemzését.

7.

A költőnek, a vatesnek egy új, modern alakjával ajándékozott meg bennünket magában. A genie, akár betegség, akár kiválasztottság: az érzelmi, értelmi és képzelő erő fokozott gazdagságával nő a rendes mérték fölé. Ady, rövid életében, az átújuló magyarság min-

den szenvedését átélte; értelmével fölfogta sorsának tragikumát, érzésein átviharzott minden gyötrelme s képzeletében egy más, jobb világ képe derengett akkor, midőn mások még e hajnalt megelőző éjszakát sem látták. Ő, az „Istennek viselőse“, sokszor jelzi, hogy kívül áll a rendes korláton. Neki adatott hatalom mélyre és messzire látni. Azok közé tartozott, akiknek szíve a tüzes szekér, melyen Illésként égbe rohannak. Igazán nagy költő, mert új világot tudott teremteni és pedig a maga képére. Nemcsak gondolatai merészek és távoli helyeket összekapcsolók, nemcsak érzései újak, hanem még a nyelvet is újjá kovácsolja s ismeretlen ködökből új mithológiát, új Isteneket hív elő költészete szolgálatára. Versei olyanok, mint az opál: színváltók, mindig más-más jelentésűnek látszók s ezzel el is vannak jegyezve a halhatatlanságnak. Ady költészete határtalan mező, nyelvészeknek, esztétikusoknak és psychologusoknak. Benne európaibbá mélyült a magyar lélek és mélyen magyarrá vált az európaiság. Ösztönszerűségében is úgy látszik, mintha maga volna az élő öntudatosság.

S ez a költő, aki dalolta az Isten, a Szerelem, a Magyarság, a Dicsőség, a Szomorúság, az Élet és a Halál titkait, tehát minden titkok titkát, amibe csak költő lelke lemerülhet: eleinte pacsírtának látszott, pedig sirály volt. Pacsírta-álcás sirály. Viharmadara annak a forradalomnak, amely egy éjszaka s egy nap alatt meg akarta fordítani a magyar világot. Az örök elnyomottak igazát milyen vérvő szívvel, milyen dühödő haraggal kiáltozta, sírta ez a költő, aki a maga nyomorúságán kívül még egy elátkozott nemzet gyötrelmét is hurcolta lelkén. Már 1913-ban elkiáltotta: „Rohanunk a forradalomba!“ Mennyivel jobb politikus volt, mint legjobb politikusaink, mert előrelátott.

Élete kín volt és dicsőség. Agya folyton égett, önmagát fogyasztva, de másoknak világítva. Égő fáklyaként lobogott. Ady egész valója az az ész, amelyik mindig lángol.

Ha szabad mondanunk: *lángész*.

(Debrecen.)

Beethoven halála.

*Különös fény lobbant az ablakokra,
viharral vemhes, mély felleg-bibor.
Az asztalon, késő kínálkozással,
bontatlan állt a rajnamenti bor.*

*Lassult és elakadt az ódon inga.
Az ablakon pattant a jég-serét,
a villám-karmester fenn elindította
a zivatar bőszült orchesterét.*

*Az óriás felérezett a hangra.
Igy rebbent meg, ha dult séták után
zengett az égi zongorák hangja:
„Ez a nagyobb! Ez a nagyobb titán!”*

*Időt ostromló büszke lázadását
rég rejti majd a némító Titok
S ez a vetélytárs felleg-zangorákon
titáni kézzel még zenélni fog.*

*Robbant a menny és lobogott az utca,
Sötéten várta túl a néma part.
Karja kinyúlt és elcsukló ököllel
megfenyegette künn a zivatart.*

Kolozsvár.

Áprily Lajos.

Csak egyetlen egyszer.

Szabó Mária.

A vasalószén szaga ráült a gyermek mellére. Köhintett. Ijedten nézett feléje az anya. Kicsit ki kellett nyújtania a nyakát, hogy a jobbról-balról feltornyosodó hófehérre mosott, simára mángoroit, fényesre vasalt fehérnemű halmokon túl megláthassa végre kisfiát. Összeszoruló szívvel nézegette a csendesen játszadozó Péterkét: a mosókonyha-lakás szögletében vékonyra vágott fadarabokból építgetett górért magának. Fájt, hogy mindjárt itt kell hagynia, hiszen tavaszi nap sürgette kifelé az apró sápadtarcúakat. De a vörheny hosszú lefolyású volt s a gyermek gyenge. Az orvos a meghűléstől különösen óvta.

Máskor is mindig szorongó érzéssel hagyta otthon a gyermekét. Minden érzése között a legerősebb ez a szorongás volt. Tulajdonképpen az áldozatos anyai érzése is így élte ki legjobban magát.

Lassan húzta végig az utolsó galléron a vasalót, halogatta volna az időt az elindulásig. Jól reánehezedett az amúgy is nehéz vasra. Megráncosodott mosónő kezén vörösen dagadtak ki az erek. A magas gallér szinte magától fényesedett ragyogóra akaratával ellentétesen dolgozó keze nyomán. Hamarosan kereken kunkorodott össze.

A nap a házak tetejéről benézett egy pillanatra a pinceablakon. Már négy óra, — pénz meg nincs a háznál! Ma estére még fel is kell szappanoznia a másik halom ruhát, — hiába, indulnia kell! És vinnie kell az aggódó szívét, mint annyiszor.

A kisfiú felnézett, mikor az anyja leterítette a kosárba rakott ruhát. Nem marasztotta. Nem is kérezkodott. De sötét szemében ott bujkált a magányosság lemondó bánata.

Anna melléje guggolt.

— Péterkém, kicsi fiam, ki ne menj ma már! Tudod, mit mondott a doktor úr, — újra beteg lennél! És le ne ülj a zsámolyodról a földre. Ugye, jó gyermek leszel? Ugye, nyugodtan elmehetek?

A kisfiú vállat vont.

— Én nem mennék ki magamtól... De Félix...

Könyörögve fogta meg az anyja kezét:

— Csukja rám az ajtót anyám! Jobb szeretném úgy!

Anna megörült. Ez csakugyan jó gondolat. Így nyugodtan elmehet. Hirtelen kinyitotta a tűzhely ajtaját. A hamuban alig pislákol

már a néhány álmos tűzszem. Zsebébe tette a gyufát is. Tüzet ma nem csinálhat Péterke.

Mikor megcsókolta a kisfiút, az felállt a zsámolyról. Segíteni akart az anyjának a kosár feladásában. De Anna elhatárította a kezét, bár könnyekig meghatotta a gyermek készsége. Mintha tudná, hogy a testében mindig végigfájdul, mikor felveszi a nehéz kosarat. Pedig hányszor le kell tennie, míg a munkaadóihoz ér vele! Mindjárt az ajtó előtt is, hogy becsukhassa Péterkét.

Mikor Anna felbukkant a pincelépcsőn, a lépcsőházba épen akkor ért le a színésznő fia. Az eleven gyermek rendes útján, a lépcső korlátján érkezett le. Anna még csak most örült meg igazán, hogy biztonságban tudta a fiát.

Mert folytonosan ettől a szertelen fiútól féltette mostanában. Valóságos átoknak érezte, hogy néhány hónappal ezelőtt ebbe a házba költözött a leánykori társnője, akivel együtt indultak el valamikor az életbe. A Malvin apja vendéglős volt. Anna náluk töltött akkoriban pár hetet. Ott ismerkedtek meg a vándorszínész csapattal. S mindketten utána szédültek egy-egy csábítónak. Anna azonban az első szédüléssel ki is bukott a körből. Első szerelme az utolsó maradt. Lemaradt a dicsőséget ígérő deszkákról. Váratlanul reázuhant szegyenével elhagyatottan eszmélt fel egy idegen városban. És utána nyúlt a nyomorúság.

Malvin szerencsésebb volt. Vagy talán csak okosabb Annánál? A gyermeke is későbbi időben került és bőségesen kamatozott. Előkelő ember volt az apja. Ráadásul nős és botránytól félt. Az ilyen férfi gyermeke ügyes kezekben valóságos tőke. És Malvin értett is a kamatoztatásához. Jól válogatta meg az utána következő férfiakat is: mindegyik feljebb lendítette. Hiányos műveltségét is tatarozták. És volt, aki igazi tehetsége kibontakozásában is segítette.

Annának a szerelem csak keserűséget jelentett. A gyermek csak szegényt. S a színpad, ahová valójában el sem jutott, cserébe kiközösítette a családból. A ragyogónak álmódott élet kiábrándulás, lezúllás, kétségbeesés és erőltetett munka összetettségéből alakult a maivá. Ha mindezek felül el nem érkezett volna a félve-félt ráadás, Anna nem is merte volna felvenni a harcot. De a kis teremtség első életnyilvánulása nem sejtett erőket mozgatott meg a sorsától visszaborzadó nőben. A klinikán is érette dolgozott már előre is. És ő dolgozott a felkelés után is, mihelyt mozogni birt. Nélkülözhetetlené dolgozta fel magát, hogy még egy ideig orvosi felügyelet alatt

maradhasson legyengült testében elerőtlenedett gyermeke. S már odabent kezdte megalapozni a későbbi életformáját is: gazdag betegektől mosást és vasalást vállalt. Megszerettette a munkáját. Ezt a lakást is mosás fejében adta egy volt szenvedő társa. Jó volt ez a menedékhely a kietlen idegenben. Csak már Malvin ne került volna ide...

Anna megdöbbsent és magában bocsánatot kért volt barátnőjétől... Nem, nem, - Malvin jó asszony! Megismerte. Megszólította. Munkát is ad. És Péterkének is juttatott már a Félix ruháiból. Csak az a gyermek ne üldözné ennyire szegény kicsi fiát. Ki sem szeret menni az ártatlan, — most is még ő maga kérte, hogy zárja reá az ajtót. Mert Félix mindig reá akarja kényszeríteni a maga vad játékait. De Félix edzett, — neki az erejéből fakadnak ezek a szeretlenkedések. Péterke pedig elhúzódó, mint minden betegeskedő gyermek.

Lehet azért, hogy Félix nem rossz, — tünődött Anna és jóban hívő lélekkel kezdte mentegezni magában az elkényeztetett gyermeket. De azért, mikor egy átjárónál le kellett tennie a kosarat, megtapogatta a zsebében a kulcsot, hogy nem felejtette-e véletlenül a zárban.

— Jó napot kívánok!

Az asszony összerezsent, aztán elpirult. A zajos utcán is annyira a fia körül öveződött minden gondolata, hogy alig bírta széjjeltépni őket. Pedig most igazán megörült. A me'ője lépő rendőr falujabeli ember volt, — ott nőtt fel a szomszédjukban. Csakhogy akkor még nem igen beszélhettek egymással. Anna nagy gazda leánya volt. Nagy István meg csak napszámos gyermeke. Most változott a helyzet. Anna még csodálkozott, mikor a rendőr úr először megszólította őt, a bukott leányt, akit örökre kitiltottak a szülői háztól. Sem elhinni, sem megszokni nem bírta az érdeklődő figyelmét. Egészen valószínűtlen volt az az otthonából érkező, eltaszító üzenetek után.

— Nehéz ez a kosár, — hadd segítsék egy kicsit!

Melegen csengett a férfi hangja és szíves arccal nyúlt a kosár után. Anna zavartan tiltakozott. Keskeny, sápadt arca még jobban elpirult.

— Ne... Ne... birom én... jó!... Aztán meg, — Nagy úr poszton van. Még bajba kerül miattam!

— Nem! holnap reggelig, akárhova megyünk. Az én munkám letelt mára. És ha meg nem sérteném a ténsasszonykát, hát elkísérem oda, ahová igyekeznek.

S máris bujkált át az autók, kocsik zűrzavarában a nyomában haladó Annával.

Az asszony bódultan követte. Mindig ellentétes érzések hajszólódtak benne, ha ezt a jó embert meglátta. Szégyenkezett, mert tudta, hogy ismeri az életét. De míg a többi útjába kerülő férfi a maga prédájának tartotta, ez az egy ember, akitől épen nem várhatta ezt, megbecsülő tisztelettel közeledett hozzá. Mintha csak most is ott lenne közöttük a falubeli kerítés: a leány gazdagsága és tekintélyesebb származása. S épen ezért Anna sokkal bizonytalanabban bánt ezzel az emberrel, mint egy-egy felkínálkozó tolakodóval.

Hallgatva érték el a gazdag fiatalúr lakásáig. Anna annakidején nagy szerencsének tartotta, hogy ezt a jól fizető munkaadót elhódította számára a nagynénje a mosódától. De mostanában kelletlenül jött ide. Igaz, hogy csak a házmesternének kellett átszámolnia a ruhát. Az is fizette ki. De egyszer egyedül találta az urat és...

A lelkileg tiszta leányanya visszarettent a rekedt hangjától és a szavaitól. Hazament, meg is fogadta, hogy nem vállal több munkát tőle. Soha többé. De Péterke beteg lett. S ez volt a legpontosabban fizető munkaadója. Le kellett győznie az önérzetességét.

Most megkönnyebbülve jött ki a házmesteri lakásból. A kapott pénzt betette a zsebébe, a kulcs mellé. Annyira elfoglalta ez, hogy nekisietett a várakozó Nagy úrnak. Újra megzavarta, hogy még most is itt van... Reá vár...

A nagy, szőke ember a lefelé hajló nap felé fordulva végignézett a mezőre vezető hosszú úton. Széles melle tágult. Szemében a falu utáni vágy lobogott. Szinte utálattal intett fel az akácok száraz galyaira:

— Idebent meg sem gondolná az ember, hogy már tavasz van. Azér csúf fa ez az akác, hogy így utolsóul hozza a levelét. Pedig amodakint már zöld a fű, meg ekkora rügye van az orgonának, ni! Hüvelykujja felső ízét mutatta.

Annában is felgyúlt a falun felnöttek vágya.

— Azért szeretem én ezt az utcát, mert tudom, hogy a végén kezdődik a mező. Azt mondják: olyan ligetes arra. De én még sosem voltam a végéig.

— Hát menjünk arra most!

Olyan egyszerűen jött ez az ajánlat, hogy Anna elbámult. Milyen jó is volna, ha ő egyszer csak úgy, a maga örömeért végigmehetne egy utcán, ahol semmi dolga sincs! Milyen jó lenne, ha elindulhatna

most! mehetne kifelé, az alkonyat elébe. És szívna a föld szagát! És megsímogatná a pattanó rügyeket! Milyen jó lenne kicsit elfelejtenie a mostani életet! Milyen jó lenne agyonfáradt testével leheveredni az áldott anyaföldre! Az talán nem vetné meg az ő fájdalmas anyaságát sem. Megbocsájtaná ezerszer levezekelt tévedését, — nem úgy, mint az otthoniak! Pihenni engedné. Még talán álmokat is adna... Ó!

A rendőr gyöngéden megérintette vágyakozva összekulcsolt kezét:

— Menjünk na, ténsasszonykám! Még öt óra sincs. Ha egy óráig járunk, olyan helyre vezetem, mint az otthoni berek. Tessék na jönni. Két óraútás alatt odabenn vagyunk!

Annában felágaskodott a hitetlenkedés. Nem lehet az, hogy ez ilyen könnyen megtörténhessék! Hogy most elinduljon. Egy óráig menjen... S az otthoni berek mását láthassa!

Lerázta magáról a kisértő csalogatást.

— Nem mehetek én Nagy úr. Sok dógom van még mára, meg a kisfiam is magában van.

— Ördög vigye azt a dolgot, — megvárja az a ténsasszonykát. Egyszer igazán kifoghatja magát az igából. A kisfiú meg majd bemegy valakihez.

— Nem menne az a világért sem. Nem is mehet. Rázártam az ajtót.

— Az már baj! Hátha tüzet csinál?

— Attól nem félek. Parázs sem volt! Meg okos is az én kisfiam. Nem tesz az kárt magában. Csak... Csak nem szeretem, ha magában van...

— De ha úgysem eshetik baja!

— Nem. Nem eshetik. Nem hiszem, hogy eshessék. Csak...

— Akkor meg jöjjön hát drága ténsasszonykám! Olyan régen szeretnék mondani valamit. De idebent én nem tudok beszélni! Ez a sok ember, meg ez a nagy lárma... Nem tudok én itt szívem szerint szólni.

Csak egyetlen egyszer! — dobban meg az Anna szíve, s a vágy már is húzta kifelé a füstös Bábelből. Csak most az egyszer! — mentegetőzött újra meg újra, mert az agyán végigtekergőzött, hogy szappanoznia kellene a holnapi mosáshoz, meg hogy Péterkének még nincs felforralva a teje, s hogy máris holt fáradt. Csak egyetlen egyszer! — örült meg az elébe röppenő üdébb levegőnek.

Csak egyetlen egyszer! — fordította el a fejét, mintha hűtlenségen kapná magát, mert egy pillanatra belefelejtkezett a férfi meleg nézésébe.

A föld illatos párákat lehelt és nagy hullámokban dobálta őket eléjük. S Anna úgy érezte, mintha ez az egészséges üzenet gyógyulást csókolna tévelygő lelkébe. Megsietett, mert az utca összeszaladó végénél megcsillant egy tenyérnyi nedveszöld folt. Nőni kezdett. A házak eltörpülve szaladtak széjjelebb. Kétoldalra, sugáros égből. Aztán végképen elmaradtak. S Anna csakugyan kinn állott a mezőn.

Szines szalagokkal felsallangozva kupolázódott felette az ég. Naplemente festette vérvörösre nyugaton. S a vörös háttérre fekete vonalakkal kúszálódott reá a kis liget bokros, fás csoportja.

Anna megállt az első fánál. Megfogta és átölelte a fél karjával, mintha félt volna, hogy eltűnik előle. Nagy úr mosolyogva figyelte az asszonyt. Aztán keresgélve nézett széjjel. Bekémlelt a bokrok sűrűjébe. Hamar meg is találta azt, amit keresett: Somfa ágas-bogas galyain szétpattant bimbók sárgultak feléje. S Nagy úr, a rend őre, most egy vakációzó gyermek boldog telhetetlenségével szedte öltre a virágbaboruláshoz felkészülődött ágakat. Rügysző orgonagalyakat is tördelt.

Anna még most is egy helyben állt, mint aki megtorpant a boldogság küszöbén. A bensejében zokogva vergődött: a honvágy s ennek az órának a különös szépsége.

Nagy úr megtért a zsákmányával. Ragyogó arccal közeledett Annához, mint aki félénk gyermek elébe hozza az óhajtott játékot. Rakosgatni kezdte a gallyakat a ruháskosárba.

— Vízben mind kinyílik ez egy-kettőre. Olyan szag lesz tőle a szobában, mint odahaza szokott lenni Virágvasárnapján.

Az asszony lehajolt. Hitetlenkedve símogatta a gömbölyű sombimbókat s a mézgas, máris illatos orgonarügyeket. Csak dadogta a háláját:

— Köszönöm Nagy úr... Köszönöm szépen...

A férfi felegyenesedett. Megnőtt az alakja. Elült a sokszor megmutatkozott bátortalansága. Itt, az Isten szeme előtt, először érezte egyenrangúnak magát a falujabeli nővel. Most szinte magától indult meg az ajkáról a gyermekkora óta benne élő vallomás. És tisztán érezte: Számára az Anna botlása nem bűn, hanem áldott, közelebb-hozó esemény volt. Az első fájdalmas keserűségből korlátokat romboló csodává változott. Hiszen a szerencsétlenségének a híre vezette

el a falujából. Az elhagyatottsága csalta maga után. A védtelensége tette titokzatos őrizőjévé. Bár előbb rátalált volna! De évekig ke-
reste s ebben a nagy városban igazán véletlenül akadt reá

Nagy úr még egyre beszélt. A kosár ott állt közöttük, rügyek-
kel, bimbókkal, tavaszigéréssel megrakottan. S Anna rajta túl nem
a hajdani, esetlen csizmájú parasztfiút látta. Nem is a közrendőrt,
az utca szolgáját. Csak a galyakat nézte, amelyeket nemes érzések
halmoztak a munka kosarába. S a nemes érzések gyógyító szavakat
találtak. Elfedték az elmúlt évek keserűségét. Segítséget ígérve kí-
nálkozott elébe a már nem várt tavasz csodája.

Szíve megindult, mintha szent áradás buzogna belőle. Könnyeket
hajtott szemébe a hála és az öntudatra ébredő szeretet. S a tavaszi
galyakra rügyetbontó, bimbótnőtető eső permetezett alá! Egy meg-
váltódott asszony igenlő könnye.

*

Újra a városban jártak már, mikor Annát megint előfogta az
elfelejtett aggodás:

— Siessünk István! Péterke vár!

Jószívűen gyorsította meg lépéseit a rendőr.

— Ezután, ha kifelé jövünk, magunkkal hozzuk a kisiút is
Anna. Hiszen így minden örömét elrontja az aggodás. Viszem én
Petit, ha elfárad! Birom én!

Anna hálásan nézett a mosolygó férfira, de közben újra végig-
borzongott rajta a féltés. Szinte szaladt hazafelé. A rendőr alig birta
követni az utca forgatagában. Hogy a kosarat mindketten fogták,
kigyózáva rángatózott az asszony után a járókelők között. Kihullt
belőle egy-egy galy. Közönyösen tapostak rá az emberek.

A kapu alatt csődület. Anna alig birt befurakodni. Elengedte hát
a kosár fülét, mielőtt Nagy úr észrevette volna, hogy mit akar. A
sombimbók, orgonarügyek kizuhantak a sárga kockákra.

Az asszony a könyökével tört utat magának a szélfogóajtó felé.
A kulcs után nyúlt, de rettentő izgalomban nem találta a zsebét.
S ahogy ott állt, elfehérült arccal tapogatva az oldalához, szavak
ütődtek hozzá:

— Azt mondják pedig, hogy bezárta az anyja.

— Igen ám, de a házmester kulcsával nyitotta ki az ajtót az a
rossz pára!

— Huzgálta, ütötte, úgy hajtotta fel a lépcsőn...

— Hiába kiabált utána a házmesterné is!

— Pedig szaladt is már felfelé, mikor látta, hogy ráültette a korlátra.

— Azt mondja: még lódított is rajta!

Anna tágranyitott szemmel hallgatott. Még most is a kulcsot kereste. Valaki megismerte. Jelt adtak egymásnak az emberek. Csend. Út nyílt előtte. Az ajtó talán magától tárult? S a lépcső aljában . . . Ó, szörnyűség! . . . A cipő! A ruha! Nem, — mégsem lehet az . . . Vér . . . Jaj!

Az orvos épen letakarta a gyermek fejét. Vékony kis lába, vézna karocskája összevissza . . . S egy komoly úr a rugdalózó bársonyruhás fiút faggatta, aki dacosan ismételte a maga igazolását:

— Én is úgy szoktam! Azt akartam, hogy próbálja meg ő is, milyen jó! Csak egyetlen egyszer akartam megpróbáltatni vele!

Nagy úr is utat tört már magának. Gépiesen húzta maga után az üres kosarat.

Anna még nem szólt. Két keze a fuldokló torkát nyomkodta, mintha szót akarna préselni belőle. De mikor a jóságos szőke ember melléje lépett és felzokogva megfogta a kezét, az asszony üres szemében gyűlölet lobbant. Kétségbeesett erővel taszította el magától a férfit. Hangtalan zokogással rogyott össze a gyermeke mellett.

A rendőr nem mert mozdulni. Nézése is lent akadt meg, az üres kosáron. Hiszen soha nem lehet ezután már napot látni, tavaszt várni. Örökre közéjük állott ez az ártatlan két óra.

Érmihályfalva.

Jákób harca az Angyallal.

*Mint Jákób az Angyallal,
Birkóztam egyre veled,
Élesen csengő dallal
Vagdaltam szép fejedet.
Gondolat-öleléssel
Úgy átszorítottalak,
Hogy egy-egy szívveréssel
Csaknem megfojtottalak.*

*Most néma alázattal
Omlik le karom rólad.
Dalok éle nem vagdal,
Szikrát a szív se szórat,
Kibontakozó lelked
Nagy ezüst szárnya fenn ver,
Szellemsereg ölelget :
Suhogó, fényes ember.*

*Illés tüzes kocsiján
Napba rohanó lélek,
Már nincs gátlója, silány,
Nagy szived erejének.
Mint apró gyöngyök csüngnek
Fényes neved uszályán,
Kik eladtak az ördögnek
Sorsod tavasza táján.*

Oláh Gábor.

Az istenes Ady.

Előszó egy Ady-antológiához.*)

Szabó Lőrinc.

„Ady az egyetlen magyar vallásos költő“ (Makkai Sándor: *Magyar fa sorsa.*)

Minden gondolatának alján Istennel élt és halt Ady Endre, minden tettnek a sokarcú isten volt valahol a talapzata Adyban, s mikor a szentlélek közelebb vitte vagy a korcsmagőz eltávolította: Ady Endre előtt mindenkor egyformán az Isten volt a szilárd pont és emberi életével csak a közte és Isten közti változó távolságot mérte, mindaddig, amíg nemcsak lelke, hanem teste is elmondhatta a megtalált és megölelt Istennek, hogy: egyek vagyunk mi a halálban.

Ady Endre a legnagyobb magyar vallásos költő:

Igen, a természettudományos gondolat-éra legnagyobb költői reprezentánsa, az erotikus, forradalmár és Istentelen Ady: a félreértett Ady: a legnagyobb magyar vallásos lírikus. Emberi gyarlóságait különleges értékek és erények tartották egyensúlyban és lelkének jó és rossz összetevői olyan hatalmas egyéniséget hoztak létre, hogy Ady már nem is személy, hanem egymaga egy egész társadalom, önmaga társadalma, amelyben eleven egységbe rendeződik arisztokratizmus és szocializmus, fajszeretet és magyarszidás, atheizmus és istenhit. Ady nagysága nem lenne összefoglaló, nem volna ennyire igazi, ha hiányzott volna elmúlt emberi életéből bármilyen emberi részlet; Ady személyisége végletes volna, ha csak az egyik végletet tartalmazná, de Adyban benne van minden véglet és minden átmenet: Ady lírai teljesség.

Ebben a teljességben a harangzúgás egyszerre zengett a nevetőségességig sokat emlegetett bűnök forró muzsikájával, s lassan győzedelmeskedett, mint a zarándok kórus andante maestosó-ja a hisztérikus venuszitannhäuseri hegedűfutamokon. Mindig csak neki harangozunk, az Istennek, mindig neki harangozott Ady Endre is, és költészetének minden tématarományja csodálatosan benépesült az Istenmisztikummal. A központi élmény egy rendkívül személyesen induló pantheista megfejtés: a Borzalmas és Gyönyörűséges alternatívájának egyből-indulása, a Jó és Rossz minden anyagra, erőre és előre

*) *Ady Endre vallásos és misztikus verseinek antológiája* november végén jelenik meg az *Athénaeum* kiadásában.

kiterjedő Együttese, amelyben a keresztyén-keresztény Sancta Trinitas hármassága helyett (és néhány határozottabb megjelenési forma mellett, amilyen a Halál, Sors, Idő stb.) az Isten számtalan elmosódott alakban jelentkezik. Ez az Isten-szemlélet oly eredendő, természetes ereje és érzelmi területe oly nagy, hogy minden dogmatikus vallásnak egyformán alapja lehet, ha fölébe emelik valamely hittan épületét, ennél fogva semmilyen felekezet felfogásával sem áll szembe ellentétben. Ady vallásélménye természetesen erősen reagált az Isten egyházi és társadalmi múltjára és jelenére is, kapcsolódott a környező európai szellemiséghez: a katolicizmushoz ritkábban, megtértebben s inkább a teljes megaláztatások pillanataiban, a protestantizmushoz kissé gyakrabban, keményebben és tételesebben. Vallásos költészetének az a része, amelyben a szociálista értelmű Igazság az Istenterjedelemre, a véleményem szerint költői feszültségre nézve is aránylag jelentéktelen: a szimbólum-felhasználásuk itt többnyire külsőségesek, bár ezek a versek is meggyőzően mutatják, hogy a lelke mélyéig vallásos, Ady egyetlen nagy kérdéshez sem nyúlhatott Isten nélkül.

Ady istennel-telítettsége és vallási megérése *Az Illés szekeren* írásának idejére eshetett; e kötet megrendítő vallásos ciklusa előtt a költőben még inkább más földi és metafizikai hatalmasságok küzdöttek, de hallgatott az Isten. Az előkészítésnek ebben a korszakában, az elszórt, utólagosan érdekes, de konvencionális és félig nietzschei lázongások idején, tulajdonképpen csak a megtértség és vezeklés még nem okvetlenül vallásos hangjai igazán adysak. *Az Illés szekeren* azonban pozitív Istenhez fordulás és egyszerre a legmagasabb Istenköltészetet szólaltatja meg: új hangokkal az ősi pantheista-keresztény lélektartalmat.

Milyen új és közvetlen ez a hang, s milyen fájó ez az intimitás, amely úgy beszél Istenhez és Arcaihoz, mintha saját magához szólna! Oly közelről, hogy Ady stílusában itt-ott némi tiszteletlenséget kifogásolhatott az értelmetlen környezet-reakció: írók és olvasók már tüiságosan hozzászórtak ahhoz, hogy Istennel csak himnikus és ódai hangon lehet beszélni. Mint a hang, idegenszerűen hathatott annak idején ezekben a versekben az is, hogy a költő az Istennel-egyesülés érzésében roppantul megnövelte saját egyéniségét, egészen az egyéni hybrisig. Adyban is kétségtelenül a kozmikus világérzésnek saját egyéniségére való visszavetítődése lendítette meg azt a gesztust, amelylyel később, *A magunk szerelmé-nek* csúcán, szent magához, a

saját szent személyéhez is imádkozott. Az egyszerű hit s az abszolút racionalizmus előtt érthetetlennek tűnhet fel e gesztus őszintesége, Isten és ember ennyire patétikus egyesülése, de ez az érzés, megfordítottjával, a teljes semmiség érzésével együtt, tulajdonképpen mindenkiben csirázik, aki valaha Istenről, életről és halálról gondolkozott, s Adyban, a rendkívül magabizó féktelen és arisztokratikus magyar góggel párosulva, költői zsenijének megfelelő arányokat öltött. Ha ez az érzés tiszteletlenség volna, örületnek és önzésnek a jele, örültségnek kellene mondanunk az úrvacsorai Istennel-egyesülést is. Minden vallásban van valamennyi pantheizmus, és aki nagyon erősen hisz, abban könnyen állandósulhatnak az úrvacsora ünnepi pillanatai. Ady s minden pantheista lélek számára az Isten nem emberfölötti úr, hanem személytelen és egyetemes életakarát és életkényszer: az ilyen hívő csakugyan egy része, töredéke a megérthetetlen mindenségnek, otthon van az Istenben s annyira közel hozzá, hogy ölelkezésüket már csak a megsemmisülés mélyítheti el az emberi öntudat megszüntetésével. Eggyek legyünk mi a halálban.

A legmélyebben átélt vallásosság természetes szövetkezménye tehát, hogy a költő oly meglepően közvetlen hangon szólt az Istenhez és Istenen át a saját egyéniségét is végtelenségig növelte. Ősi Istenre-hajlamosság és Istenbe-mélyülés bizonyítéka ez a közvetlen személyesség s ez a jákobi küzdelem: Ady istenverseinek megjelenésekor meglepődni tulajdonképpen csak azon lehetett volna, hogy lírában mennyire újak és frissek ezek az Isten körül évezredek óta keringő gondolatok. Mert ezzel a lírával aligha lehet vallásos irodalmat összehasonlítani, annyira távol állnak az Ady-féle istenversek úgy a sémákba merevedett egyházi imáktól (amelyek egyébként nem is művészet akar lenni elsősorban), mint régebbi nagy költőink istenverseitől, amelyekben éppen a magasrendű reflexív, moralizáló ünnepélyesség mutat bizonyos távlatot Isten és ember között. Teljes együttérzéssel ismétlem meg Makkai Sándor kolozsvári református püspök e tekintetben perdöntő Ady-könyvének idézett tételét: Ady Endre az egyetlen magyar vallásos lírikus, legalább is a legnagyobb.

Ady úgy áll az Isten előtt, úgy néz az arcába, ahogyan a primitív ember nézhetett valamilyen szembe a természettel. Nincs háza, nincs barlangja: nincs oltalma és erőssége sehol; s a rettenetes, meztelen, emberi magányosságban zápor sújtja és napfény veri. Nincs hová menekülnie ellenségei elől, mindenütt előtte — az Istenen belül — kavarg a létért való kegyetlen küzdelem, erők eleve-

elrendelt küzdelme, és felrémlik a rejtelmes, babonás Természet-isten és Minden-isten arca. Hogy e borzalmas és idillikus Erő-isten világában a szép, nagy fenevadak győznek, azt Ady szörnyűnek, de természetesnek találja, s megnyugszik a tények igazságában, hiszen ő is „kedvelt szörnyetege“ az Istennek; de csakhamar észreveszi, hogy a mai küzdelem bonyolultabb a legelső naturális formulánál, komplikáltabb és érthetlenebb a természet is, mihelyt az emberi társadalom formáiba öltözködik s az egyéni mellett szociális érdekek, fegyverek és érzések roppant komplexumával még jobban összebonyolítja a primitív fizikai életben folyó harcot. Szociális szempontból az intellektus megfelelőtlennek, túl-egykedvűnek és türelmesnek érzi az egyébként rettenetes pantheista-keresztény Isten kormányzatát, s az első, egyéni, emberekkel csak mint saját jobb-rosszabb kép-másaival törődő, naturális tevékenységű s emiatt mintegy konzervatív Isten mellett megszületik Adyban az emberi erők küzdelmét szervezni akaró kollektív Isten, a társadalmi igazság ellenzéki Istene. Mindkét Isten saját heroldjának tekinti Adyt, az első mint különleges értékű embert, a második mint a társadalmi fejlődés harcosát. Mindkét Isten védi Adyt, de csak külön-külön, egymással harcol mindkettő, azaz inkább csak az új Isten a régi ellen, akit ő, a célszerűség posztulátuma, évezredek termékeny, de speciálisan emberi viszonylatokban rendszertelen erő-összegének tart. Adynak ez az új szocializmus-istene lázadó strófákat irat a régi Isten és a régi krisztusok ellen, s itt történt Ady legérdekesebb látszólagos emberi összeütközése önmagával: a gögös, arisztokratikus úr a szocialisták táborába került s a legnagyobb istenhívőből — pillanatokra, de mindig vissza-visszatérően — a sátán kevélye lett. Nem feladatom most Ady szocialista-barátságát analizálni, viszont ez a már előbb is érintett kérdés itt sem mellőzhető egészen: Ady szocialista rokonszenve, amely szervesen hozzátartozik érzelmi körének teljességéhez, semmiképpen sem vonható kétségbe, azonban — ha pusztán istenes-társadalmi versei alapján ítélünk — nézetem szerint azt kell mondanunk, hogy a költőt ehhez az igazság-istenhez legfeljebb gyakorlati eredetű meggyőződés fűzte, míg Jehovához elszakíthatatlan vérségi kapcsolatok. Más szóval: Adyból nem lehetne kollektív isten-költőt csinálni; néhány istenes-forradalmas-versét a szocialisták tekinthetik Marseillaise-nek, a polgári társadalom tekintse fájdalmas, elkeseredett vészjelnek, s egyik fél se feledkezzék meg az Ady-oeuvre olyan örök emberi értékeiről, amelyek mindenféle társadalmi rendszerben egyetemesen érvényesek maradnak.

A rettenetes és gyönyörűséges Isten mindenütt-jelenvalóságát úgy érezte Ady, ahogyan állat a levegőt, napot és esőt: meztelen élete egész felületén. Erejét és gyöngeségeit, minden jót és rosszat, tőle, az Istentől kapta, a természeti jelenségek térbeli és időbeli összességétől, a megismerhetetlen mindenségtől, amely előtt nincs mit szégyelni, titkolni, s amelyben elsősorban az arány tisztelni való, a nagyság, az a különbség, amely az emberi és isteni nagyszerűségek és kegyetlenségek között megvan, s az a fenséges titokzatosság, amelybe az Isten burkolódik. A nagyságtisztelő Ady nagyon sok istenverse tehát, noha az első pillanatra harcnak és szemrehányásnak tűnik fel tartalmilag, tulajdonképpen minden sorában dicsőítés: a költő a Rosszat is úgy dicsőítette, mint ami az Istentől való, Isten tartozéka.

Ezen a ponton ütközik ki legjobban a katolicizmussal többször kíváncsian kacérkodó Ady protestáns jellege. Istene a próféták istene volt, stílusa sokkal közelebb áll az ó-szövetség zord félelmességéhez, mint a szelídebb és melegebb új-testámentumhoz, amelyből főleg az apokalipszis hangja felelhetett meg neki legjobban; Krisztus személyéhez is, különösen kezdetben, legfeljebb emberileg állt közel Ady: ez ugyan nem protestáns vonás, mégis kapcsolatban lehet azzal a rokonszenvvel, amellyel a protestáns egyházak az irodalmi szempontból egyébként is érdekesebb ó-testámentumot a közhit szerint általában kezelik. Azt hiszem, a Jó és Rossz együttérzésének kifejlődését is a pantheizmushoz érzésem szerint némileg közelebb álló protestantizmus predesztinációs hite segíthette elő Adyban, hiszen a kálvinista Istennel üldözött, de szinte fiúi viszonyban lehet a Rossz is, amelyet a Teremtő maga rendelt végérvényesen rossznak, míg a katolikus lélekben a rossz mintegy hivatalos ellenzékbe szorul. Ady mint pantheista tekintette semlegesén a bűnt és csatázott Istennel a Rossz miatt, mint pantheista látta a Rosszat is a mindenség szerves részének, de mint református kapott a szabad vizsgálódás tana révén bátorítást arra, hogy csapások idején szembe is szálljon Istennel, aki általában hibát követ el a Rossz megteremtésével vagy akinek, amennyiben e tettét csak a véges emberi értelem látja elhibázottnak, szükségképpen megbocsátónak kellene lennie az általa elrendelt Rosszsággal szemben. Hogy Ady felfogása, illetőleg a fenti értelmezés esetleg eltér a hivatalos protestáns állásponttól, az véleményem szerint itt mellékes, hiszen a versírás lélektana nem alkalmazkodik a teológiához s a felvázolni próbált lélekállapot a Rossz szerepének tekintetében nem a protestantizmusnak, hanem a protestáns hit és egy-egy

lélekanyag önálló keveredésének eredménye, önállóan, megakadályozhatatlanul kialakult, de törvényszerűsége semmikép sem pretendáló eredmény. A költő szuverén fájdalma és daca különben a fentieknél is tovább ment: Ady verseiben számtalanszor jelentkezik a hit, hogy Isten nemcsak sírva szánja eltévelyedésre rendelt és szinte jogosan dacos gyermekeit, hanem egyenesen büszke is rájuk, amennyiben bűnösségükben nagyszerűek. Ady istene az Übermensch barátja: annyira szereti a kiválóságot, hogy megkülönböztetett könyörületességgel bánik velük, kedvelt és sujtott szörnyetegeivel, amikor porba hullanak előtte, éppúgy mint a sok-sok jelentéktelen kis-jó és kis-gonosz.

Ady istenfogalma „Az Illés szekerén“ idejében már rendkívül gazdag, a sok arc, a Nihil-isten, Mindenség-isten, Gyermekek-isten, Élet-isten, Titok-isten, Halál-isten, Szerelem-isten, Én-isten, Szocializmus-isten és Öröm-isten mind jelentkezik benne. Későbbi köteteiben mindegyik istenarc kap elmélyülést és új vonásokat, de a kötet-periodusok az Istennek többnyire egy-egy arcát rajzolgatják mindig kifejezőbbre. A fejlődés, amely egyre szélesebben s néhol epikusan kapcsolja a témákba a gyermek- és diák-Ady templomos emlékeit, egyszerre indult meg az egész hitvonalon, de mikor Isten, kétség, bor, nő, betegség testét-lelkét összeszebezték, a harcos ember mindjobban telitődik az alázatosság érzelmeivel. Az Isten most már váratlanul és mindig gyakrabban beleszól egy-egy nem istenesnek induló költeménybe, a stilus egyre inkább elejti a régebbi részletekben még gyakran ünneplő-leíró hatású színeket, a pesszimizmus, amely előbb tragikus ízt adott a megnyugvó hangulatoknak is, enyhülni kezd, édes őszi melegség járja át a verseket s a költő csaknem állandóan azt érzi most már, amit előzőleg csak ritkábban fejezett ki: az Isten mégis csak inkább jelen van az egészségben, mint a romlásban, jobban szereti a békét, mint a háborút. Ady élete vége felé elfordult a harctól, mint ahogy életigenlése is elfordult a dekadenciától, irtózott a rákényszerült háborúságoktól, s háborús vallásos lírájában a megrettenés és tiltakozás páratlan megnyilatkozásai mellett legtöbbször Istennek és a már jobban megértett Krisztus-szimbolumnak, a feltámadó, diadalmas életnek örömhirdető, megváltó erejét és kötelességét emlegeti és kéri, a közeli elmúlás érzésének bensőséges, néhol már optimista hangján adva hálát minden jóságért, szépségért és nyugalomért.

„Az Illés szekerén“ óta a költő egyéb témái is állandóan telitődnek Istennel s minthogy Ady minden mondanivalóját többször (és

rendszerint mindig jobban) feldolgozta, összevetésekből könnyű megállapítani, hogy vallásos háttere van nagyon sok olyan versének, amelyben nincs is tényleges utalás az Istenre. Még inkább fokozza a komplikáltságot az, hogy Ady rendkívül sok víziónak formált látható alakot, eszméket és tárgyakat teremtett — nem éppen istenes, de misztikus, mitológikus szimbolumokat, már az *Új versek*-ben és a *Vér és arany*-ban — s egyéni felfogás dolga, hogy ezek is beletartoznak-e a költő egyetemes metafizikájába. Az elhatárolás itt nagyon nehéz s az isten-mitológia, ha minden szimbolikus és transcendentális rokonelemmel kiszélesítjük, az Ady-munkáknak talán egyharmadrészét is kitenné. De ha el kell is tekintenünk a misztikuban valahogyan elkülöníthető költeményektől, amelyekből szép kis gyűjtemény jutna például Ady halál-mitológiájának illusztrálására: az istenes verseken át a költő egyébtartalmú metafizikájába is betekinthetünk, ugyanúgy, ahogyan például egy-egy istenversét nem lehetne kizárni semilyen más rendeltetésű speciális antológiából sem, amelyet a szerelem, sors, magyarság, elmúlás, halál és remény érzéseit Istenrel és önmagával folyton keverő Ady munkáiból állítunk össze. Ez a misztikum-keveredés, ez az anyaggazdagság az oka annak, hogy egyes kihagyott istenversek helyén ebben az antológiában néhány nagy, de nem szemelláthatóan vallásos költemény is szerepel Ady istenmitológiájának tág határai jeléül.

Ez a versgyűjtemény a költő születésének ötvenedik évfordulója alkalmából kér helyet Ady Endre régi és új barátainak könyvtárában . . .

Budapest.

Most a falu gyermeke dalol

*Valahol!
a hegyek templomában
monoton reggeli zsoltárokat
orgonázik
a csönd.*

*Anyám!!
Ó!
jó
Anyám!!*

*A nyomor széles, fekete hullámai áradnak körülöttem
és a kandeláberek izzó bűvkörében
sebzetten sajog
szűz,
harmatos lelkem.*

Hallod?

*Valahol!
források harmónikáznak a mohás köveken . . .*

Engem pedig elsülyesztenek a megvakult szobák.

Egyetlenen

*Egyetlenem:
aranyliget.*

*Szívében
Százezer csermely.*

Olyanok, mint a tubarózsák . . .

*Hívnak!
hívnak!
boldog szerelemmel.*

(Siófok.)

Simon Andor.

Vénasszonyok nyarán.

*Erdőhaját már fésüli a nyár
Álomra készül híves-csendesen.*

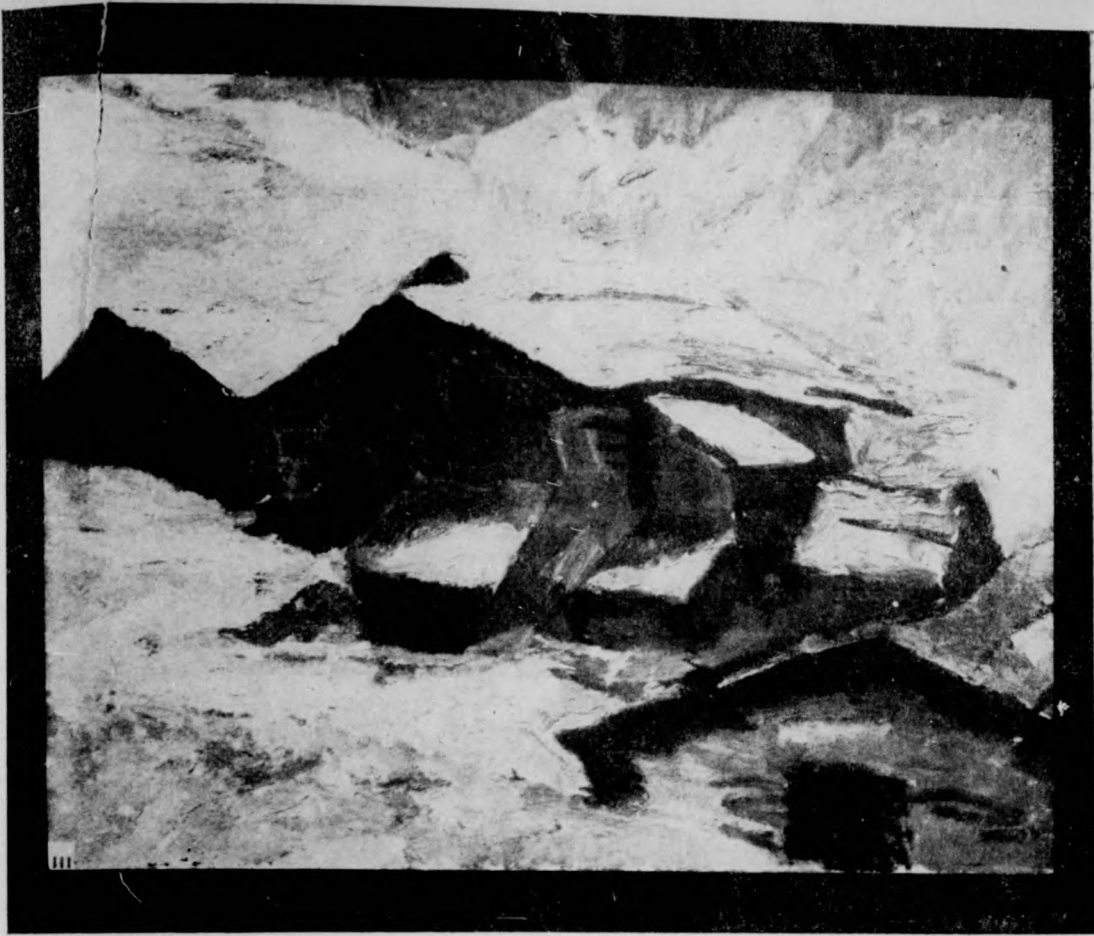
*Bolyong a kongó báli völgyeken
Tarlók megtépi elfáradt uszályát
De ő már nem lát és ő már nem érez.*

*Bukott trón gögje festi dermedt száját
Több tánc nem kell, csók nem kell, mámor nem kell,
Aludni ó, már csak álmodni róla . . .*

*Alkony borong el égbolt homlokán
S ágyába lép miképp a koporsóba.*

Budapest.

Csanády György.

Prachensky: Udvarok   Nemzeti Szalon (Tiroliak kiállítása)

Nikdem: A boszorkány   Nemzeti Szalon (Tiroliak kiállítása)
(Emst Gabriella fe'vételei)

Kós Károly VARJU NEMZETSÉG

Krónika

III. könyv

II. FEJEZET.

A kolozsvári piacon a Báthori-ház-tól a harmadik az Ebeni-ház. Keskeny, két ablakos, emeletes épület, magas, cserepes fedéllel. A kapu felett kőbe vágott címer, mint a többi házon is itt, ebben a sorban. Ezt a házat lakta az özvegy, született Basa Erzsébet és ide telepedett bé Basa Tamás úr unokájával harmadnapja már.

A Báthori-házban nagy élet van; ott rezideál Rákóczi György úr ő nagysága, az ország egyetlen új ura, amióta Vásárhelyről megérkezett. Itt a familiája is: felesége és két fia. Azonkívül udvari pap, frájok, nemes úrfiak, szolgák, szolgálók, katonák; az új fejedelem új udvara.

Akik néhai való Bethlen Gábor udvarában voltak járatosak, azt mondják ugyan, hogy az új úrnál minden kicsit szegényes, kopotas. Magát Rákóczit sem nézné senki ország urának, ha nem tudná, hogy az. De Kassai uram is más, mint volt a szombatos Péchy Simon. Pedig hogy az csupán csak timárlegénységből emelkedett ki, ennek meg az ükapja is nemesember volt.

De azért udvarlóban nincsen hiányosság.

Szép tavaszi napok és az Ebeni-ház ablakaiból látszik jól, amint érkeznek az urak, hogy Rákóczi kezébe személyesen adják a hűségesküt. Mint ahogy nemrégén tették öreg Bethlen István úréba.

Fehérfejű öreg Basa Tamás úr naphosszat szemléli ezt a processziót. Szüksége van arra, hogy lássa; szokás kell minden munkához.

Lám, a Bédiek mind eljöttek, pedig

Sepsiszék messzi esik Kolozsvártól; Daczó Mojzes uram is. Ezek egész Háromszéket hozzák. Apaffy István is, lám Ebesfalváról, Küküllőből. Két Bánffy, egy Teleky, Kemény Mihály és János, — egész Kolozs, Középszolnok. Hunyadból Baresai uram és a Kendeffyek.

Naphosszat nem mozdul el az ablakból a vén ember...

Aztán a kisebbeknek, az apró uraknak se szeri, se száma. De azok szürkébben, csendesebben jönnek. Azoknak nem fénylik úgy az ábrázatjuk, de mintha szegénylősebbek volnának. Van olyan is, hogy szinte lopva jön, mint a tolvaj, vagy mint akinek nem tiszta a lelkiösmerete.

De azért csak jönnek-jönnek. Erdélyország minden szegelletéből, mind többen, mindig többen.

Hogy híre futott szegény bolondos Zólyomi Dávid úr vasraverettetésének, már csomóstól jönnek; sietnek, egyik hamarabb akar hűséges lenni, mint a másik. Tolakodnak már. Aki későbben jött, irígy szemmel nézi azokat, akik már itt vannak, vagy akik dolguk végeztivel már mennek is el innen.

— Vajjon mit visznek haza a tarisznyában?

Héj, az az Ebeni-birtok ott a Mezőségen, Szováta mellett! Lelke a földnek. Vétek volna, ha az ártatlan árvától elmaradna — egy-két rongyos szóért.

Amit elébb-utóbb mégis csak oda kell adni.

Az a kutya *nóta*. Ha az a szerencsétlen Miklós egy csepp-kicsit okosabb lett volna, mint amilyen volt. Mint olyan sokan mások. Hogy az nem

tudta olyan könnyen otthagyni a régi gazdát, amikor az új már birtokban ült. Pedig inkább... kifutott. Itthagyott mindent: asszonyt, gyermeket, vagyont. A bolond...

A többi bezzeg, lám itt tolong, tola-kodik, ágál, kér és kap... Mert esküszik. Ahogy esküdött valaha Kathari-nának, aztán István úrnak. És ha a bolond Zólyominak, avagy szegény Székely Mózesnek sikerült volna a dolga, akkor nekik... Persze, hogy nekik is!...

Öreg Basa Tamás úr nézi a piacot. És elgondolja, hogy mennyien járkálhattak már eddig is a pataki úr nyakán, hogy azt a birtokot kikaparják maguknak. Egy kis hűségesküvel. Talán már készül is a donációs, avagy zálogos levél Deákéknak. (Csak tennap is látta Erzszi asszony Deák István uramat, akinek édesanyja Ebeni leány volt, a Miklós nagyanyja.)

És hát mi lesz az árvával, aki pedig Ebeni szinte.

Közel az a Báthori-ház ide. Alig huszat kell lépni odáig kaputól kapuig. Egy kicsit instálni, egy kis hűséget hazudni és rendbe jön minden. Ebeni Miklós, a rebellis, meghalt már, hát könnyen menne. Így-így mondotta ezt el Gyerőffy uram. És ígérte, hogy szót emel ő is ott, ahol és amikor kell...

Délután, — hirtelen zápor hullott, jó meleg tavaszi áldás és az öreg úr hazagondolt; a földekre, a rétre, a zsendülő fűre és a rügyszó fákra gondolt, — délután, mondom, a gyászos özvegy, a szép Erzszi asszony szólott az apjának:

— Mondja, édesapám, mit gondol, mi lesz velünk?

Nem felelt az öreg úr, de leányát nézte.

— Mindenből kiforgatnak, meglássa, ha nem mozdul. Gondoltam is, ha édesapám nem teheti, elmegyek én. Veszem a karomra a kisfiamat és menyek a fejedelemhez.

Nézte leányát Basa Tamás. Ez volt a kisebbik gyerek, a kedvesebbik mint mindig. Most is fiatal, mint egy leány.

És özvegy és csak az apja állhat mellette; ő, az öreg ember.

— Holnap átbállagok a Báthori-házba, — mondta csendesen.

— Látom, nem jó szívvel.

— Nehéz út... Tudom, nehéz lesz. Bethlen Gábor urunk nekem mindig jó emberem volt. Gyerekkorából ösmertem. De hát nem magamért teszem; az árva unokámért.

— Tegye meg édesapám; az Isten megfizeti.

— Ez az! Erzszi. Az Isten! Éppen az Úristentől félek én. Ne emlegesd nekem az Úristent!

— Fele Erdély megtette már az utat. Ügyelem őket én is.

— De a másik fele nem. És szegény urad se tette volna meg. Miklós, az nem.

Erzszi nem merte tovább folytatni. De Basa Tamás úr, — ahogyan mondotta, — megtette másnap azt a kurta, nehéz utat.

Gyerőffy Mihály megtartotta ígéretét és együtt mentek a fejedelmi házba.

Korán volt még, de a váróházban sokan voltak. Gyerőffy uram az öreg embert a fal mellé állított padra ültette. Annak a szegletében kapott még egy ülésnyi helyet Basa Tamás. Protektora aztán elment.

— Csak üljön kegyelmed itt, én Kassay urammal megbeszélem a dolgot, aztán majd reákerül a sor az úrhoz való bemenetelére.

A váróházban zibongott, mozgott a sok ember. Ma különösképpen nyughatatlan és hangos volt a ház, mint rajzás előtt a méhkas. Az emberek szel-tiben beszéltek a gyalui dolgokat; az újonnan jöttek toldották a mesét tovább. Voltak, akik úgy tudták, hogy a vár elpusztult tőből, mások csatáról tudtak, amit éccaka vívtak a Bethlenkopják a fejedelem darabontjaival.

Aztán nagysietve szaladt át a váróházon Kassay uram, vele Vallon generális, utánuk nagy diskurzusban Gyerőffy úr és Sárossy uram. Az emberek hirtelen elhallgattak és utat nyitottak az uraknak.

Az audienciás ház ajtaját kinyitotta az ajtonálló. A fejedelem első tanácsosa valamit sugott a katona fülébe, aztán beléptek az urak és az ajtó becsukódott mögöttük.

Utánuk aztán sokáig nem is nyílt ki és senkit bé nem eresztettek rajta.

A váróházban az emberek összedugták a fejüket:

— Láttátok, hogy Vallon generális feje be van kötve? Láttátok, hogy milyen poros, mocskos?

Volt egy ember, valami járai bocsoros nemes lehetett, az furesa és hihetetlen mesét tudott arról, hogy miért is volt az éccaka tusakodás Lóna és Fenes között:

— Vári szekereken temérdek kincset vittetett el Gyaluból Bethlen Péter úr. A zólyomi harácsot. Aztán Vallon uram el akarta venni. De, hogy semmit se kapott meg, bizonyos igaz. Csupa üres szekereket. Láttam azokat a szentlászlói piacon. Ott voltak éccakára... Ott vannak most is. A generális káromkodott, mint a jégeső és akasztófával fenyegette a szegénységet...

Az emberek gondolkoztak és a szemek közé ráncok ültek.

— Meglássátok, háború lesz ebből. Belháború.

— A havas fegyverben áll és a külső részek is. A török is...

— Talán már jönnek Kolozsvárra...

És tovább fűzték, füzögették a beszéd fonalát. Voltak, akik szép esendesen elsompolyodtak. Talán meggondolták és hazamentek...

Benn az audienciás házban Vallon generális referál. Az Úr összegörnyedve ül székében. Kassai és a másik két úr az ablak mellett áll és hallgatja a katonát:

— ...A szekereket aztán megkaptuk ott, a szentlászlói piacon, hiányosság nélkül mind a hetet.

Rákóczy felnézett:

— Akkor jó. Megnézted, mi van bennük?

— Nem volt azokban semmi. Kegyelmes Uram! Szemét benne, szemét körülöttük. Aztán se ló, se ember. Lélek se, kutya se.

Rákóczy felállott:

— Nem értem, generális!

— Én se Uram! — vállat vont a katona. — Tudom azt: hét szekér indult tennap déltájt Gyaluból. Egyen-egyen négy lóval. Kopják előttek, kopják utánuk. A hét szekér meg is vagyon, de se katona, se ló, se kincs. Semmi. Hét üres szekér, mint a lyukas hordó, akiből kifolyt a bor. Érti a jó fene, aki megette!... De elrekkentették, az bizonyos...

Előlépett Kassai uram, halkán mondta:

— Bolond dolog!

Rákóczy reápillantott, orcája haragos:

— Csúfság!

Sárossy uram dörmögött:

— Furesállom...

A fejedelem visszaült a székébe. A generális hátralépett és ahogy Kassay István mellett volt, odasugott annak:

— Túljártak az úr eszin most, ha okos is...

Mire visszadörmögte a tanácsúr:

— Fogja meg a száját...

...Nyílt az audienciás ház ajtója és Gyerőffy uram jött azon ki. Basa Tamáshoz ment:

— Csúnya dolgok estek az éccaka, — mondotta.

Az öregember figyelmesen nézte nagyúri barátját:

— Talán ma rosszkor is jöttem...

De Gyerőffy közbevágott:

— Nem! Éppen ma jóidőben jött. Most csak menjünk be, az Úr fogadja és igazságot kap bizonyosan. Rákóczy Györgynek esze van.

Igy is történt aztán. Rendbe lett minden.

De aki azon a napon a Báthory-házból kijött, mindnek ragyogott az orcája. Mondják, hogy soha, se azelőtt, se azóta a zsugori Rákóczy György olyan adakozó nem volt, mint éppen akkor az egyszer.

Furesa, de így van. Nehéz az ilyet megérteni. Hogy éppen, amikor megtudta, hogy amit már a magáénak tudott, a Zólyomi Dávid híres harácsát, úgymondva a zsebéből rekkentették ki,

éppen akkor dobálja fűnek-fának, okkal, ok nélkül a hivatalt, birtokot, regálét, vámot, szabadságot, pénzt...

Voltak azonban, akik messzibbre láttak és ezek megjegyzték maguknak, hogy Rákóczi György okos ember, okosabb, mint mindazok, akik vele eddig szembeállottak...

Beszéltek erről többet.

Sok bolondsága is van némely embernek. Hogy lám, milyen kegyetlenül nehéz dolog az öreg Basa Tamásnak, ami annyi másnak olyan kicsiség, mint ahogy az ember elvitt csizmája helyett újat húz a lábára.

Öste, vacsora után, hogy Erzsi fek-

Kis Anna nagy karosszékben ült az ablak előtt és varrt, amikor nagyapja hazakerült jó délből.

— Megjárta, nagyapó?

— Meg, fiam. A fejedelemtől jövök.

— A pataki úrtól?

— Attól.

És miközben vetette le a nagygalléros mentét, még odadörmögte:

— Erzsi megmaradhat a Miklós jussában; a fiskus kieresztette a birtokot. Reverzálist adtam.

Leült az öreg kegyetlenül fáradtan; és egymásra néztek. A leány szemében könnyek; Isten tudja, mi járt az eszében. Az öreg elfordult és szót se

tetni vitte kis fiát és ők ketten maradtak csak, kérde kis Anna:

— Nagyapó! Mi lesz most már velünk, kettőnkkel?

— Mért kérded, fiam?

— Csak úgy. Szeretném tudni. Nagyapó mit akarna?

— Nem tudom.

— De mégis. Hazamegyünk, vagy se?

— Gondolom, jobb volna talán, ha maradnánk még.

— Nem akarna hazamenni?

— Talán te szeretnél?

— Nem, nem.

— Én sem. Haza most én sem.

— Ugye! Így gondoltam én is.

A másik szobából behallatszott az asszony dudorászása, ahogy kis fiát álomba ringatta.

...Milyen furesa. Az öreg hegyek, amik messziről, arról hazul felől, idáig integetnek bé Kolozsvárra, mintha távolodnának. Mintha köd szállana fel a nyirkos völgyekből és lepné bé lassan-lassan a füves és erdős napsütötte oldalakat. Homályosodnak, tűnnek egymásután a völgyi faluk, a házak, a kertek, halaványodik a ragyogó ég, megsűrkülnek és elmaradnak a lóto-futó emberek, mintha árnyékaik lennének az élőknek és halkulnak az ösmerős hangok. Furesa és nehéz dolog ez.

Pedig hiszen, alighogy eljöttek hazulról.

Igaz, hogy közben történt annyi minden, hogy egy hosszú életre is elég volna talán. És közbeesett Szentgyörgy éccakája.

*

Másnap a fejedelem egész háza népével és udvarával hirtelenséggel elutazott Kolozsvárról Fehérvárra.

— Bethlen Péter uram tréfája elől futott meg, — mondogatták a gonosz nyelvek, — itt Kolozsvárt igen közel tudta Gyalut és az a Zólyomi fészék erősen megfeküdte őnagysága gyomrát.

Nem lehet tudni, hogy vajjon azért ment-e el olyan hirtelen-váratlanul Rákóczi György, de ha azért, hát akkor kár volt elfutnia. Mert egész Erdélyország tudta és kacagott már akkor Péter úr tréfáján. És tudta mindenki, hogy a fősvény Rákóczi mindent megtudna bocsátani, még a Bethleneknek is, de azt, hogy a Zólyomi kincseit ilyen gonosz tréfával kihúzták az ő markából, azt nem bocsátja meg soha.

Mert, hogy volt Gyaluban gyűjtött kincs, azt mindenki tudta és sokan látták. Még öreg Bethlen István uram idejében kezdett gyűlni, de Zólyomi Dávid szaporította azt meg igazán. Volt ott ezüst vékaszámra és rengeteg arany, marha, tallérok, dukátok, veleneci és török arany és jó dupla magyar forint. Drága edények, láncok, csattok, gombok, gyöngyök. Sok zászlónak való

mindenféle fegyver, jó, újfajta lövészerszámok, karabélyok, amiket csak egy esztendő óta hozatott Németalföldről a váradi kapitány. És minden, de minden éppen ott a sas-toronyban volt, abban, amelyiket felvetett a puska-por.

Akik látták a szemükkel, azok beszélték így, hát akik csak hallomásból tudtak róla és beszéltek innen-onnan a szállóhírek nyomán. Mert szállott-szállott a híre a gyalui dolgoknak, a nagy vasas szekereknek, amelyeken a kincset kihozták a várból. Kihozni kihozták, de azután eltűnt a kincs. Csudálatos és megfoghatatlan módon. Eltűnt a temérdek arany és ezüst, drága fegyverek, kardok, láncok, kösöntyúk, rubintos, türkisz, köves ötvösmunkák, török szőnyegek, napkeleti selymek; minden, de minden eltűnt. És Gyalu vára is majd, hogy az égbe nem repült.

Hogyan, miképpen cselekedte ezt Péter úr, nem találta ki soha senki. Pedig a fejedelem tisztjei a várbeli és udvarbéli tiszteket és cselédeket sorban mind megnyakgatták. Nem akart tudni egyik sem semmiről; lehet is, hogy nem tudott. Akik a szekereket kísérték volt, azok talán többet tudtak volna mondani, de azokat nem lehetett elékapni.

Csak az bizonyos, hogy a Péter úr tréfája sikerült. És szállott, szállott sebes szárnyon a hír mindenfelé, s szálltában egyre nőtt, növekedett. Egy hosszú, hosszú hétig, de talán több ideig is egész Erdély kacagta a póruljárt fősvény patakí urat és példaszó lett szerte a republikában, hogy amikor valakinek valami dolga nem sikerült, reámondták egyszerre: „úgy elkoppant tőle, mint Patak a gyalui kincstől.“

De talán a legtöbbet beszéltek az emberek a gyalui dologról Kalotaszegen. Kivált a kurtanemesek közt járta a sok csudálatos beszéd és Valkai uram el is szolta magát egyszer:

— Ha őnagysága a Pojánán kérdezősködne, ott talán tudnának egyet-mást mondani, amit ő hallani szeretne, ha — akarnának beszélni.

Valkai uram ezt boros fővel mon-

dotta és később le is tagadta. De sok embernek szeget ütött ez a beszéd a fejébe, mert Valkai uramat meggondolt embernek tudták.

Nó, Bethlen Péter hamarosan előke-rült. Vajdahunyad várában beszélt is véle Bethlen János, aki egy kicsit Rákócziánus is volt, kicsit Bethleniánus is; igazában hová húzott, azt talán ő maga sem tudta. (Voltak akkor így többen is Erdélyországban.)

Szóval Bethlen János Vajdahunyadon beszédközben szóba hozta a kincset. Mire Péter úr így válaszolt:

— Mondd meg a pataki úrnak, — úgyis tudom, ő küldött hozzám, hiába tagadod, — mondd meg, hogy hazudik. Ami kevés ezüst, arany marhája volt Dávid sógornak, azt szekérre raktattam, ez igaz. De ha azt mondja Rákóczi, hogy a szekereken csak szemetet és üres ládákat, hordókat kapott, hát hazudik. Mert fél a vádolástól, fél, hogy reásütjük a zsebrákságot mi is, mint olyan sokan mások. Ott volt minden; megkapott ő mindent. A bástya-tornyot pedig bizonyosan a részeg kékek gyujtották meg. Ott volt a puska-por. Igaz, volt ott néhány hordó ó-bor a katonák számára. Csak azt sajnálom, hogy Sárosi uram és a többiek élve maradtak, szegény vén Zámbo pedig belehalt... Ezt mondd el mind új gazdának, de úgy mondd, hogy hallja más is. Egész Erdély hallja, úgy mondd.

És bizony Bethlen János elmondott mindent éppen úgy, ahogy azt Péter úr neki mondta. Úgy elmondta, hogy az egész ország meghallotta azt.

Bethlen Péter sem várta meg azonban, hogy mit válaszol neki az ő izenetére a fejedelem, hanem feleségestül futott ki Magyarországra. Meg se állott Huszt váráig.

III. FEJEZET.

Öreg Basa Tamás amikor aláírta a reverzálist és a fiskus kieresztette az Ebeni Miklós jussát az árvának, azt hitte, hogy ő most szépen rendbehozott mindent. Pedig hát még dehogy is volt az rendben.

Két birtok maradt Ebeni Miklós után; az egyik Dobokában, kicsi is,

rossz is, tizenkét jobbágyházzal, köves szántók, tarolt erdő, égett legelő, alig hozott valamit. Ebeni azonban ragaszkodott hozzá. Anyjáról jussolta volt és ott született, ott gyerekeskedett. A másik birtok a Mezőségen, Szovát mellett, drága jó földek, mint a Kánaán, a réten derékig érő fű, sóskút; derék, jó épületek, harminc jobbágyház. De ennek a birtoknak nagy baja volt: az atyafi Deák familiának volt reá régi zálogjussa; még Báthori Gábor vajda idejében zálogolta el Ebeni István, a Miklós apja és soha sem váltotta meg.

Amíg Bethlen Gábor parancsolt Erdélyben, addig Ebeni István, a fejedelem kedves, hű embere nem törődött a dologgal. Mikor Ebeni István meghalt, Miklós átvette a birtokot, de a terület ő se fizette ki és Deákék nem bolygatták a dolgot. Aztán a világ fordult: új fejedelem jött és Miklós rebel-lióba esett. A birtokot elfogta a fiskus és most Deákék régi zálogjussuk fejében a fiskustól perelték a birtokot.

Aztán fordult megint: Ebeni Miklós árvája fejedelmi kegyelemből visszakapta a birtokot a fiskustól. Deákék is hirtelen észbe kaptak és most már egyszerűen elfoglalták a birtokot.

Hiábavaló volt hát reverzális, kegyelem az özvegy, mint az árva tutora papiroson megkapta a birtokot, de igazában nem vehette birtokba. Perelni kellett érte, de ki tudja, mi lesz a per vége? És a Deákoknak van is valamelyes igazságuk.

Öreg Basa Tamás atyafiságos osztályt ajánlott Deák Istvánnak és az hamarosan el is fogadta az ajánlatot: jó lesz, osztódják a birtok. Legyen a zálog fejében az övék háromból egy rész, két rész menjen vissza az Ebeni gyerekeknek.

Na, úgy látszott, hogy ez is hamar rendbe jön. Megegyezett a két öreg úr abban, hogy legokosabb lesz, ha Basák kimennek Szovátra, — az atyafiakat úgyis illetet volna meglátogatni, — és ott helyben osztozzanak.

Tamás úr nem is halogatta a dolgot. Összepakolta a fehérnépeket, a kis gyereket és kikocsiztak Szovátra.

Deákék vendégei voltak (nem érde-

mes a puszta udvarházba költözni, ahol nincsen belső eselédesség és üres a kamara, pince).

Deák István uram és a felesége, Ebeni Julia kedves, mosolygós öreg emberkék voltak. Gyerekük sohasem volt és gazdagoknak ösmerték őket. Nem igen jártak soha sehová, de a kapujok örökké nyitva és a ház tágas, így vendégből sohasem fogytak ki.

Nó a két kedves öreg emberrel hamar megegyeztek az osztásban. Éppen pünkösöd hetében történt ez és hogy Basáék készülődtek haza, hát erősen kérlelték őket:

— Ne menjetek már. Legalább ünnepre maradjatok. Úgyse vár Kolozsvártt senki, tudom.

Maradtak hát.

Ünnep első napján templomból jövet vendéget találtak a házban.

— Isten hozott Sándor! — és összelehelkezett Deák István uram a vendéggel és megcsókolta.

— Az öcsém ez, — magyarázta. — Szegény megholt bátyám édes fia. Birtokos itt Kájánban. Aféle betyár-termeszet: nem kell ennek se asszony, se tisztességes háztáj; csak csavargás, cimborák, agár, ló.

— Pista bátyámnak igaza is van, nem is. Kellene nekem rendes háztáj is, asszony is. Csakhogy még nem akadtam rá az igazira.

És kacagott nagyot, egészségeset. Magas, szélesorcájú, barnaszemű, vállas ember volt ez a Deák Sándor. Hangos beszédű, vidám ember. Amilyenek általában a mezőségi emberek. Szeretnek nagyokat inni, még nagyobbakat mondani és tele szájjal kacagni.

Vidám, napsugaras, gondtalan világ az ott a Mezőségen, amilyenről a kálotaszegi ember nem is álmodik. Itt nincsen kő, de barna és mély az áldott föld. Az emberek nem beszélnek gondról, munkáról, talán nem is tudják, hogy van az is a világon. És a nagy komoly hegyek nem terpeszkednek a falukig le sötét, titkos erdőikkel. Hosszabbak itt a napok és melegebbek és könnyű a járás a lapos dombok közt. A kurtanemesek is négy lovat fognak a könnyű szekér elé.

Deák Sándor ott maradt vendégnek az ünnepek alatt.

Egy öste, vacsora után, szóba került az osztozkodás.

— No, mit szólna hozzá, Sándor?

A vidám arc elkomolyodott, Deák Sándor fejét rázta.

— Rosszul van, Pista bátyám, lát-szik, vén ember már. Es gyereke nincsen.

— Hát aztán, talán rosszul csináltam?

— Nagyon könnyen osztozott meg; pedig nem is lett volna muszáj.

— Szóval, te nem osztoztál volna.

Deák Sándor végigpillantott a többiekben. Az öregek bosszús arcáról kis Anna ijedt tekintetére szállott a szeme és végül Ebeniné haragosan villogó szemében akadt meg. Elmosolyodott.

— Talán osztoztam volna én is; de nem ilyen olcsón. Árát vettem volna a portékámnak. Bátyám ingyen adta. De bátyám vén ember és gyerek sincsen.

Hogy senki sem felelt, de nagy csend lett, hozzátette:

— Azért mondtam, amit mondtam, mert kérdezte bátyám. Hogy őszintén beszéltem, nem hibám. De beszélhetünk egyébről.

Eltelt a pünkösöd és Basáék búcsúzkodtak. Deák Sándor is készülődött:

— Egy az útunk Kájánig, elkísérem, ha megengedik.

Deák István gyengélikedett.

— Az ünnep ártott meg, azt hiszem. No egy kis nyugalom majd rendez.

Megegyeztek abban, hogy az osztást protokolumba foglaltatják, aztán egyikét hét mulva, ha Kolozsvárra bejön Deák István uram is, tanukkal együtt aláírják, megpecsételik és így örökre végét szakítják a régi zálogos bajnak.

Megelégedetten, vidáman indultak hát el. Deák uram nagy fedeles hintájában. Sándor lóháton kísérte őket Kájánig, de ott se vállott el tőlük, hanem az apahidai hegyig táncoltatta lovát a koesi körül és kacagtatta a fehérnépeket, de talán ő kacagott legnagyobbakat. Basa Tamás uram a koesi szegletében szundikált...

...Igen, igen. A vén hegyek, a tar-
fejű havasok, amik Kolozsvárig kékle-
nek, mintha tűnnének, foszladoznának.
Mintha messzebről, messzebről inte-
getnének. A hangjuk mind értetlenebb.

Öreg Basa Tamás egyszer vidám nó-
tázásra ébredt ebédutáni álmából. Ki-
váncsian pillantott körül: az ablak
nyitva és meleg, élő levegő áradt a
szobába; kis Anna pedig az ablaknál
egy fátyolra varrja az aranyhímzést és
énekel. Vidám virágéneket, amit jó-
kedvű diákok és kóbor katonák hor-
doznak az ország egyik szélétől a má-
sikig.

— No, ezt se hallottam régen már.

Kis Anna elhallgatott, de moso-
lyogva.

— Megint a régi lettél, úgy látom.

A leánynak csillogtak a fogai. Az
öreg úr elmélázott:

— Ezt a nótát nem hallottam, ami-
óta szegény nagyanyád meghalt.

Kis Anna lehajtotta a fejét.

— Csak énekelj, kis fiam, csak du-
dorássz! — folytatta az öreg, — annak
örvendek én. Az már elmúlt; mi már
lefelé járunk, de tiéd az egész nagy
élet. Neki lenyugodott a napja, az
enyém is nyugovóban, de a tiéd csak
most kelt fel. Énekelj csak fiam.

Alig egy hét múlva bekopogtatott
Deák Sándor, hogy Pista bátyja fek-
szik, beteg még mindig, hát ne várják
egyelőre; ő meg ma bennjárt a város-
ban, gondolta, beszél.

Ott marasztották ebédre.

Ebédhez kis Anna külön gondosan
öltözködött és hosszasan, mint
ahogy szokott. Az özvegy alig ült az
asztalhoz: hogy ő neki dolga van a
konyhán, azután meg a kis fiát al-
tatja...

Újra két hét eltelt és egy reggel
újra beállít Deák Sándor:

— Meghalt Pista bátyám...

Az osztályigazításból egyelőre
semmi sem lett. Hogy gyerek nélkül
halt el az öreg úr, Sándor öccsét tette
örökösnek. Az öreg asszony nem szá-
mított és reá bízta magát ebben a do-
logban. És Deák Sándor rögtön, mihe-
lyest szóba került ez a dolog, kijelen-
te Basa Tamásnak:

— Amit Szováton mondtam, ál-
lom most is. Veszekedni ne veszede-
djünk, de a birtokot nem adom kézből:
Ebeniné asszonyom kiváltja a zálogot,
ha van hozzávaló pénze, vagy új osz-
tást csinálunk, vagy pedig — perelünk.
Ahogy akarják.

Tamás úr elképedt, kis Anna ijedt,
szomorú szemmel nézett nagyapjára;
Erzsi szeme villant egyet. Együtt vol-
tak mind, mikor Deák Sándor ki-
mondta a verdiktet. És az özvegy fe-
lelt meg neki:

— A per az enyém, igaz-é? No hát
én mondom kegyelmednek: próbáljunk
új osztályoskodást, de most már *mi*
ketten. És elkacagta magát.

A férfi is kacagott és a kezét nyúj-
totta.

Rendben van húgom. Itt a kezem:
verekedjünk hát mi ketten a birtokon.
Meglátjuk, ki nyeri a többit.

És ezután alig mulott el hét, hogy
Deák Sándor ne tért volna bé Kolozs-
várra, az Ebeni házba: veszekedni, osz-
tozkodni. A csendes Ebeni-ház pedig
valahogy zajosabb lett. A boltozatokba,
a szűk udvarra, a homályos szobákba
fiatal, harcos, vidám élet költözött.

Egy öste — kis Anna fáradt volt és
korán lefeküdt, mert egész napon ál-
tal nénjével a házsongárdi-kertben
szedték a meggyet, — az öreg úr be-
szélgetett a leányával:

— Te, Erzsi! Mit gondolsz, mi lesz a
vége ennek?

— Minek, édesapám?

— Ennek a birtokosztzkodásnak.

— Megmondhatom: az, ami minden
háborúnak: békesség.

— Jól van jól. De mikor?

— Nem adok néki egy esztendőt.

— És hogy gondolod a végit?

— Ahogyan én akarom, édesapám,
úgy!

— Gondolod?

— Bizonyos vagyok! — És felvetette
a fejét délcegen az özvegy.

— Na-na. Én sokat aggályoskodom,
töprengek miattatok. Kivált temiattad
és a kis fiadért. Én megvagyok vala-
hogy, amég élek. De Monostor kiesi
birtok és gyenge; keveset hoz. Azon is
osztotok, ketten a húgoddal. Szegény-

nek kevéske jut a szegénységből is. Aztán, hogy vén vagyok már, pusztul minden, a cselédek lopnak; az épületek is mind megrokkantak velem együtt és én maholnap a földé vagyok... Mi lesz veletek?

— Hagyja csak édesapám, ne töprenkedjék; minden rendbe jó. Én mondom. Monostor maradhat kis Annának egészen; abból nekem s a fiának semmi sem kel...

A nyáron a fehérnépek sokat járták a házsongárdi kertet. Meg a hójai erdőt és a Szent-János kútját. Ez olyan régi jó kolozsvári szokás. Vasárnaponként, ha szép az idő, a szűk utcák keskenymellű házaiból kiáramlik a nép, hogy egy kicsit megsütsesse magát a nappal. Ha vaj egy zápor mossa meg, az se baj. Asszonyok és férfiak, leányok és legények, egész családok öregestől, csecsemőtől indulnak meg vásárnapi templomozás után kosarakkal, átalvetőkkel, gyalog és szekereken. És az öreg szőlőhegyek, a gyümölcsösök, a bükkös, a tölgyes erdők és a virágos rétek megtelnek vidám zajjal, duzzadó étellel. Ott künn az erdőben, a kék mennybolt alatt, a párálló, életet nevelő, virágzó, gyümölcsöző, örökké termő, szülő anyaföldön őszintébb lesz minden ember. Ott lehet mondani olyat, ami a falak közös titka volna, ott közelebb vannak egymáshoz az emberek, őszintébbek, igazabbak.

Kiss Anna Ebeni özvegyével járt ki a zöldbe és sokszor látták társaságukban Deák Sándort, a széles, hatalmas nagybajuszú, piros, kacagóképű gavallért. Sokszor, majdnem mindig ott látták. De hát ez természetes; kis Anna ügyes, szép leány, férjhezadó. Ha jár utána, jól teszi. És úgy látszik, jár utána erősen. Láncsak, ilyen munkaidőben, amikor a gazda alig alhatik és a leghosszabb nap is kurta kinn a földeken, akkor itt lebzsel, forgolódik, haszontalankodik a leány körül. Az özvegygel meg háborúskodik. Minden alkalommal új tervvel jön. De a feles osztózásból nem enged. Már azt is felvetette, hogy minden nyilat vágjanak ketté, az udvart, kertet, épületeket is. Aztán kötötte

magát az egészhez, ami a zálogpénzen felül van, azt ő kifizetné, megváltaná.

Sehogyan sem tudtak megegyezni. Mert az özvegyet nem lehetett megijeszteni. Az verekedett, tusakodott minden rögéért, minden krajcáréérért.

Sokszor, amikor már-már megegyeztek, hirtelen egy ösvény avagy egy kerítés miatt megint előlről kezdték. Mindig újból, legelejáról.

Kis Anna vidám volt, mint a nap-sugaras nyár maga. És nem nézett többé a napnyugati hegyek felé sem. Nem ügyelte, hogy vajjon felleges-e az Öreghavas hármass orma, aki pedig a monostori kapuból egészen jó látszik. Csak azt látta, hogy a korai őszibarack már zsendül és a szőlő is már kapja a színét.

Mintha sohase is lettek volna öreg, komoly hegyek; méltóságosak, titokzatosan mozdulatlanok. És mintha nem éltek volna a hegyek között sohasem emberek, kevésbeszédűek, örökké komolyak, örökké tusakodók erdővel, hegyekkel, a nagy nehéz étellel, akik ritkán beszélnek vidám hiábavalóságokat, nem tudnak szépeket mondani és hamis, csiklandós dolgokat, amitől pirul a leányarc. Mintha sohasem lettek volna havas hegyek a világon.

De én tudom, hogy a hegyek vannak.

Az agg havasok élnek.

*

Ősz lett és a házsongárdi kertekben szedték az almát meg a körtét és verték a diót. Oh gyönyörűségesen szép őszidő. Soha-soha annyi színesség, olyan tarkaság, mint ilyenkor, amikor a falevél változtatja a színét, készülvén az örökkévaló elmúlásra. Lesz a zöldből aranysárga és lilaszínű levél, lesz karmazsin-vere és van, aki bársony-barna színűre változik. Az eltakarított sarjú nyomában kinő a kökösön halovány ibolyaszínű virágja; a kalibákra, nyári mulatóházakra kapaszkodó vadszőlő bogyoí sötétkékek és a sövények fagyalbokrairól gazdagon csüngenek a fekete gerezdek. És ez a sok-sok szín nem kiabál, nem harsog, mint nyár elején a virágzás, de szeliden mosolyog, szépen egymáshoz

simul s egy kicsi-cseppet mintha bánatos volna az egész így együtt.

Mint a régi-régi nemes szőnyeg, akit Isztambul turbános agg török kalmárja terít le a vásáron és rákuperodva simogatja fehér szakállát, issza a jóillatú arábiai kávé, szíjja-szopogatja a vízpipáját. És szeme beleréved a mérhetetlen távolságba, az időtlen időkbe, talán a messze-távol napkeletre, ahol teveszór sátorok alatt fiatal leányok és fátyolos asszonyok szőtték-szövögették a mesevilágot valamikor a szőnyeg földjébe...

Szentmihálynapi vásáron éppen álló délben beállított az Ebeni-házhoz Amburus, a monostori udvarbíró.

Referált az öreg úrnak az otthonvaló dolgokról: Semmi különös újság. A marha a tarlón, a takarításnak vége; búza, árpa, zab a csűrben, a cséplést még nem kezdték. Takarmány asztagban. Őszi szántás rendben halad; már vagyon vetés is kevesecske.

Hogy mi újság? Nem sok. De igaz! Éppen hogy jött, hallotta; valami gyalui emberek mondták, hogy ama Maksai László tiszt úr lett a porkoláb a várban. Katonák is jöttek újból Gyáluba. Mondják, hogy a havast sok mindenféle idegen ember járja. Igaz is. Súgnak-búgnak az emberek az egész havasalján, de kiváltképen a hegyi falukon.

A Pojánán? Semmit sem tud. Az odavalókból már tavasz óta talán senkit se látott. Az emberek persze még mindig beszélnek az akkori dolgokat; a kincset, az aranymarhákat emlegetik, akit, úgy beszélnek, elrekkentettek akkor a fejedelemtől. De hát ezek csak szóbeszéd.

Igy lassú szóval beszélte Amburus bá' az otthonvaló dolgokat és ahogy beszélt, mintha a hegyek, az elhagyott, megvénült hegyek beszélnének. A szél, mintha zúgna az erdők között. Kis Anna kiment a konyhába és nem jött bé onnan.

Később Amburus bá' is kiment. Elköszönni a kis kisasszonytól, mert a vásáron akar még széjjelnézni egy cseppet. Aztán haza is indulna már.

— Amburus bá', megkérem valamire.

— Parancsoljon, kis Annácska.

— Mondja csak, él-e még a varju madaram?

— Hogy él-é? Hát hogyan élne! Csak éppen, hogy a kalickában gunyaszt, hát rosszkedvű.

— Eresszék ki a kalickából.

— De elrepül akkor.

— Repüljön. Vigyék ki a kalickát az udvarra, aztán nyissák ki az ajtóját. Menjen, repüljön a madár, amerre akar.

*

Nénje délután hívta Annát: menjünk a vásárba. De kis Annának nem volt kedve. Az a fekete, komoly varjúmadár járt a fejében egész délután és este is, még az ágyban is, hogy lefeküdt, az a fekete madár. És hallotta a Gáspár hangját, ahogy mondta:

— Vigyázz a varjumra, kis Anna. Vigyázz!...

Ha egyszer a varju nagy suhogva berepül a régi pitvarba, a régi gazdájához, vajjon mi lesz abból? Vajjon mit gondolnak akkor ő róla. Vajjon este, a tűz mellett ha ülnek és a fekete madár is ott gubbaszt majd pislogó szemmel, vajjon akkor mit beszélgetnek együtt: Varju a varjúval.

Szinte-szinte bánta már, hogy visszaadta a szabadságát a fekete madárnak, akit valamikor úgy kért, úgy kívánt magának.

De akkor a hegyek töviben élt. Azóta pedig eljött onnan és — a hegyek ott maradtak.

*

...Karácsony havában, havason lucskos, hideg östén, minden üzenet, minden előrealó gondoskodás nélkül Monostorra, az öreg portára érkezett Basa Tamás kis Annával.

Amburus, a bíró és Eszter a felesége majd hanyattestek ijedtükben, amikor a nagy fedeles hintóból csak kizökkent az öreg úr és utána a leánya.

De hogy is lehet csak hazapottyanni. Mert lám, a szobák hidegek, ridegek, puszták is, állott a levegőjük, hogy csak egy héten egyszer nyitot-

tak ablakot, ajtót. Az ágynemű, mint a jég; nyirkos is bizonyosan. Vacsora sincs.

Bolond dolog ez erőssen.

Sápítani, morogni, mentegetőzni nincsen idő. Az öreg úr félbemaraszt minden előretörő szót:

— A gyermeket vidd magatokhoz Eszter, amíg a szoba megmelegszik. Ambrus, te hozass be fát, rakass tüzet. Eszter lelkem, kis bort melegíts, jó fűszeresen, nádmézesen. Gyalázatosan megfáztunk. Aztán, — tette hozzá, — itt maradunk; Kolozsvárra nem megyünk vissza. Na!

— Így történt, így!

Hogy mi volt az oka ennek a hirtelen hazafutásnak?

Szimplán csak annyi, hogy a kájáni Deák Sándor addig-addig tette a szépet Basa Annának, addig-addig esavarta szegény fejét, amíg, — most két napja, — hitvestársul kérte Ebeni özvegyét, Basa Erzsit.

És ez nagyon is jól is volt. Így nincs osztozkodás, nincs per. A birtok egy kézen marad!

Basa Tamás csak azon csudálkozott, hogy leányát nem lepte meg ez a dolog.

— Azt hiszem így lesz a legjobb. Az árvának is lesz apja. Aztán Sándor idősebb is nálamnál, hát pászolunk. Van is valamije. A csavargásról, itálról majd leszokik.

Ki gondolt volna a kis leányra, amikor ilyen szerencsésen végződött az, amiért annyit aggódtak, fáradtak, futkostak, veszekedtek. Ki gondol a virággal, akit pünkösdi havában, amikor ünnepre készülöben egész pompáját kinyitja a világnak, alattomos hóharmat csíp halálra.

Ki gondol a kis, élhetetlen, gyenge virágra?

Azon az östén vacsorán maradt Basáéknál Deák Sándor. Kis Anna azt mondta, hogy fáradt, lefekszik. És senki sem gondolt arra, hogy miközben vidáman koccintottak hárman a dolgok ilyen szerencsés végének, akkor a leánykát ágyában rázta a hideg, hogy vacogtak attól a fogai. És amikor a másik szobából hallotta a szélesen vi-

dám gondtalan kacagást, akkor ő csak azt érezte, hogy a hegyek, a zordon havasok fekete zúgó erdőikkel jönnek, jönnek feléje, mind közelébb, fenyegetve, ijesztően és nincsen erő, ami visszatartaná őket. És nem bír mozdulni sem, amikor pedig futni, menekülni kellene. De reszketve, rettegve várja, mikor omlik reá az egész, szörnyű havas.

És ha mozdulatanul, némán is feküdt ott, de lelke sikoltott, és vergődött kétségbeesetten.

De erről nem tudott senki; erre nem gondolt senki.

De ezt ne is tudja senki! Ezt nem szabad, hogy tudja soha senki...

Másnap későn ébredt, sáppadtan, kék karikás szemmel. Olyan gyenge volt, hogy ülni alig bírt.

— Gyermek, te beteg vagy? mondta ijedten nagyapja és ágya szélére ült le.

Az csak nézett reá nagy, tágranyított szemekkel.

— Fáj valamid?

— Nem fáj semmim. Nem is vagyok beteg. Csak talán ez a hideg idő megártott.

Oh, be könnyen elhitte az öreg ember.

— Hála Istennek. Csak nagyobb baj ne legyen.

És gondolta magában: ezek a leánygyermek fene kényesek. Egy szélfúvás, egy kis sárbajlás, aztán mingyárt, mintha a halál szele suhant volna el a fejük felett. Hanem, hogy unokájára nézett, mégis nyugtalankodott.

— Maradj az ágyban ma. Mit főzessek, kis madaram? Beküldjem nénedet?

— Nem, nem. Aludni akarok. Keveset aludtam az éjjel.

— Talán lármaztunk erősen?

— Lehet, hogy az is. Aludni fogok, ebédkor költsenek fel. Most semmit sem kérek.

Aztán el is aludt. Késő délután ébredt fel.

— Nem akartalak felébreszteni, olyan jól aludtál, — mondta nagyapja.

Kiss Anna felült ágyában. Aztán csak végigsímította kezével homlokát.

— Egyet szeretnék, nagyapó. Egyet kérek, nagyapám lelkem.

— Szólj fiam. Ha tehetem, megkapod.

— Menjünk haza. Menjünk el innen, mi ketten.

Basa Tamás megijedt. Talán félrebeszél ez a leány? Talán mégis nagy beteg? Homlokára tette tenyerét.

— Hideg a homlokom, nincsen forró lázam. Tudom, mit beszélek. Eszemnél vagyok. Kérem, könyörgök, nagyapám, menjünk haza.

— Monostorra?

— Oda, oda. Induljunk még ma. Most rögtön. Édes, jó nagyapám. Itt nem tudok. Nem bírom itt.

— Hiszen éppen te...

— Akkor úgy gondoltam. Ostoba voltam akkor. Ne kérdezzen.

— Hiszen én nem bánom. Ha Erzsí férjhez megyen, akkor úgy sincs ránk szüksége.

— Ugye, ugye. De ne várjunk. Erzsí néném úgyis maga igazgatja a dolgait. Neki nincs szüksége reánk. Menjünk.

Nem lehetett vele bírni. Könyörgött, sírt a leány.

Nem mondta, miért, nem mondott semmit. De felkelt, felöltözött, pedig alig állott a lábán. Reszketett a teste, csillogott a szeme. Csak haza, haza. Ha másképpen nem lehet, gyalog megyen haza. Itt nem tud aludni sem.

És a következő éjszaka nem is feködött le. Ugy virrasztotta átal az éjszakát egy karosszékben. Félt, félt az álmoktól, a hegyektől, mert tudta, érezte, hogy azok elfognak jönni, ahogy ő lehunyja a szemét.

Ezért akart ő a hegyekhez visszamenni.

Az öreg aggódott. Nem tudta, mit cselekedjék. Leányától kért tanácsot.

— Menjenek, édesapám, — mondta Erzsí. — Látom én, muszáj. Nem tudom ugyan, miért, de meg kell tenni, hogy nagyobb baj ne legyen. A gyermek beteg és úgy hiszem, ő tudja az orvosságát bajának. Csak ő. Én nem tudom.

Okos volt Ebeni özvegye és asszony! Hát eljöttek. Haza. Egy havason

lueskos, nyirkosan hideg napon. Karácsony havában.

...A hegyek vannak. Tudom én azt jól.

És a hegyeről jön a hideg, éles szél, aki olyan, mint az igaz beszéd. Lefagyasztja a korai virágot a fáról és csak aki erős, aki idevaló, az marad meg utána. És onnan jó az eső is, aki megzöldíti a mezőt, aki a megfonnyadt virágot megfrissíti, aki a gyümölcsöt megduzzasztja. És onnan jó a jég is, aki a korai reménységet a sárba veri le. És onnan jön a hó is, aki betakar mindent, de mindent hófehér szemfedőjével.

A hegy félelmetes, a hegy titokzatos. A hegyekről nem jó megfelejtkezni. És haragszik a hegy azokra, akik hozzája hűtelenek, akik őt elhagyják.

A hegy keményen kegyetlen, a hegy kiméletlenül bosszúálló.

De én tudom, hogy a hegy igazságos!

IV. FEJEZET.

A karácsonyi ünnepen volt miről beszéljenek az emberek:

A bolond Varju Jankó fia feleségül vette Vitéz Ilonát, a kapusi molnár árváját.

Lám csak, ki gondolta volna ezt. De talán jól is járt vele. Igaz, hogy csak molnár-leány, az is igaz, hogy sok mindenfélét beszéltek róluk.

De jó familia, régi, nagy nemesek a Vitézek. Egy kicsit elestek, pedig igazságszerint elsőbbség, régebbiek, mint akár a Maeskássyak, akár a Dózsák, akár a Szentpáliak, akik pedig mind uraknak tartják magukat, szavuk van a vármegyén és már-már a Kabosokkal, Mikolákkal, Gyerőffyekkel egyformáknak látszanak.

A pletyka pedig, hát pletyka. Vénasszony beszéd. Irigység. Igaz, az anyja hibás volt; de mért bűnhődjék érette a lány?

Aztán vagyon is van ott: Ilona egyetlen gyermek, nem kell osztzkodni. A malom nem sokat teszen, de szép tag van hozzá, jó tag. Vajjon a Pojánát adják-e el, avagy a malmot és a kapusi tagot?

Csak az ne mszép dolog, hogy a la-

kodalomra alig hívtak valakit az atyafiságból. Igaz, hogy talán el se mentek volna, bár a gonoszok azt mondják, hogy de bizony, mindenki ott lett volna, csak hitták volna. A kapusi pap, aki eskette őket, beszélte, hogy Kapuson nem volt ugyan vendégség, de a Pojánán annál nagyobb. Tengersok vendég volt ott. A pap nem ösmerte ugyan őket, de megvallja, hogy ügyes, derék, keményvágási emberek voltak és szép asszonyok, meg lányok bőséggel. Ott voltak Kalotáról a Botosok, Szentkirályról a Vajdák, Csucsáról az Ijgyártók, aztán a Porkoláb, meg Varga familiából néhányan és még sokan, akiknek a nevét se tudta a pap.

A közelebbi atyafiságból csak a vén Derittei András és Kémeri Balázs úr.

— Né te né, veszitek-é észbe, mind-egyszálig Bethleniánusok. Válogattak ám a bolond Varjuk.

Hej, de külön, a nagy színben mulatott még az igazi nagy sereg. Ott volt a fél havas: a régi Bethlen-gornyikok, híres vadászok, nagy puskácsok, nyilasak az egész havasból. Akikkel együtt kergették a Varjuk az erdők vadait nehéz esztendők óta már. És akikkel együtt ki tudja mi-mindent cselekedtek és mi-mindent fognak cselekedni? Mert csudálatos népek ezek a Varjuk és csudálatos, ritka utakat járnak ők, de legtöbbszörre új utakat vágnak és az ő utjaik nem könnyű utak.

De bizonyos igaz, hogy kemény, szilaj emberek, mintahogy kemény és szilaj minden, ami a hegyekben, az erdők közt éli életét.

Egy napon, — a tavasz már ott bujkált az öregedő tél nyomában — hóvirágbokrétát kapott kis Anna.

— Ki hozta?

— Egy ember.

— Ki küldte?

— A gyalui porkoláb.

A leányt kicsit bántotta a dolog, de kicsit jól is esett. A bokrétát pedig rózsás bokályba tette és friss vízzel öntözte meg.

— Köszönöm.

Később ibolyabokrétát küldött a

porkoláb, meg kakasmandikót. Nyár elején gyöngyvirágot.

Pünkösöd ünnepén aztán maga Maksai hozott bokrétát: esupa piros bazsarózsát.

Vasárnaponként néha a templomba is eljött. A kertben sokat járkáltak együtt és kinn a mezőn is. Esős időben a nagyszobában beszélgettek. Elbeszélte Maksai, hogy hogyan van náluk otthon, Udvarhelyszéken, hogy gazdálkodnak, hogy élik életüket. Eljárt a vén ember ügyes-bajos dolgiban. Meg kellene javítani a pajtát; az ólak is roskadoznak, a kertbe a vén fák helyett fiatalokat kell oltani.

— Sok dolog van itt, tudom, — bólogatott az öreg — de én már vén vagyok. Nincsen ember a házban, nincsen parancsoló a birtokon. Minden pusztul. Én is lefelé haladok már. Már-már az aljára érkeztem. Húz a föld.

Eltelt a nyár, az ősz is. Megint csak tél lett.

Egyszer Valkai uram mesélte, hogy fiú született a Pojánán. Andrásnak keresztelték.

Karácsonykor Maksai egy szép fehér agarat hozott, ajándékba kis Annának.

A leány rémülten tiltakozott:

— Nem kell. Állat nem kell ajándékba. Babona ez!

És nem fogadta el az agarat. Pedig hibátlanul szép, szelid állat volt.

— Ha már ajándékoz, maradjunk csak a virágnál.

Forgott, forgott az idő nagy egyformaságban. Ki a télből a tavaszra.

Húsvétkor feleségül kérte Maksai Basa Annát.

Egyszerűen, komolyan mondta:

— Légy a feleségem, kis leány.

Kis Anna nem futott el, ahogy az ilyenkor szokás, le se sütötte a szemét. Egy cseppet pirosabb lett az orcája csak.

Kicsit gondolkozott, de azt se sokat.

— Ha gondolja, hogy így jó lesz, én nem bánom.

Igy lett porkolábné Basa Anna. És így lett a monostori Basa-birtokból Maksai-birtok.

(Folytatjuk.)

ADY-PORTRÉ A SZENTANNATÓ TÜKRÉBEN

Szentimrei Jenő

„...Keresem a jeleket. Sejtelem-ösvények vezetnek át a Királyhágón. Talán itt. Itt, ahol Bálványos vára legtovább kacagta Krisztus gyülevész papságát, amely jött a legfrissebb ázsiai csordát besorozni Petrus nyájába. Mert erő bizony nem ott van, ahol rögtönös hajlás.

És taposom, áthágom a Királyhágót s míg ebben az országban alig teszi, cselekszi valaki azt, amit cselekednie kellenék, s ami eltemetné azt, hogy a nagy Fal mellől jöttünk, én s mi mind keservesen, szerencsére, még csak ott tartunk, hogy *talán*. Talán — higyjünk. És keressünk. Valahol. Akárhol, Erdélyben? *Erdélyben*. Akárhol.“

Ady: Ismeretlen Corvin-Kodex margójára.

Azt mondják az életrajz írói, hogy világrajjötte nek e hónap 22-én volt ötvenedik évfordulója. S noha mostanság mindsűrűbben emlegetik, s már-már könyvtárnyira duzzad ügyészeinek és védőinek aktahalmazsága s noha félős, hogy ebben a nagy, hirtelen támadt adorációban elsikkad maga a gyermek, innen, a Királyhágó innenső lejtőjéről az ünnepi alkalom mégegy-szerében érdemes megkísérelni a róla-beszélést. Nem idegesen, nem türelmetlenül, nem váddal és nem a mosdatniakarás nekigyürkőző lendületével. Nem pártállás szerint, nem pedagógiai szemszögből, nem kereszténykeresztyén, sem zsidóradikális, sem marxista érdekek, avagy érdekeltségek védelmében. Nem is azért, hogy eggyel többen legyünk, akik keresünk egynémely obulusokat abból a kedvező alkalomból, hogy megint beszélni lehet Róla.

A jeleket keresem. Az ő sejtelemösvényein akarnám visszakalauzolni a Királyhágón a zarándokot, aki a születési évfordulón lélekben Érmindszentre gyalogolt, onnan át a Meszesen az ősi schola csendes városába, aztán útba ejtette Csucsát, Kolozsvárt, mindig az ő nyomdokain.

Mi ketten hittünk egymásban. Ő Erdélyben és Erdély — benne. Az imperiumváltás után nyomban erdélyi iskolakönyvben jelenik meg először Ady-vers, olyan professzor könyvében, aki pedig minden attitűdjében konzervatív. Az Ady-esata itt 1915 Karácsonyában vívatott meg, s galamb-

ősz ember vitte szellemének tábora előtt a lobogót: Jékay Aladár. Másik reszketeg vén, a minden ízében maradvágású Erdélyi Irodalmi Társaság elnöki székéből tört lándzsát mellette. Elharcolták a harcot előlünk, Erdély akkori fiatalsága elől, melynek így nem maradt egyéb tennivalója a — továbbblendülésnél. A Makkai Sándor könyve már nem Erdélynek készült. Inkább amellet való bizonyoságtétel, hogy itt túl vannak régen az efféle mű-viták rendezésén s akik — kevesen a Szász Károlyok kirohanásain még épülni szeretnek, már csak nagyon szűk családi körben döröghetik el az „Ugoesa non coronat“-ot. Ady ott van a néplapokban és kalendáriumokban, emléktábla diszíti szülőházát és Reményik Sándor, akiben ebédutáni jóllakottsággal delectálta már magát az elfogultságok dereglyéjén evező, „hivatalos“ — felekezetköziség — ó horribile dictu — hitet teszen országvilág előtt *Mellette*. A magát komoly harci erőnek képzelő ellenség minden puskapora elfogyott s aki barát, már érdemesnek se tartja a verekedést. Mi keten megtaláltuk egymást. Ő Erdélyt és Erdélyt őt. És megértettük és követjük az ő maradandó tanítását: nem akarunk többé epigonokat nevelni és méltatlan fejeket övezni a valódi nagyságnak kijáró gloriolával. Ady-epigonokra sincs szükségünk. Nem akarunk megállani. Nem akarunk „ne nyulj hozzám“ szentségekként konzerválni értékeket, csak megbecsüljük őket, csak tanulunk tőlük, de bálvá-

nyokat a jövő utjába nem faragunk. Ady Endréről sem. Az élet él és élni akar. Tőle tanultuk azt, aki ma már halott s aki bizonyára rámondaná: „így van ez rendén“.

Sylvania adta őt, a Partium Szatmárba szögellő fertálya, de havas éjen átvágtatott vele a szán a Meszes erdőrengetegének Krisztus-keresztje előtt. Kiesi, keménykötésű mokány magyar ült mellette, úgy jöttek Transsylvániába át, egy *igen* és egy *nem*. Ugy jöttek Kompországból — Hídországba, amelynek egyik lába keményen oda vagyon kötve Kelethez, de a híd íve áthajlik a Dunán, túl Bécsen is és a másik lába ott ér valahol fővenyt az Atlanti Oceán partján. Az az erdei út a Krisztus-kereszt előtt a leánynézőbe induló vőlegényjelölt útja volt, aki a mátkagyűrűt Erdéllyel ot cserélte ki Zilahon, hogy két évtizednyi várakozás után egy csucsai játékvár Körösre ugró balkonán majdan házassággal is megpecsételje a kötést.

Sejtelem-ösvényeken gyerünk vissza az úton, mely az Ér partjától idáig vezette .

Mindszent nem Erdély, Mindszent Alföld már, gémeskutas, gólyafészkes, a Petőfi Alföldje, amelynek látóhatárán nagyon bionytalanul ködlenek Sylvania szelid hepehupái. Ám Diósad, ahonnan a nemes Ady-familia származtatja magát, már jól benne van Szilágyban, a halmokon zöldelő gyümölcsösökben s öreg Ady Lőrinc sokat mesél fiának Transylvániáról, ahol sok rokonságuk él s amely föld a gyermek képzeletében valami álomország tündérfáklyai alatt piheg. Kuruc égtáj ez, a Károlyi Sándor talpasainak világa. Nagymajtény. Perecsen, Sarmaság: Szatmártól Zilahig egy kicsit a Fejedelem korában él itt ma is még mindenki. Nagyon magyar itt mindenki s tudja ősidőktől fogva, hogy a hátát Erdélynek kell megvetnie, de a szemével Nyugat felé kell vigyázni annál kutatóbban. Ami erő jött: Erdélyből jött. Ami segítség jött: Erdély felől jött. Ecseden és Somlyón voltak urak a Báthoriak, de erőt gyűjteni Erdélybe mentek. A pataki Rá-

kócziak minden vagyona semmi volt az Erdély feletti hatalom nélkül. Hiába akar király lenni Lengyelben II. György, Erdély nélkül Przemysl ostromára aligha mehetne s a lengyelhoni kudarc után hiába minden próbálkozása: Erdély kiveti magából újra és újra, ha Dárius kincsét őrzik is a pataki kazamaták. Maga II. Ferenc, a Fejedelem, minden reménységei fogytán Erdélyre vonul vissza s mint Anteusz, nála keres megújító erőt.

Ezeket már tudják itt, Transsylvania szélein. Az Adyak s a velük egyformán rongyos kurtanemesek nagyapái, dédapái ott voltak ám Perecsennél és ott Majténynál. Ezeknek az embereknek volt a megváltója Thökölitől Kosuthig mindenki, aki „pro libertate“ felírású zászlót csavart ki a tokból. Ők voltak az előhad már akkor is, mikor Bethlen és I. György vitték Erdélyt a németre, a vallásszabadságos békék kicsikarására. Ez a föld, ennek a földnek történelme, földrajzi fekvése, etnikai összetétele formálhatott-e Ady Endréről meghajló derekú, gutgesinnt dalnokot, akit nyugodt lélekkel vállalhat a hatvanhetes, habsburgi „hivatalosság“ is? Aki valaha csak Érmindszentet látta, aki a karakán öreg Ady Lőrincnek csak egyszer is a szeme közé nézett, annak nem probléma többé AdyEndre. Amért a lelke és a hite Párisal korrespondált? Hát Bercevényi urunk talán nem járatta követségbe a maga embereit Párisba s nem Párisal cimborálva akarta-e összeroppantani Bécsen minden osztrák velejárójával?

*

„Emelte az erdélyi magyarság.“ Ez a mondat zárja le az érmindszenti házba falazott, bécstoroki mészkőből Kolozsvárt faragott, emléktábla feliratát. Én láttam az Ady Lőrinc szemét, mely máskor olyan höresögpislogással fogad mindent, ami a fiáról beszél, hogy vajjon szép szavak burkában nem akar-é egyet harapni az apa büszkeségén — én láttam az Ady Lőrinc szemét, amikor a kőtáblán e mondathoz érkezett és — könnyebozott. Én hallottam a sóhajtását, lát-

tam a betüket reszketve simagató kezét, mikor eldadogta:

Emelte... az... erdélyi... magyarság... A drága... a jó... erdélyi... magyarság...

Mintha mondta volna: íme megint csak Erdély volt az első, aki eljött, aki melléje állott a Partium kiszolgáltott fiának. Erdély tudja, Erdély megérezte, hogy megint mi voltunk, megint a mi fiunk volt az előcsapat és siet mögéje sorakozni a derékhaddal. Erdély most sem hagy cserben semmi igaz szabadságmozgalmat, semmi álláságromboló nagyotmerést. Erdély tudja, hogy Ady Endre az ő tulajdon lelkének egy darabja volt.

Ezúttal negyedszer állott melléje Transsylvania. Először Zilahon, a Kines Gyula kis vidéki lapjával, másodszer Csucsán, az Asszony személyében, harmadszor Kolozsvárt, a Dunántúllival vívott ütközetben s negyedszer, mikor bölcsőjéhez zarándokolt, hogy kőbevésett emléket állítson nevének. Ötödikszerre már átesapott a Királyhágón, hogy igazát a maga határain túl is elismertesse. Ez most történt a Makkai, Reményik, Benedek Elek vallástétele rendjén.

Nem csalatkozott hát Ady Endre, mikor a jeleket Erdélyben kereste. Mikor megint, mint beváltott jóslat, a jelek, önnönmagukat megsokszorozva, úgy tükrözik az ő arcát, mintha Szent Anna tavába nézett volna. Ő, aki 1907-ben, esőndesen, termékenynek látszó békeidőben, már hallja a srapnelrobbanásokat s már akkor feljajdul ajakán a kérdés: „S ha Erdély elvérzik?“, nem csalódhatott abban sem, hogy a jelek Erdélybe vezetnek. Íme Erdély szellemi élete nemesak akkor csap át a határokon, ha önálló állami életet él, de akkor is, mikor maga ezer sebből vérzik, mikor önmagába vetett hitén kívül mindene elveszett. Míg a „szabad“ Magyarországon apró, alattomosan támadó pártérdekek a szellem legjobbjainak szabad szárnyalását megbénítják, Erdély, mint kimeríthetetlen borvízként, dandárját önti magából az új tehetségeknek. Mikor oda-

át egymást marcangolják a felekeztek, hatalmi vetélkedései, Erdély nemhogy példát venne erről, de kettőzött aggodalommal óvja-védi kebelén belül a lelkek békéjét.

— Furesa világ ez — mondotta az Erdélytől azóta expatriált politikai vezető — hogy itt voltaképen a hivatalos magyar politika kuruc és intranzigens, míg reálpolitikát hirdető ellenzéke labanc, hiszen egyezségi alapon ez az ellenzék keresi az együttműködést a hatalommal.

Hát bizony így van ez és furesa világ ez. Martinuzzi Utjesenics György óta furesa, mert lépten-nyomon új helyzetek elé állítja sorsa: földrajzi fekvése, etnikai sokszínűsége, gazdasági adottságai s ezek a helyzetek merőben más feladatok megoldását követelik tőle, mint Magyarországtól. Ezért válhat itt abból erény, amit a közfelfogás bűnnek bélyegez odaát s ezért látszanak erénynek túl a Királyhágón azok a bűnök, amelyeket Erdély önmaga kárára szokott elkövetni: végzetes tévedések, amelyek odakint hozsánnákat váltanak ki, de amelyekre idebenn, a magunk életkörülményei között sokszorosán ráfizetünk.

Ebben a furesa világban, mint homálytalan és hibátlan törésű tükörben, nézte az élő Ady a maga halál felé kuszálódó vonásait és itt — megtalálta magát. Csúcsa valóságos refugiumává ezért válhatott a menekülő költőnek, ahol a csucsai asszony apai átokkal is dacoló szerelme világított be az ő látó szemei előtt egyre sötétedő éjszakába. A Csúcsa felé zakatoló vonaton sutogja mintegy tranceban román barátjának:

— Ha Erdély a tietek lesz, úgy-e jól bántok az én szerencsétlen fajtámmal?

És nemesak önmagát találta meg bennünk, hanem folytatódását is, az új magyar jövődőt, mely a legnagyobb nyomás legnagyobb visszahatásaképpen már itt lobog az őszi vetés didergő zöldjében az erdélyi halmonkon.

Kolozsvár.

I R O D A L O M É S M Ű V É S Z E T

Hajnali meditáció*Ajtay Miklós margójára*

Uj nép álma jár gyönyörű csillagával Magyarhonban. Sok tragédia és drámai-arcú idill szépíti ezt az álmot. Nehéz kiszakadni az ó-testamentumból, hol drámák és elégiák követték egymást, mint vihar és szivárvány. Ha majd valóra válik Adynknak, a Korrobori Adyjának az álma s új nép emeli friss, virágos fejét a Duna-Tisza táján, látva fogják látni, hogy mennyire vízió volt mindedig Magyarország. Nékünk égboltok voltak háttért, a fák ormára jöttek pihenni a csillagok, s a vízió boldog fiat szült: Magyarország sziget lett. Hol Erdély, hol a kurucság, hol a bujdosás volt a szigetünk, ahol megbúttunk Istenünkkel, végzetünkkel. Sziget volt Csokonai, sziget volt Katona, magányos szigetek. Hiába jöttek tavaszra Csokonai idill-kertjei, hiába gyújtott világot a szigeten Katona drámája, a mezők, a közösség nem fogadták vérükbe ritmusukat. Mi is maradhatott szegény Csokonainak, mint a XX. századra gondolni, egy boldogabb szigetre, mely megárad előnti a mezőket, szigetté lesz minden s éppen ezért nem lesz többé sziget.

Nem hiába írt Ady apa-tragikumról, viselősök voltunk mi magyar agyvelők mindig s mégis adósak egy szüléssel. A krisztusságot hordoztuk és hiába döngettük az ó-testamentum kapuját, hát bujdosunk, ki a Kelet-tenger partjáig, ki Párizsba, ki álmos magyar bozótokba. De sziget volt már ez az ó-testamentom is Európában, a teremtség szülőmozgásai, az Isten emlékezései itt őriződtek. Ezt a sorsot vállalni kellett, ez a sors volt egyetlen őrizőnk. Ajtay Miklós mondja, hogy a szigetek a mithológia örök bölcsői, hát a mi szigetünkön nagyon biztosan nevelkedhetett mithológiánk.

Ajtay Miklósról is csak úgy írhatok ma, mint szigetről. A folyam öszszeköti, végigbúgja a szigeteket, ez a hol viharos, hol idill-anya folyam az

Isten, benne születtek, értek s ma gyümölcsösek a szigetek. Szigetsorsunk a mi testvériségünk, bennünk teljesedett a szigetsors s mi akarunk szigetsorsunkból szebb sorsba menni, szabadságból rohanni szabadnak, mint Ady Endre mondja. Ez volt a „bánki sors is“ (lásd Simon Ernő Bánk bán tanulmányát), a szigetekben, fiatal magyarok méhében ez a sors szül arcokat, mert jól érzik a szigetek, hogy meg kell indulniuk. Az időben a szigetsors lehetett a legfőbb szabadság, de ma szétárasztja őt a saját termő-drámája, vagy túllombozza a saját idillje, a szabadság fensőbb mezői várnak minket.

Drága magyar forma sziget lettél és benned teljesült a humanitás. Ajtay Miklósd végigélte adaptációd tanát. A szigetsors elég volt mindedig, de most az utolsó szabadságharc vár rád: Isten és a Magyarság (lásd Ajtay Miklós: Uj nép dala. Forrás 1. kötet). Az örök formaremények várnak s magyar hellász, magyar filozófia. Ajtay Miklós tudja s a választottak tudják, hogy eleddig lehetett nyugtalan magyar, aki kitört a szigetről, csolnakon, vadvizek és lápok haragjának. Kitört és visszatért, újra kitört s haragosan jár-kél a csolnakja. A szigetek teljesült fiai már kisebb sorsnak tudják az ő szép magyar sorsát. Nincs többé fensőbb sors a politikai magyarság által. A politikai magyarság szülői, a retorika és az ironia utolsó fiukat küldték. Ajtay Miklós nem lett a vadvizek rabja, egy boldog kisedet visel, ki csak imént hagyta el az anyaméhet. Boldog kisedet, mert nem szállott sorsára a szokott végzet, néki már nem fontos a milieu, nem egy milieu végzetével született. A milieu kisebb hatalom a fajok életében. A faj adaptációi során mélyszemeket teremt az egyénben, melyeknek sugarait a milieu már meg nem törli. De igen szívesen járnak e mélyszemek a húmuszba, melynek rétegei testük drámainak s idilljeinek a felvonásai.

Ajtay generációja nyilván nem le-

het a portyázások, politikai drámák, kormányozható fátumok népe. A generációk mind s mind felsőbb körökbe jutnak Isten szépülő, élő architektúrájában. Mi a meditáció mezejére értünk, ám varietás ez a meditáció, reli-gió, dráma, idill, statikus líra tovább-épülése az egyénben. A magyarság szabadságharca már-már a szavak mutatványos szabadságharca lett nap-jainkban. Annyira, hogy a szavak szinte a tegnapi szabadság jobbágyai lettek. Egy síkra terelődött életünk mégis szétszóródott; sorsa, ritmusa töredékes lett, jó volt hát a retorika-pótlék s az irónia-pótlék. Nos, Ajtay Miklós eddig, úgy érzem, főleg arra mutatott, hogy mennyi lehetőség várakozott ezen a síkon. Az új mezőre ért magyar visszatekintett és búcsúpil-lantást vetett. A tegnap még úgy látta s adottságaiban igen jól látta, hogy a düh a legjellemzőbb magyar mozdu-lat. A politikai magyarság, a milieu-höz rögzített, az igazi szüléssel adós maradt magyarság valóban benne ta-lálta meg legkifejezőbb ritmusát. Aj-tay már isteni szelídségünkről beszél, Krisztusságunkról, egy felsőbb síkról, felsőbb mezőről Isten élő architektú-

rájában. Persze nem a nyugtalan esol-nakos mithosza ez a szelídség. Inkább a magyar hellászé. „Hellász! Oszlop-sorok épülnek“, valóban, s friss lom-bok ütnek ki az ormukon, nem más az ő sorsok, mint a fáké. Jól tudják ezt, akik az Isten architektúrájába jutot-tak.

Elégiákban s eposzokban átkoztuk a magyar khácszt, átkoztatók tegna-pok némely szép magyar hősei s min-ket nem zavar már, ha hangotok a mába is átér. Kik élni sem tudtatok nélküle, mert Isten azon körébe ju-tottatok, hol az ellentmondás és a ne-gatívum a sors egyetlen értelme. Mi szigetek lettünk a növények biztos sor-sával. S nem úgy állanak a szigetek Isten folyamában, mint Hellász nö-vekvő oszlopai. S más az ő arcuk, mint temetők, termőföldek, halottak és élők egyesült napbatükröződése. A szi-getek bátor új-szövetséget kötöttek Isten hódító hullámaival.

S így kezdi hegyi beszédét Ajtay Miklós, ki eljutott a vallásalapítók tisztaságához: Hajnal van!

Esztergom, 1927. október.

Féja Géza.

Két Bethlen könyv

(*Sebess Dénes* könyve az Egyetemi nyomda, *Surányi Miklós* könyve Singer és Wolfner kiadása)

Könyvek Bethlen Istvánról több, mint félezer oldalon. Nemesak életraj-zok ezek a friss könyvek. Átsapnak a korrajz területére is. Igen sokszor csak az alkalom fonala Bethlen István személyisége, harcai, küzdelme és si-kerei a közelmúlt kornak festéséhez.

Két különböző író csoportosításában egy kornak képe. Két toll rajzában egy államférfi. Egyik publicista és regény-író, a másik politikus és jogi író. Azaz, jogi író és krónikás, ahogy Sebess Dé-nes magát könyve epilógusában neve-zi. Sebess Dénes úgy járt, mint Hege-düs Lóránt — író lett. És jó krónikás. Lükettő, glosszás stílusú. Szinte olyan élénk, csapongó, aktuális hangú, mint egy francia publicista. Rövid monda-tok, sok esemény egy mondattá fogva, mintha kevés idő volna lapzártáig. És

érzelmi képek, hasonlatok, adomák. (Nem hiba, sőt — kell a mi száraz ed-digi történeti iskolánk hangjába egy-egy élő hasonlat, egy-egy lírai hatáson járó mondat. Nem árt ez semmiféle komoly szövegnek. Nincs kárára a bon-colgató, ítélő vagy rideg észnek sem. Hisz Clemenceau drámát, Mussolini színdarabot írt valaha.)

Surányi stílusa publicista szokott hangja. Gördülő, világos, napi, meg-szokott. Egy cseppet sem látszik ebben a könyvben, hogy ő regényíró is.

Az az érzésünk, hogy ezt a könyvet éppen olyan könnyen írta, csak több idő alatt, mint a vezéreiket szok-tuk: többet beszélgetjük a „szöveget“, mint az eseményeket. Surányi könyve egy nagyon hosszú vezéreikk, amit gyakorlott és olvasott művelője írt.

Sebess könyve krónika, ahol a „szöveg“ majdnem semmit sem beszél. Helyette beszélnek az események a krónikás élenkségével. A krónikás jegyez, ellen- vagy rokonszenvez, de nem ítél.

*

Surányi 1921. április 15-ével kezdi könyve témáját tárgyalni és fejezetek szerint végig megy egészen a Rothermere-akcióig Bethlennel közel hét esztendőn. Szabadjára engedi tollát s nem habozik leírni, hogy például megmagyarosíthattuk volna ezer esztendő alatt a rácokat, tótokat és románokat. Hát lehet történeti álláspont ez is, de baj van vele. A múlté már. Igen megtépázza — Szekfü Gyulából idézve — Szilágyi Dezső alakját, aki mégis csak sok mindent *alkotott is* a jámbor magyarságnak, „amely a politikai debattorból honfit, nem egyszer nemzeti hőst farag magának.“ És nem lenne nagy kár, ha egy időre a nagy Carlyle-ra nem hivatkozna olyan gyakran hazai irodalmunk s inkább a magyar Carlyle-t keresné, ha már éppen hivatkozni akar, megfelelő helyen elég magasröptű gondolatot talál Kossuth, Széchenyi munkáiban is.

Hazafias a könyv álláspontja kétségkívül, de hogy Ferenc Ferdinánd „nem gyűlölte a magyarokat“ s hogy a Habsburgok tragikai hősök arról — most már nyíltan kimondhatjuk — a történelem másképp vélekedik, mint Surányi, s nem kell föltétlenül egy ilyen korrajzban kifejezésre juttatni, hogy ki milyen igaz vagy nem igaz legitimista. Azt egy másik könyvben kell elmondani, ami arra van szánva, hogy ki-ki milyen meggyőződésű. Az ilyesmi és sok más divergál a könyv témjától.

Legsikerültebb a könyv *Bethlen és Mussolini* c. fejezete. Bethlen portréját jól festi, de természetes, hogy magyarországi ecsettel festi. Pedig Bethlen erdélyi államférfi. Erdélyi ecset kell hozzá és több tanulmány.

*

Szép, díszkötésű könyv a Sebess Dénes könyve. Erdélyi történelem a krónikás helyi megérzéseivel, részlettájé-

kozódottságával. A Bethlen-család nagyszerű történetével kezdődik a könyv s közben mindenütt felsír Erdély sorsa a sorok közül. Bethlen István gyermekkorától a magas méltóságig pereg a film előttünk Erdélyről. És mindenütt Bethlen karcsu, hallgatag alakja, aki a végzet útjába akar állni. Aztán a forradalmas idők közelete, minden sébével, hiúságával és káoszával, hogy kibontakozzék — Bethlen István, az eredmények embere. Mindenkit az eredményei igazolnak — ezt írhatta volna Sebess könyve mottójául. Úgyesen vezeti végig egész könyvén az eseményeket, összefűzve Bethlen pályafutásával. És eredményes munkát végzett: rengeteg adatot, eseményt és eredményt rögzített az utolsó három évtized történetéből az olvasó emlékezetébe és megmutatta Bethlen Istvánt az eredmények lépcsőfokán erdélyi ecsettel, amelynek a vonalai néha komorak, de maradandók.

Külön említést érdemel a könyvnek a paktum-vita idejét tárgyaló és a választójogi harcok forró levegőjét visszaidéző része. De Sebess mégis leginkább teljes készsége birtokában volt, amikor a *Genfi parlament* című fejezetet írta. Ebben nagyszerű politikai leíró. Van a fejezetben egy mozaik. A magyar delegáció kirándul a genfi ülések után a Saleve-hegyre, szemben a Mont-Blanc-al. A társaság tagjait fogadást kötnek, hogy milyen magas a hegyóriás? És senki sem tudta a tíztagú társaságból a hegy pontos magasságát. — (Pardonnez Messieurs — a hegy 4810 m. magas, ha még egyszer kirándulnának).

*

A Surányi Miklós könyve mégis jobb, mint a Sebess Dénesé. Olcsóbb. A Surányié öt pengő, a Sebessé — harminchat. Mert az a könyv a leghasznosabb, amit sok ember el tud olvasni. Harminchat pengő pedig sok pénz. Bibliofil ne haragudj érte: a rossz könyv is jobb, ha olcsóbb — a jónál, mert hozzá lehet jutni valahogy.

Pásint Ödön

Felvidéki regények

Tamás Mihály: Szép Angyélika háza

Nemrégiben Felvidéken jártam s egy szerencsés pillanat kezembe adta a Tamás Mihály regényét, *Szép Angyélika házát*. E regényben, úgy éreztem, hazafelé mentem, mert hiszen nagyon a lelkünkhöz tartozik Kelet-Magyarország, valami mély dráma csirái zsi-bongtak ott mindig. S Tamás Mihály drámának látja az életet: testté vált kozmikus üzenetek suhannak az élet apró köreibe, Szép Angyelikákat küld a szomszagos kis sorsoknak a világ. Angyélika távolról sem morális lény a szó mindennapi értelmében, inkább a szerelem angyala. Drámája, mely tragikus női áldozás, a férfisorsokban esodálatosan idill lesz, apaságnnyílás, öreg paraszt bölcső-fonása, kamasz-kedveskedés. A nő pedig a világ gyermeke, a kozmosz kicsordult üteme, zene, hogy kíséretében a férfi idillé szépüljön.

Ugy látom Szép Angyelikát, mint Kelet-Magyarország csillagát. Bennünket nagyon régen nagyon szépen szeretett egy asszony s azóta őt keressük a tájakon. S amint Szeged felől szállottak a himnuszok Annáról, mest Kelet-Magyarországról jön a hír, hogy a mithosz hajnala nyílt.

Reményi József: Emberek ne sírjatok

Ez a közel ezer oldalas könyv a regény válságáról beszél. Ez a válság pedig általános s bizony nemcsak a regény válsága. Gondoljunk csak arra, hogy pl. egy nagy lírikusban egyetememes műfaj lesz a líra. Nos, akik vele indultak, a mellékütemek, esetleg tovább döngicsélnek a nagy hangszer széthamvadása után is s nem baj. A esöndet a jelentéktelen melódiák pókhálója szokta borítani. S akik a nagy hangszer hangjaihoz szoktak, úgyis csak a csendet érzik az új Orpheusig. De mennyire bántó egy eposz-kolosz-szusnak duzzadt munka, mely monumentális akarású, de végzetesen kö-zepszerű.

Reményi munkája aregyűjtemény és szentimentális áradozás. Minden em-bere ideiglenes, műhelyszerű sors, egy probléma jobb s gyengébb eszköze. Gyökerében nézve szép és egészséges dolog, hogy Amerika s az amerikaniz-mus ellen akarta az örök ember epo-szát felépíteni. Amerikában az ember koporsóba ment, egy bölcső-koporsó-ban nyugszik igazabb arcunk, ez a bölcső-koporsó pedig gyakran fölve-tődik önhínárunkból, mint a folyamból a hulla és megverdesi a lelkiismeret falait, feltépi az elfojtott, tisztító szen-vedés zsilipjeit. Az amerikai érték-halál oka a merkantil-civilizáció. Ame-rika kikerüli a tragédiát, feltalálta a megvásárolható, narkotikumszerű idill-pótléket, asszony, kultúra, s min-den merkantill-idillpótlék lett. Szer-vezettség, narkotikuma, dollárja és ügyesen terjesztett legendája egyideig-rabigába veri a humánumot. Egyideig, ki tudja meddig? — Ez a regény gyö-kere.

*

A hiba ott kezdődik, hogy Reményi szövetséget kötött az anlizissel és a szentimentális áradozással. S még hozzá négy vaskos kötetre szól a szö-vetség. Az analízisnek humánum-ki-vonatra van szüksége, nem birkózik meg az abszolutummal. Eredménye mindig ideiglenes értékű. Vajjon az amerikai élet letarol minden fensőbb látást s az Amerika ellen forduló író maga is amerikai lett? Tudtán kívül? Reményi Amerikában csupán negatívumot lát. De romboló negatívumot, mely rabszolgaságba veri, aljasságba löki a tiszta sorsokat. S e robusztus, kíméletlen mechanizmus ellen senti-mentális érzelemáradatokat, program-szerű sorsfájdalmakat, röviden meta-fizikai formalizmust szőtt. Nagykez-dőbetűs ideák hórihorgaskodnak a már-már patologikus metafizi-kai tornamutatványokban. Hőse, Barth János, a csalódások nagy rak-tára, Amerika áldozata, de léte Ame-rika nélkül, az éltető negatívum nél-

kül néhány frázissá zsugorednék. Monoton korszám ez a szerencsétlen Barth János.

Reményi könyvét a kassai Kazinezy-Társaság „könyvbarát-akciója” adta

Hatvany Lajos a kritikus és Ady barátja

„Ady a kortársak között”; *Genius* kiadása.

1. Valahogy úgy, ahogy Lesage Sánta ördöge le-leemeli éjszakai kirándulásain a madridi házak tetejét s kis tolvajlámpája fénykúpjával egy-egy kaján pillanatra rávilágít a négy fal közé vonult emberi félszedségekre s póreségekre valahogy úgy közelíti meg Hatvany Lajos is az olvasmányait.

Impersonalitás?

Gúnyosan legyint.

S leemeli a könyvcímet, fedőlapostul együtt. Megrázza alapjaiban a zárt, művészi kontsrukeiót. A vászonról visszakeni a palettára a színeket. Az összetartozó részeket elválasztja, a meglazult fejezeteket felcseréli. A sorok végéről lecsavarja a rímekeket, az asszonáncot, az enjambement finomságait. Nem kegyelmez semminek: mondathalmazok s szótörmelékek között fáradhatatlanul csak a visszafelé vezető utakat keresi. S ebben a kereső-kutató lázban a legtökéletesebb remekművet is csupán azzal az egyetlen megkérdő jelzéssel vizsgálja, akár a gyerek a jólismert, tréfás rajzot, amely alatt ez olvasható: „Itt a nyúl, hol a vadász?” Világnézet, műfaj, tartalom mögött: *hol az ember?* Mert Hatvany-nak van érzéke a művészi alkotás iránt, de igazában — csak az ember érdekli.

2. Költő vagy? Élvezet lesz megismerkedni — a verseiddel is, hogyan! De a feleségedet se felejtse el bemutatni. Különbözik ne, inkább ne szólj semmit. Fölösleges. Úgysem hiszem el, amit mondasz. Majd utánanézek — *magam*. Hát látod, igazam is volt. Feleségek felesége? Nem, Sándorom. Önagsága egy elviselhetetlen falusi kékharisnya csupán. Nézd meg jobban és okulj könyvemből. (*Petőfi, mint vőlegény.*)

Forradalom? Benne vagyok. Miért ne? Úgyis tanulmányt akartam írni a

ki. Reményi ugyanis felvidéki származású, de már hosszabb idő óta Amerikában él.

Esztergom, 1927 ősz.

Féja Géza.

gyávaság lélektanáról. S legalább most megnézem közelről, vajjon naponként váltanak-e tiszta fehérműt ezek a forradalmi nagyságok? No, — a kez-előjük elég piszkos! (*Egy hónap története*, — avagy az ellenforradalom kiskatéja.)

Főtisztelendő úr, ott messze, a hamvai magányban! Tisztán, egészen tisztán látom önt az elmúlt száz év távolában. Ön Versaillesban Saint-Simon lett volna. Így pedig — megmondjam, mi lett? Tompa Mihály. De miért nem volt ön őszinte? Miért írta az *Olajág* vallásos verseit, amikor naplója szerint még a túlvilágban is kételkedett. S a *Virágregék* mögött ugyan mi van? Legfeljebb a behajthatatlan papi tized. Önnek Bandelaire verseit kellett volna megírnia, a kétségbeesés lefelé fordított fáklyájával. Elmulasztotta. (*Tompa Mihály; A fekete könyv írója.*)

3. És néhány *ilyen* könyv még. Témák gazdag és érdekes változatosságával.

Az *agg Kossuth* — szerelmes levelei. Egy Kertbeny-tanulmány. — *A vén korcsmáros és fia, a kontár*. A klasszika filológia kritikája, ezzel a címmel — *Die Wissenschaft des nicht Wissenswerten*.

Stb.

4. Költői mű, politikai tett, elrozsdásodott hagyomány mögött — emberi arc, élet.

De vajjon kié?

Petőfié, Tompáé, Kossuthé-e? Vagy — Hatvany Lajosé?

Mert a gesztus, amely leleplezi Petőfit, Tompát, Kossuthot, tulajdonkép mintha önmaga felé mutatna: *Auch'io... sono pittore*.

Hatvany voltairei s heinei kultúrán nevelkedett cinizmusa, szókimondása, bátorsága nem egy meghatározott program vagy cél, — csupán önmaga

szolgálatában áll.

Tartalom: önmagáért, önmagában. Kritikai l'art pour l'art.

Amikor Hatvany elindul Petőfi emberi arca felé, egy tükröt tart maga elé: útközben nehogy elfelejtse a saját arcát. S daczból is, büszkeségből is — cukorgyárral, bárósággal, göndörséggel — ennek a tükörbeli arenak a vállalása minden írása.

Tyúkszemekre hág, érzékenységeket sért, legendákat ront, — támad, mert úgy érzi, hogy védekeznie kell. Emberisége, írósa, mindene egy örökös *en garde-állás* — mindennel szemben.

Álarc.

De alatta az epidermis már felvette ennek az álarenak a vonásait.

5. S ebben az új kötetben is, amely Adyt a kortársak között mutatja be, benne van körülbelül mindaz, ami Hatvany Lajosban fontos és jelentős: nem annyira időálló érték, mint inkább napi szenvedélyeket felkorbácsoló vihar. Könyve ugyanaz a túlfűszerezett írásmű, támadás és védekezés, mint a többi volt. A nyomtatott betű hatásának kiszámíthatatlan s ezúttal azonban, hogy ennek az új könyvnek a jelentőségét, ízét, értékét Hatvany mégsem *önmaga* adja meg, hanem egy másik író, a hajdani barát s a jelenlegi könyvtéma: *Ady Endre*.

Mert hiába kopirozódik át ezúttal is anekdótákon, széljegyzeteken, ismert vagy kevésbé ismert adatokon, váratlan oldaltámadásokon, életrajzot kiegészítő apróságokon *Hatvany arca*, a kétfelé hadakozó előszó, az Ady halála után tollbamondott riport, a számtalan csillagalatti utalás önmaga felé mutató gesztusán messze túlemelkedik Ady Endre talán utolsó, ismeretlen írása: Hatvany Lajoshoz intézett leveleinek összessége, kiegészítve Hatvany válasszaival.

Látszólag két portré rajzolódik ki ezekből a levelekből: *Hatvanyé*, a felfedező, segítséget nyújtó, igaztalanul elárult, mindig nobilis, mindig úri, mindig igaz baráté, s *Adyé*, az önző, anyagiakat hajszoló, megalkuvó, pál-

fordulásra kész, pénzeket elfogadó, megbízhatatlan Adyé.

Ez a kettősség s ez a párhuzam azonban csak látszólagos. S alaptalan az aggodalom, hogy Ady emberi gyengéiből — amit különben is kimerítettek már — újabb fegyvert kovácsolnak a hangos s fegyvertesörgető ellenfelek. Mert ezekből a levelekből, ezekből a gyengékből, ebből a párhuzamból: egyetlen *jaj* hallatszik csupán ki. S ez a *jaj*: segítségkérés és vád. Szívemegállító, szörnyű rémület és lélekzet-elfullasztó rádöbbenés: *a magyar zseni mindennél sósabb és fájdalmasabb sorsára a magyar földön*.

Mennyit kell harcolnia itt, hányszor elesni, rossz gerinccel százszor hajolni, milyen értetlenségben s félreértésben fuldokolni, milyen visszhangtalanul kiáltani, minden hare végén mennyire-mennyire társtalannak maradni, királyian gögösnek s koldusosan alázatosnak lenni, elfáradni, megrokkanni, meghalni, hat lábnyi föld alól feljárni, soha elpihenni: annak, aki emberit, igazat és magyart akar.

És ezen időtlen — de mindig időszerű — Tragédia mellett mennyire fölöslegessé válnak Hatvany közbeszólásai, közbemagyarításai, oldaltámadásai, előre-hátra vagdalkozásai.

Ady Endre nemhogy megkisebbednék: *tragikussá* nő ezekkel a levelekkel. Ő mellette a *literary gentleman* igazán nem díszruha: Hatvany nem is ölti magára.

6. Csak... éppen néhány pillanatra elgondolkozik az ember, — milyen könnyű volt Hatvanynak megértő barátnak, lelkendező alattvalónak, fölényes — s néha milyen szánalmas! — kritikusként, nehézszívű Coriolanusnak, nobilis mecénásnak, oktató tanítómasternek, hisztériás asszonytermészettnek türelmes Gyulai-tanítványnak, türelmetlen pacifistának lenni, milyen könnyű üvölt az Ady ezer, koldusos megkötöttsége mellett *Hatvany Lajosként* levelezni: és mégis — miért retusálja a maga arcát, *csak* a magáét szebbre Ugyanakkor, amikor Adyét a legemberibb beállításban adja —?

Még az a hajdani, nagy kiegyenlítettenség sem elég előny Hatvany számára?

Egy levél marad ki az Ady-Hatvany levelezésből, s éppen az a levél, amelyben Hatvany „kissé ideges“ hangon írja Adynak, hogy az üzleti könyvekben „Ady Endre neve s a neki szóló küldemények ez év folyamán többször szerepelnek s oly összegekben, melyek nehezen igazolhatók. Magyar terepen szerzett tapasztalataim után, még önmagam előtt is nehezen, hát még mások előtt. Megtörtént, hogy ilynemű kitalványozásaim miatt kínosan és gúnyosan kérdőre vontak, s bizony nem igen tudtam mit felelni...“ Majd a befejező akkord: *„Most legalább tudod, hogy áll a bál...“*

Szégyenli ezt a levelet Hatvany?

A nobilis mecénásnak — „mert leg-

először is úgy szeretlek, hogy nobilisan, felsőségesnek kívánlak látni, akinek fájó az Ady Endre koldusos hálálkodása“ írja Ady — ez a kissé ideges vetkezése a nagy vetkeztetésben fel sem tűnt volna: csak így — elmaradtan — válik feltűnővé.

Ha bátyja életrajzában Ady Lajos idézhette ezt a levelet, miért hagyta el éppen a minden apróságot feljegyző Hatvany?

Ezt a levelet, amelyre Ady így szégyenkezik: *„...ez a dolog egészen az, amikor a naggyúr megnősül s a metreszeivel kiegyezik, hol végkielégítés, hol gyermektartás címén.“*

7. Hatvany Lajos új könyvét *Ady Endre* oly érdekessé, izgalmassá, megszéhszhangzóvá teszi: amilyen a Hatvany-övrben eddig még egy sem volt.

Illés Endre.

Nászrepülés

Kádár Imre regénye, Erdélyi Szépmíves Céh kiadása

Az erdélyi irodalom ma már odaérkezett nivója lépcsőfokán a magyarországi törzsirodalomhoz. Különösen igaznak látszik ez, ha arra a magyar írónemzedékre gondolunk, amelyik a háború és forradalmak után keletkezett. Az erdélyi irodalom megkülönböztetett jele, hogy megnyilvánulásain, ott érzik mindig az új történelmi helyzet, az „erdélyiség“-be behatárolt horizont. Maga-problémáiba hulló, kicsi országa határain nehezen repül át a külsőségeiben, rekvizitumaiban emberi: az „európai“ problémák felé. De éppen ez a magába hullás, divatokból való kiesés ad valami egyetemes értelmet, új arcot neki. Leginkább az „erdélyi regényen“ látszik ez. Mindenik valamire való erdélyi regénynek az új helyzet adta a témát, vagy a történelem, ahova az új helyzet üzte az író: objektív területre, hogy a történelem által suttogjon vagy kiáltson a jelennek. Mert gyötrelmével, ijedt, jövőbe meredő szemével az erdélyi író

benne élt kitéphetetlenül a jelenben. A történelmet saját bőrén érezte; a multban úgy kezdett járni, mint a jelenben. Két téma volt: egyik a közvetlen aktuális jelen, az új helyzet által sodort ember; a másik a történelmi téma, amelyben vigasztalódik, tanul, jelent keres a lélek. Az első téma-csoportba sorakoznak Gulácsy *Hamucsője*, *Fergetegje*, Balogh Endre kis regénye, a *Hajótöröttek*, Ligeti regénye, a *Fel a bakkra*, Tabéry *Tűzmadárja*. A második csoportba pedig Makkai *Ördögsekere*, Kós *Varjúnemzetsége*, Gyallay *Vaskenyérenje* s Gulácsy nem rég megjelent regénye, a *Fekete Völégények*.

Az új politikai helyzettől és a lelkekbe ömlő történelmi levegőtől kevesen tudtak elvonatkozni. Egészében talán csak Berde Mária volt az, aki ott maradt az egyén szigorúan körülhálózott problémáinál, témái felett továbbra is Erdély politikai jelene. Tabéry *Szarvasbikája* is, bár a témát Erdély

adta s a jelen sok hangot dobált belé, azért kimonodottan individuális téma. Egészen tiszta, politikai jelentől és történelemtől elvonatkozó Kádár Imre nemrég megjelent regénye, a *Nászrepülés*, amelyet az Erdélyi Szépmíves Céh adott ki.

A Kádár Imre markáns, nemesveretű és kifogyhatatlan energiájú egyénisége valahogy mindig ott volt az összeomlás utáni Erdély szellemi életének kiízzó pontjain, vergődő felületén, az erdélyi kultúra eleven hullámműködésében. Derék munkássága publicisztikai. Jól berendezett, józan, tiszta fej. De a józansága nem meddő, csupán a valóság szintjén őrzi a dolgokat. Inkább teremtő, mint álmodó. Szépirodalmi munkásságát nagy verseskönyve, a „Bujdosó ének“, két kisebb színdarabja, műfordításai románból és legutóbb megjelent regénye, a *Nászrepülés* reprezentálja.

A *Nászrepülés* két erős ember regénye. Szerelmi történet. Két ember élete valahogyan már kis gyermekkorban összekapcsolódik. Amint nőnek, mind erősebbé válik közöttük a viszony. De ezzel az erős vonzással együtt — talán az ösztön éppen az erős, végzetes vonzástól fél — ugyanilyen erős taszítás is fellép mindig, amikor a két erős vágy találkozhatna boldog kielégülésben. Úgy, hogy a két ember egymás körül kering. Ez a kielégületlenség aztán véglet utak felé űzi mindkettőjüket és szerencsétlenné teszi. A nő nemének uralkodó fölényével férfiak között halad tova hol jobban, hol kevésbé surolva őket; a férfi apró szerelmekben elfelejtkezve halad ennek a szerelemnek sokszor láthatatlan lánccán, míg végre tudatossá lesz előtte szerelme sorsszerűsége. A nő azonban az életét kísérő egyetlen szerelmétől pillanatnyilag szabadultan, fölényesen állva érzelmei felületén, felesége lett egy férfinak, aki iránt közömbös. Szerelmük tragikussá válik akkor, amikor vágyuk intenzitásának foka a legmagasabb hullámba lendül, amikor szerelmük sorsszerűségét mindketten megértik. A vágy végső türelmetlen-

sége, haláljátéka néhány pillanatra összeűzi őket, hogy vad, tragikus izzással egymás karjaiban kielégüljenek. A regény végjelente ez. A férj egész botránycsapattal feszegeti a szoba ajtaját, ahonnan a férfi, miután a nő nemiségének értelmet adott, magával vive minden jelt, halálugrással a nizzai szálló meredekjéről a tengerbe repül...

A regény címével szimbolikusan utal a méhek életének arra a jelenetére, mikor a királynő a herék csapatával kirepül és megtermékenyül a leg-erősebb hímmel, amely ezután holtan hull a földre.

A regény főerénye s egyúttal újszerűsége is szigorú *ökonómiájában* van. Egy nyilvánvalóan pszichológus téma, amelyből a hosszadalmas boncolgatások hiányzanak. A réalista és naturalista regény, majd a modern pszichológus regény szétszedve a történetet és a regényalakokat, egy-egy gesztusnál vagy lélekmozdulatnál oldalakon keresztül állt s felettük lélektani értekezéseket tartott. A modern regény betegesen elnyúlt a tudomány felé. A mese üres tenyérrel állt a tudomány kapujában. Így lépett fel lassan az a reakció, amely mind erősebben és hangosabban kéri a mesét. De nem vehetnek el a *valóság* költészetének nagy eredményei se. Így íródnak az olyan regények, mint a Kádár *Nászrepülése*, amely szigorú ökonómiával, egy-egy bevilágító mondatával vagy szavával jelzi és magyarázza a lélektani mozdulatot. Az új pszichológus regény így közeledik önkénytelenül vagy tudatosan a *filmhez*, amely mindent gesztusokkal, hang nélkül kell, hogy magyarázzon. Úgy kell tova haladjon, mint az élet, gesztusok és sűrített pillanatok reflektorával nézve és magyarázva a lelket. A múlt század második felének, sőt a jelen század első negyedének regényein nevelkedett olvasónak talán túlságosan tovarobogó mese a Kádár *Nászrepülése*, de ez a tovarobogás mégis az új mese-modor, amely nyugtalan, mint egy film és hallgat, mint a tovasiető valóság.

Kovács László.

Lavinia Tarsin házassága

Erdős Renée regénye. (Révai kiadása)

Erdős Renée egy-egy új regénye — elég régtől már — hol kisebb, hol nagyobb hullámokat vető *eseménye* szokott lenni a magyar könyvpiacnak, a szó azzal a fanyar s erősen megszűkítő értelmezésével, amely a szokottnál nagyobb példányszám helyzeti energiáját jelenti csupán.

A „több könyv, több világosság“ kissé felületes, de mindenesetre nagyon jól hangzó jelszavával: minden magyar könyv sikerének csak örülni lehet. Amikor azonban nem általában a betűért, hanem inkább a szó elmélyítéséért, nem új rétegek meghódításáért, még kevésbé egy új kultúra *abc*-jéért folyik a harc, akkor a tömegsikerhez egészen más szempontokkal is lehet közeledni. Egy *nagy siker* nemcsak az író akaszthatja meg fejlődésében, örök időkre egyetlen formulában konzerválva őt, hanem egyetemesebb érdekeket is sérthet: így a maga hangosságával, kipróbált fogásaival, mondanivalójának s formájának durva horzsaköveivel megsértheti s késleltetheti a nagy tömegek ízlésének finomodását és elvonhatja — amint el is vonja — az érdeklődést és teret oly munkáktól és törekvésektől, amelyek jelentőség s érték szerint igazabban érdemelnék meg a nagyobb példányszám megafonját.

A Lavinia Tarsin házasságának két vaskos kötete s az ötezres, első kiadás várható nagy sikere is ezekkel az általános megfontolásokkal fogadható.

Regényei s olvasói számára Erdős Renée külön világot teremtett — mint egy nemrég megjelent, életrajyszerű vallomásában jellemzően írja — beparfőmözött kézzel, Rómából hozatott papíron, ritka s drága márkájú ceruzákkal felékszerezte, feldíszítette, csipkéekkel, selymekkel, bársonnyal teleaggatta, háttérnek megfestette Olaszország legszebb anzikszkártyáit, s ezt a befűtött levegőjű, földi, kis paradicsomot, amely a sokszínű és vágyat fakasztó pompa, a tündöklő gazdagság *álmvilága*, benépesítette nagy szen-

vedélyek, viharos szerelmek, megrázó lemondások rúgóra járó próbabábúival. Ezek az alakok: hétköznapiok fölé emelkedő, rendkívüli lények, mosolyt-keltőn átlátszóak s egyszerűek ugyan, — nehogy véletlenül is eltévedjen érzelmeik labirintusában naivabb valaki — szín- és élettelenek, de beragyogja őket a szívesen kigyulladó tömegképzelet színes és szinesítő görög-tüze. Forróvérű, ragyogó szépségű asszonyok, párducszerű, ragadozó hímek, nagyszerű, magasztos bíborosok: a magasabb elhivatottság titkos s a kispolgári képzelet látható gloriolájával a fejük felett. Ennek a világnak az érzékeltetésében Erdős Renée megtalálta az írói „hogyan“-nak azt az erotikára járó és zárbatörés ellen óvatosan bebiztosított kulcsát, amit *gyóntatószék-erotikának* nevezhetnénk. S mindez, kiegészülve azzal a mai tömegízlést kiszolgáló programmal, amely a realista regény szürke emberei és szürke hétköznapijai után romantikát hoz, — *mindez Erdős Renée övrje*.

Pontosan ebbe az övrbe illik a Lavinia Tarsin házassága is, amint hősei is ebből a zárt, sőt lezárt világból valók.

Hősnője, Lavinia Tarsin, feltűnt egyszer már *Santerra bíboros* oldalán, akinek árnyéka szintén átnyúlik ebbe a regénybe. Régebbi Erdős-regényekből ismerős Ryll Ihean epizódfigurája is. S a többiek sem ismeretlenek, legfeljebb — átkeresztelve — a nevük új, s természetesen előkelően idegen hangzású. Az egész regény Erdős Renée középnívóján tartott munka, talán csak a férfifigurák megformálása sikerült ezúttal a szokottnál élettelenebbül és gyengébben. A költőférj, Dhiesenburg, oly lány és feminin jelenség: alakja annyira szétfolyik a lapok felett, hogy egészen beleivódik a papírba s teljesen eggyé is válik vele.

A regény tengelye, központi magva, komoly problémája: *a gyerek*. S mindez, ami ehhez tartozik: a harmincon-túli asszony leküzdhetetlen vágya az

anyaságra, a férj hol nyers, hol burkolt, felelősség, aggodás s gondok alól kibujó önzése, a beteg gyerek harmóniát bontó s az egészséges gyerek összehétközítő jelenléte a családban.

Ebben a túldiszes, túlesillogó, a valóságtól teljesen elvonatkozott s hamis miljöben azonban a komoly probléma kellő elmélyítés nélkül komolytalanná válik, felvetett szociális és emberi jelentősége Lavinia Tarsin életén demonstrálva a minimumra csökken. *A gyerekek* — a társadalmi tagozódás egészen más világtájain s egészen más beállít-

tásban: *probléma* igazában. Lavinia Tarsin házasságában csak külső s átérzetlen, ornamentális dísz: pohár vízben vihar, szivárvánnyal persze.

Mindezek elmarasztaló megállapítások.

Magyarozatuk: Erdős Renée regényeihez nem kritikával s nem analízissel, hanem azzal a mohó s szomjas érdeklődéssel kell közeledni, amely a monumentális giccsét nagy eseménynek ízeleli.

Illés Endre.

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

Erdély kövei

Kós Károly „Transilvania“-ja. Linoleum metszetek

Valamikor majd a jövőben talán legendává fog nőni az erdélyi magyarság 1918 utáni életének egy-egy kultúr-momentuma. Egy ilyen legenda fog beszélni majd egy emberről, aki külön kultúr-világot jelentett az első dermedt napok felett; aki a lehangolt-ságból fáklyát lökött ki, fény-magot vetett, rejtett rokon magvaknak életkedvet... Egy kicsi fény, de a sötétben útmutató és jelentőségében szikrázó fáklya. Ebben a kis fényben benne égtek a magános, szomorú fényű erdélyi csillagok; de benne szikrázott a magánosság daca és ereje. Egy életáram, amelyben új öntudat rázta le a darabokra tört és lelkünkre szakadt multat; új vásznakba és új keretbe kezdte belerajzolni egy maroknyi, érdemes nép jövőjét. Ez a kis fáklya bátorság volt, nyujtózkodó erő, világosság és szeretet.

Ez a legenda Kós Károlyról fog szólni... Ha nem is a politikusról egészen, (a nyugtalanul építkező léleknek nem lehet kiélési formája a sok tekintetben meddő játék!) hanem a művésztől és kultúrhősről, akinek minden mozdulata maradandó politikai gesztus: pillér vagy épületkő az erdélyi magyarság magaépítette lélekpalotájában.

Akkor, mikor az erdélyi magyar könyv koldus-kálváriát járt bezárt kapuk előtt, ő könyvet írt, rajzolt, köny-

vet nyomott és könyvet kötött egymaga. Olyan könyveket, melyek ma irodalmi és bibliofil inyencek rejtett kincsei. Így készült az „*Attila királyról ének*“ és „*Erdély kövei*“. Ezeknek a könyveknek kolofonja az erdélyi magyar kultúra egy-egy tündérmeséjét mondja el... Például így: „*E kis könyvszövegét az Első Magyar Betüöntöde R. T. „Corvinus Antiqua“ típusú betűvel szedte, képeit linoleumba metszette, kéziszajton péterfalvai papirosra nyomtatta és bekötötte Kós Károly műhelye Sztánán, 1923.*“

Itt régi erők és régi mesék ébredtek. Egy kis kéziszajtoról van itt szó, akkor, amikor repülőgépek dobták a földre a halált és tankok hasították a földet...

Nemrégiben, amikor erdélyi kiállítást rendeztek Berlinben, a kiállítás magyar rendezői „Transilvania“ címen német kiadásban jelentették meg Kós Károly „Erdély kövei“-t, ennek a német kiadásnak néhány példánya most könyvtári forgalomba került... 30 linoleum metszet, a linoleum egyszerű és primitív eszközeivel élénk varázsolt erdélyi templomok, középületek, úri- és pasztházak. Műtörténetileg előkívánczó érdekűek vagy egyéni stílus-érdekességet, artisztikumot magukon hordozók. Falusi udvarházak. Egyszerű falusi mesterek kicsiny lehetőségeik között jellemzően és érdeke-

sen megépített parasztházai: az építészet népdalai... A brassói városházától vagy a vajdahunyadi vártól a türei fatemplomig és a gura-rosii parasztházig egy sokszínű skála. Magyar, román és szász épületek. Erdély kövei...

Legnagyobb részük mind régi; végigtaposott rajtuk a rohanó idő s tűnő

rokonságban áll Ruskinnel és művésztársaival.

Ennek a művészetnek is központi érdeklődése az ember háza, úgy külső alakjával, mint belső berendezésével. Az ember intim laka az a ház, amely maga körül kertet, levegőt feltételez. Tehát nem a nagyvárosi tömbök. Kedvencei ennek a művészetnek a tiszta

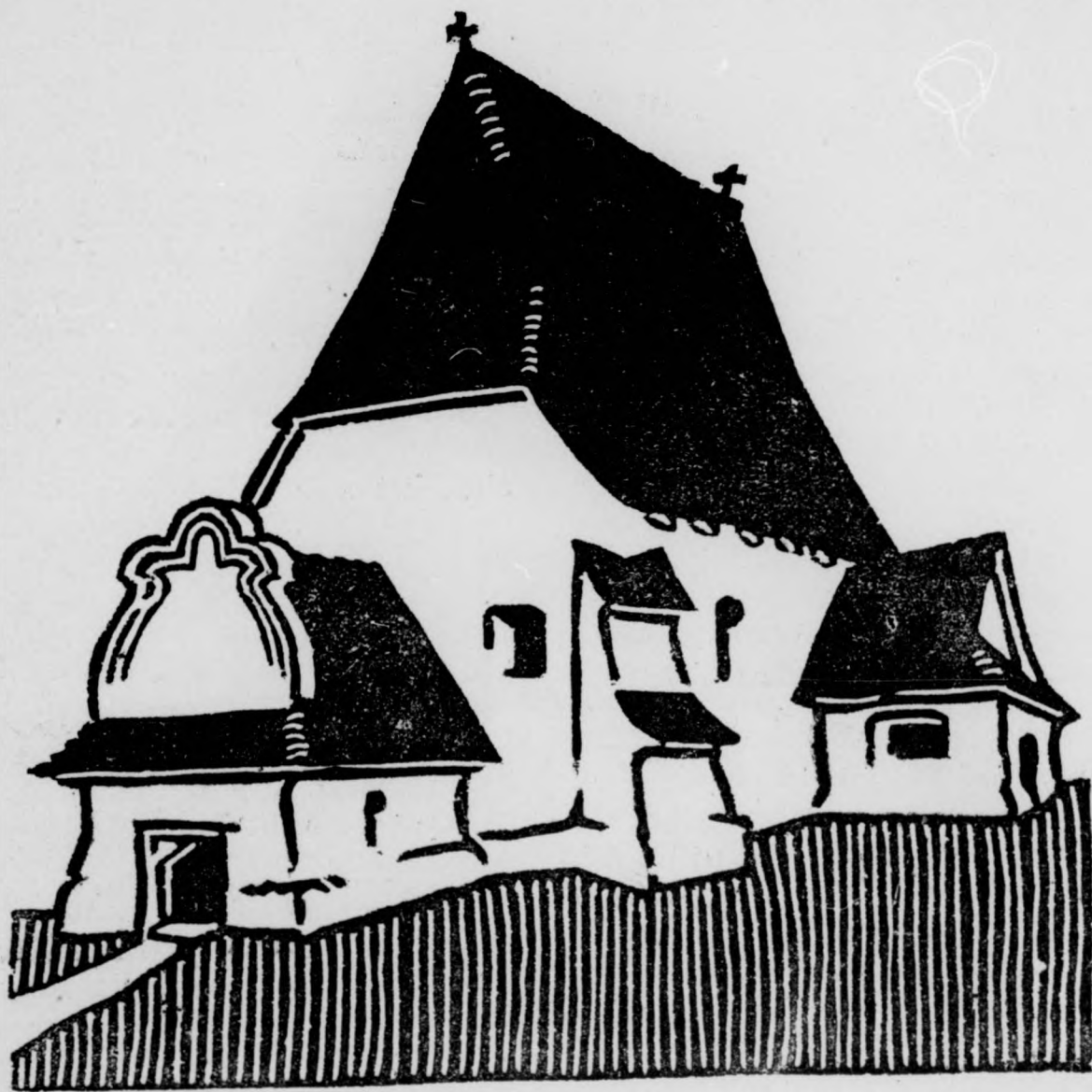
Kós linoleum metszete.

nemzedékeket látták falaik között. Olyan kövek, amelyeknek beszélőnivalójuk van. „Auch Siebenbürgens Steine haben ihre Sprache“... Beszélnek Erdély kövei is, ahogy Ruskinnek beszéltek Velence kövei. Am itt nemcsak a szó és a könyv külső ötlete az, ami Ruskin-t idézi. A Kós Károly művészegyénisége egész lelki berendezésével, sőt politikai velejárójával is

stílusok és az egyszerű megoldások. A barokk és rokokó emlékek hiányzanak Kós Károly érdekes sorozatából. Puritán művészet ez, amely a nagy zsarnokok és udvaroncok korának külön művészetét nem szereti; a szeszélyes, pazar és ékszeres stílusokat... De érdeklik a régi, nagy stílusok találkozásai és harcai Erdély területén, ahol egymásnak torlódott Kelet és Nyugat

templomépítő kultúrája. Azok az épületek, amelyek magukon őrzik ennek a találkozásnak és harcnak emlékét... Mert ezek az igazi „erdélyi kövek“. Mert bár úgy a magyar vagy szász, mint a román kultúra megőrizte sajátosságait, azért mégis kapott valami speciális bélyeget, ami finoman különbözteti meg és különíti el Erdélyen kívüli testvérétől; annak a földnek a bélyegét, amelyen más kultúrákat keresztezve ősi jellemében virulhatott tovább.

rokonsága megnyilvánul abban is, hogy művészi megnyilatkozásainak legjelentéktelenebb része is távol áll a „l'art pour l'art“-tól. De ez nem azt jelenti nála se, hogy a művészet erkölcs-prédikációvá laposodjék, vagy valamelyik „modern“ eszme vakon rohanó kocsijáról részegen kiabáljon, hanem valami átfogó nagy gondolatot láttat maga mögött vagy ott jár valahol a rejtélyes, nagy, örök praktikumok vonalán. Például: az ember házában legnemesebb építészeti feladat: művé-

Kós linoleum metszete.

A Kós Károly érdeklődésének is előterében állanak a primitívek. Azok a primitívek, amelyekben a művészet örök és egyszerű gesztusai, jelentkeznek. Különösen az építészeti érdekelhetik az ilyenek; hiszen az építészeti a legjobb iskoláját találja meg. Hisz a maga megkötöttségével, folyton adódó külső korlátaival a primitíveknél a

sztettel építeni meg a szegény ember házat.

A Kós Károly Ruskin-ékkal való vagy egy nép jövőjében, mely a jelen magvaiból kél ki.

Talán úgy van az, különbözni és hasonlítani kell, vagy emlékeztetni kell valakire, hogy megérthessenek. De Ruskin-re és társaira emlékeztetni:

művészre nézve külön szerencse lehet. Mert itt nincs másról szó, mint arról, hogy hasonlít az út, amelyen a művész meggazdagodni jár. Kós Károly művészegyénisége erősödött és gazdagodott a Ruskin-ékéhez hasonló útvonalon, amikor visszament tanulni Erdély régi köveihez és primitívjeihez...

De Kós Károly nemcsak mint építőmester és művész ment tanulni Erdély köveihez, hanem mint ember, író és kisebbségi magyar is.

Mert Erdély köveinek sok a mondanivalójuk: jó hallgatni őket...

Kovács László.

Vázlatkönyvön ceruza jegyzetek

II.

Sok vita — sok könyv szólt a dologról: vajjon volt-e valamikor magyar építőművészet? Voltak, kik állították: igen. Voltak, kik tagadták: nem. Az elsők szívvel feleltek a kérdésre, az utóbbiak azonban higgadt, világos fejjel. Nomád, ezer kilométereket kószáló nép voltunk, akik díszes vagy nem díszes sátrakból nézték a messzi horizontot, ami mögött már ott rejtőzködött e nagy tragédia; hogy a Nyugat csatlósa legyen, különben letűnik a világ színpadáról, mint ahogyan letűntek a bessenyők, avarok, húnok, akik nem hajtottak fejet egy más fajtából származott Pilligrin vagy Gellért püspök előtt, akik az új vallást — az új idők szélfordulását hozták a számukra.

Ösművészetük mindenesetre volt, hiszen nyolcvanezernyi fővel vándoroltak az ismeretlen messzi földekről Lebediába és onnan a mai hazába. És a nyolcvanezernyi tarkoponyás között bizonyára voltak olyanok, akik szebb karddal akarták beverni a bolgár fejeket és kiknek asszonyai-leányai szebb ruhában akarták megvárni a fölkelő Napot. S e kardot, kopját, ruhát vihették magukkal, de a házat — amit soha nem építettek meg — nem. Így tehát már bölcsőjében is csak álom maradt a magyar építészet. Álom, melynek még a körvonalai is a határozatlan nagy északi ködbe veszttek el a hosszú századok alatt.

*

De voltak mindig olyanok, akikben több volt a szív a hideg belátásnál és akik elenyészett Niebelung kincseket sejtettek a magyarság véres harcai mögött. A baj csak az volt, hogy a Tarn kappét ezúttal nem egy Siegfried, hanem a magyar építőművészet húzta fejére. S a Tarn kappe örökre rajtmaradt, akármennyire is víziós álmokat álmodott néha egy Lechner vagy Hauszmann a bűvös sapka alatti nagyszerű ismeretlenről. Mert még csak elemeket sem talált és szinte drámai tragikum üldözött minden olyan próbálkozást, amely az építőművészet magyar ágazatát próbálta kőbe faragni a századok folyamán. A legtragikusabb bukás talán a legzseniálisabb magyar építész, Lechnert érte, aki azt hitte, hogy kiformálta az ősmagyar stílust, hogy iskolát alapított maga és fajtája dicsőségére és aki még életében belátta a rettenetes tévedést.

A legteljesebb jóhiszeműséggel hozta nekünk az óindiai és perzsa építőmotívumokat és szerette volna elhinni és elhíttetni, hogy végre megtalálta a bölcsék követ — a régóta keresett kincset.

*

Látta és tudta, hogy a magyarság az elmúlt évezred alatt teljesen összeforrt a nehéz levegőjű magyar alfölddel — levándorolt tehát a legmagyarabb városba — Kecskemétre és hatalmas épületet emelt a sátrakhoz és sárból vert viskókhoz szokott szikes talaj fölé.

És ezzel elvégeztetett.

Soha még magyar földön nem állt épület oly idegenül, olyan magára hagyatott árván, mint Lechner kecskeméti, majolikadíszű tündérvára. Azt hitte, hogy megindítja a magyar lavinát és teljesen elfojtotta még azt az apró reménységet is, ami néha felvilant egy-két álmodó művész lázas agyába a magyar glóbuson.

*

Ossián nagyszerű soraira rá lehetett hazudni az angolszászok ősi époszát évszázadokon keresztül is — de Lechner alkotásaira azt, hogy az a magyar építőművészet — soha.

*

A párisi Clugny múzeum levéltárában őrzik Villars d'Honnecourt francia építész fenmaradt leveleit és vázlatait. Alig egy pár megsárgult papírlap pergament a fenmaradt emlék; de ezek a lapok érdekes dolgokat mesélnek a világ folyásából bennünket is érintett időkről. Villars d'Honnecourt abban a XIII. században élt, amikor az emberiség eljegyezte magát a vallással és a gótika művészetének jegygyűrűjével pecsételte meg a nagyszerűnászt. A lázas látomásokban vergődő Nyugat csodálatos istenházakat verejtékezett ki a földből, amelyek mint valami imára kulcsolt kéz könyörögtek az ég felé némi megértésért az oligarcháktól és pestistől megkínzott Európa számára.

A ciliciummal sanyargatott testben, beteg volt a lélek; de ott ez a betegség a vajudó kollektív zseni betegsége volt. A L'il de Franc-ban egymásután emelkedtek a templomok, dómok, melyek azonban nem a királyok, vagy hűbérurak parancsára, hanem az alsó társadalmak benső intenciójára épültek. St. Denis, Amiens, Páris, Köln, mind megannyi nagyszerű stációja a legnagyobb alkotó művészet utolsó megmozdulásának.

Azonban ez mind, mind a Nyugaton történt. Mi pedig szemben álltunk, mintegy kapujában az alkotó másik világrésznek.

A Nyugatnak.

Az ugyanekkor megszületett mongol világimperializmus hatalmas hullámokat vert a messzi Ázsiában és a hullámok nagyon megtördelték Európa keleti végét, ahol a magyarság egy szörnyű élet-halál harcot folytatott a fajok élniakarásának zászlaja alatt. Az ország betérő menedékkocsmájává vált azoknak az apró nációknak, melyeket a nagy forrongás kergetett a nyugodtabb nyugati vidékek felé.

Azután elmúlt ez is.

Elsímultak az életért való véres harcok; de a karok annyira fáradtak voltak, hogy a sok vért vesztett, nemrégén letelepedett nemzet a legnagyobb apátiával bámult a magát nagyszerű alkotásokban kiélő Nyugat felé.

Nem törődött semmivel s a magával hozott zajos hetykeség nagyon fáradttá tompult a Duna-Tisza közén.

És itt kezdődnek a Clugny múzeum megsárgult írásainak — rajzainak szomorú meséi.

*

Villars valamelyik Párisban járt magyar főúr hívására Magyarországra jött, hogy itt — mint párisi építész — valami nagyszerű templomot emeljen az Úr dicsőségére.

Az országban béke volt s Villars nagyszerű terveken dolgozott egy budai palotában.

A tervek el is készültek, de mikor kivitelre került a sor, az ország önértetesebb harcias eleme hallani sem akart arról, hogy idegen ember által épített házba járjon imádkozni, a magyarok istenéhez. A nehéz ételű boros tovirnyák urai elkergették Villars-t, a terveit megsemmisítették és magas lóra ültették a hazai kontárokat. És ezzel elveszett a magyar gótika ügye.

*

De „zúgott a vár s prüszkölő hun lovak hátán érkeztek hetyke magyarok.“

A hetyke magyaroknak pedig ebben az időben be nagyon nem kellett az, amit művészetnek hívtak. Egynek-kettőnek igen — de örök sors volt mindig,

hogy az akaróknak csak a kopjafájuk volt szép.

*

Később azután Villarsnak egyik tanítványa jött el Párisból. Őt már annyira jól fogadták, hogy a szegény párisi fiú lassan-lassan teljesen megfellekedezett Párisról — a gótikus dómokról — és ő is hajnalig tivornyázott az ős kaján asztala mellett.

A magyar nap, a magyar erő nagyon megverte e frank jövevényt és

mikor arra került a sor, hogy végre építsen is valamit, akkor épített egy olyan nyomorúságos templomot, amelyen százával volt elszórva az ország területén. Nehéz volt a levegő és nehezek voltak a karok és a nagy magyar Alföld felett beteljesedett tragédiaként húzódott végig a magyarság sorsa.

*

A magyar építőművészet pedig mindvégig álom marad. Álom, amelyből nincsen ébredés.

Fiala Ferenc.

KOSSUTH

Hegedüs Lóránt drámája a Nemzeti Színházban

Kemény próbára teszi ez a darab azokat, kik már régóta kísérik szeretetteljes figyelemmel Hegedüs publicisztikai tevékenységét, mely egyre érezhetőbben hajlott el a poézis irányába. A darab osztatlan és maradéktalan művelését technikázások halmaza rontja meg, mellyel a színigazgatói túlbuzgalom annak sikerét kívánta egyengetni. Már pedig nem helytálló az a pesszista felfogás, hogy a trükkökben és hatáskeltésben kimerül az artisztikus produkció s magasabb, a „misera plebs” nyelvén el nem mondható mondanivalóknak ma nálunk sem súlyuk, sem jelentőségük nincs. Szerény véleményünk szerint Hegedüs darabja az átalakítás előtt nem száz, de ezer százalékkal jobb lehetett, mint mostani, tán szalonképesebb, de föltétlenül bágyadtabb formájában.

Igy épp a legértékesebb része, a belső formája ment veszendőbe a darabnak, másodlagos fontosságú, színpadi koncepciók miatt. Az őserőnek csak a törmelékeit kapja a közönség, a cselekmény etappe-jainak nagyon is vázlatos foglalatát.

Pedig hogy egy kis, minimálisan helyes sugalmazás mellett milyen ragyogóan igaz darabot írhatott volna Hegedüs Lóránt, elvonatkoztatva hatáskeltésektől, azt mondanunk sem kell. A darab így is csupa lehetőség, csak épp a ma vérkeringése hiányzik belőle.

Sarkalatos hibája a munkának, hogy a nyolevan (kissé maliciózus leszek) főszereplő között alig egy-két női silhuetta szerénykedik. Már pedig női főszereplő nélkül való darab oly abszurdum, hogy erre még a legtulzóbb ultramodernek se gondoltak. Ez az egyetlen körülmény elegendő arra, hogy teljesen aláássa a darab sikerét és megfoghatatlan, hogy Hevesi direktor, a csendes munkatárs, erre nem gondolt.

És még valami kifogásolni való van. A politikum kiszorítja a poézist, ami a hideg konvenciók miatt nem nyilatkozhatik meg a maga ösztönös frissességével.

A színészek játékát nem kifogásoljuk, az ócska díszleteket igen.

Káldor László.

HID

Előfizetési ára negyedévre 4 pengő, félévre 8 pengő

FORRÁS

ANTOLOGIA

I. (ŐSZI) KÖTET

ÁRA: 3 PENGŐ

BANYAI KORNÉL, BOROS FERENC, ERDÉLY JÓZSEF, FÉJA GÉZA, FODOR JÓZSEF, SARKÓZI GYÖRGY, SIMON ANDOR, SZABÓ LŐRINC, VARGA ZSIGA VERSEI AJTAY MIKLÓS BEVEZETŐ TANULMÁNYAVAL.

BUDAPEST, 1927

KIADTA A PÁRISI MAGYAR AKADÉMIA AZ ESZTERGOMI BALASSA BALINT IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI TARSASÁG TAMOGATÁSAVAL.

A FORRÁS II. téli kötete a HID KIADÁSABAN FOG MEGJELENNI ÉS AZ ÚJ MAGYAR PRÓZAT MUTATJA BE. A könyv terjedelme és ára ugyanaz, mint az I. köteté. Előjegyezhető a HID kiadóhivatalában, (Budapest, VI., Hajós-utca 17.)

A HID KIADÓHIVATALA ÚTJÁN MEGRENDELHETŐ KÖNYVEK:

Párisi Magyar Akadémia: Tanulmány köteté	Ára: 3.50 pengő.
Dr. Ajtay Miklós szerkesztése	Ára: 4.— pengő.
Bányai Kornél: Örök arc, versek	Ára: 4.— pengő.
Kacsó Sándor: Utóljára még megkapaszkodunk, elbeszélések.	Ára: 4.— pengő.
Csanády György: Évek, versek.	Ára: 2.— pengő.
Csanády György: Álmok, versek.	Ára: 3.— pengő.
Molnár Endre: Versek.	Ára: 1.50 pengő.
Simon Andor: Álomföld, versek.	Ára: 2.40 pengő.
Mihály László: Új harcos székely, 2 felvonásos színdarab műkedvelő előadásokra	Ára: 1.50 pengő.
Fiala Ferenc: Aldott tavaszok	Ára: 1.— pengő.
Marczonnay Tibor: Kacagva tört ki a Faun a pagonyból	Ára: 1.50 pengő.

Több ezer ember olvassa a Híd írásait!
A folyóiratot minden külföldi magyar egyesülethez eljuttatjuk!

Speciális
leventejelvények

Művészi sportérmek
és plakettek, sportszob-
rok, kelyhek mint tisz-
telet és vándordíjak,
egyesületi stb.
jelvények

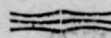

Morzsányinál
Budapest, Eskü-út 5

MIHÁLY GÉZA

KÉPKERESKEDŐ
ÉS KÉPKERETEZÉSI SZAKÜZLETE

BUDAPEST
VIII. BAROSS-UTCA 41.
(Mária-utca sarok)

Művészi festmények nagy vá-
lasztékban, előnyös fizetési
feltételek mellett kaphatók.

Mindenfajta kereteket készít

Egyetlen székelő üzlet
a szakmában.

Siklódy Károly

szőnyeg és műkereskedés

BUDAPEST
VI., Székely Bertalan-utca 12/a

Telefon: 246-68.

Megóvó és mosó gyártelepe:
VI Hungária-körút 94.

SZÉKELY ÖDÖN

INGATLANFORGALMI IRODÁJA

„CSABA IRODA“

VIII.,
NAGYFVÁROS-U.

ERDÉLYIEKNEK
JUTÁNYOSAN KÖZVETÍT